

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

**ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Συμβουλευτική στην Ειδική Αγωγή, την Εκπαίδευση και την Υγεία**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Οβιωματικός κόσμος παλιννοστούντων ποντίων
μέσα από ιστορίες της ζωής τους:
Ερμηνεύοντας βιογραφικές αφηγήσεις
στο πεδίο της συμβουλευτικής*

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: Βασιλική Λαμπρίδου
ΑΜ: 3

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Φιλία Ίσαρη (επόπτρια)
Γεώργιος Κλεφτάρας (μέλος)
Αναστασία Ψάλτη (μέλος)

Βόλος, 2012

Ευχαριστώ το Θεό που με αξίωσε διερευνώντας το «βιωματικό κόσμο των ποντίων παλιννοστούντων» να βιώσω μια ωραία εμπειρία ζωής.

Ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου τους Έλληνες Πόντιους που μοιράστηκαν μαζί μου εμπειρίες, σκέψεις και συναισθήματα αφηγούμενοι τις ιστορίες της ζωής τους.

Ευχαριστώ θερμά τη Φιλία Ίσαρη που με εμπιστεύτηκε στις ερευνητικές προσπάθειες και με στήριξε με ευγένεια και καλοσύνη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ποιοτική έρευνα ασχολείται με τους ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση που επαναπατρίστηκαν μαζικά με το καθεστώς της «παλιννόστησης» τις δυο τελευταίες δεκαετίες, την ίδια περίοδο που η είσοδος χιλιάδων μεταναστών στη χώρα προκαλούσε πολυπολιτισμική ένταση στην ελληνική κοινωνία. Το κράτος εφάρμοσε ιδιαίτερες στρατηγικές και προγράμματα υποδοχής και κοινωνικής ένταξης για τους «παλιννοστούντες», ωστόσο για πολλούς παραμένουν άλυτα μέχρι σήμερα αρκετά προβλήματα, ενώ τραυματικές εμπειρίες της «μετάβασης» στην καινούργια τους ζωή επηρεάζουν ακόμη την ψυχοκοινωνική τους κατάσταση και συμπεριφορά. Η μελέτη αξιοποίησε την αφηγηματική προσέγγιση και ανάλυση. Πιο συγκεκριμένα μέσα από επτά βιογραφικές συνεντεύξεις-αφηγήσεις ποντίων παλιννοστούντων διερευνήθηκε ο βιωματικός τους κόσμος, για να αποκαλυφθούν ιστορικές συνθήκες βίωσης και δράσης τους και να φωτιστούν διαδικασίες της ατομικής και κοινωνικής τους πραγμάτωσης. Στα αποτελέσματα της έρευνας α) καταγράφονται προσωπικά και συλλογικά βιώματα από τη Σοβιετική Ένωση και την Ελλάδα, όπως τα αφηγούνται οι παλιννοστούντες συγκρίνοντας το κοινωνικοπολιτικό σύστημα των δυο χωρών, β) περιγράφεται το πλαίσιο «μετάβασης» τους από τη σοβιετική στην ελληνική κοινωνία, από το οποίο αναδεικνύονται η ματαίωση των προσδοκιών τους και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν μέχρι σήμερα στην «ιστορική πατρίδα» τους, γ) σκιαγραφείται η επαναπροσδιοριζόμενη συλλογική τους ταυτότητα, με χαρακτηριστικά στοιχεία από την ποντιακή και ρωσική κουλτούρα, από όπου αντλούν παράδοση, αξίες, αρχές και τρόπους ζωής, για να ανασυγκροτήσουν το βίο τους στη νέα πατρίδα. Τέλος, συζητείται η ουσιαστική συμβολή της μελέτης για το χώρο της Συμβουλευτικής σε θέματα έρευνας, πρόληψης και παρέμβασης με το συγκεκριμένο πληθυσμό.

ABSTRACT

The present qualitative study examines Pontian Greek immigrants who lived in ex-Soviet Union, and came to Greece via repatriation, during the last decades along with many other immigrant people from different countries. Even though the state adopted special strategies and programs for the social integration of repatriated Greeks, there are still many shortcomings and difficulties which influence the psychosocial well-being in their new life. This study adopted a narrative approach and analysis. More specifically, via seven narrative interviews of Pontian Greeks it explored experiences of repatriation and adaptation in the Greek state. The research results gave us valuable information regarding lived experiences both in the ex-Soviet Union and Greece; the context of transition from the ex-Soviet to the Greek society, as well as problems, expectations, values, tradition, history, ways of life, personal and collective identity issues. Finally, implications for Counseling research, prevention and intervention with the particular population are discussed.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	4
1. <u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	6
<u>Οι έλληνες παλιννοστούντες από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. στην Ελλάδα</u> Η είσοδος ομογενών στην ελληνική κοινωνία στα τέλη του 20 ^{ου} αιώνα	9
Η «παλιννόστηση»	11
<u>Ζητήματα Συμβουλευτικής για παλιννοστούντες πόντιους</u> Πολιτισμικές διαστάσεις στη συμβουλευτική υποστήριξη των «παλιννοστούντων»	13
Ταυτότητες των «ελλήνων ποντίων»	16
Αποτυπώσεις της «μετάβασης» στην Ελλάδα	18
2. <u>Μεθοδολογία της έρευνας</u>	
2.1. Ερευνητικοί στόχοι	21
2.2. Μέθοδος	21
2.2.1. Συμμετέχοντες	23
2.2.2. Τρόπος και διαδικασία συλλογής δεδομένων	23
2.2.3. Ανάλυση δεδομένων	26
3. <u>Αποτελέσματα της έρευνας</u>	
Οι ιστορίες ζωής του Χαράλαμπου και του Θεόδωρου	28
Οι ιστορίες ζωής του Μίλτου και της Συμέλας	42
Οι ιστορίες ζωής του Γιώργου, του Νίκου και της Μαρίας	53
4. <u>Συμπεράσματα και συζήτηση</u>	67
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	78
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Α. Μεταναστευτικές διαδρομές των «ελλήνων ποντίων»	91
Β. Αφηγηματικά αποσπάσματα	97

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η χώρα μας βρέθηκε αντιμέτωπη για άλλη μια φορά με το κοινωνικό φαινόμενο της μετανάστευσης. Αυτή τη φορά η Ελλάδα καθίσταται χώρα υποδοχής μεταναστών, οι μαζικές μετακινήσεις των οποίων βρίσκονται σε εξέλιξη προκαλώντας σοβαρές επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία και πολιτεία, που ταλανίζονται πλέον μέσα στο ασταθές παγκόσμιο περιβάλλον γενικευμένης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Μέσα σε λίγα χρόνια πλήθος αλλοδαπών από βαλκανικές, ευρωπαϊκές, ασιατικές και αφρικανικές χώρες, καθώς επίσης πολλών ελλήνων ομογενών από ομοσπονδιακά κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και από την Αλβανία, έκαναν την εμφάνισή τους στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε πολλές ημιαστικές και αγροτικές περιοχές της Ελλάδας. Το μεταναστευτικό ρεύμα στη χώρα μας ακολούθησε το γενικότερο ρεύμα μετακίνησης πληθυσμών εντός της ευρωπαϊκής επικράτειας κυρίως από χώρες της ασιατικής και αφρικανικής ηπείρου και εξελίχθηκε παράλληλα με σύγχρονες πληθυσμιακές μετακινήσεις και μετεγκαταστάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο.

Το ελληνικό κράτος, εφαρμόζοντας ευρωπαϊκές χρηματοδοτούμενες ενέργειες για πρόσφυγες και μετανάστες, σχεδίασε και ενίσχυσε πλήθος προγραμμάτων που υλοποιήθηκαν από διάφορους φορείς, δήμους, νομαρχίες, υπουργεία, οργανισμούς και ιδρύματα, μη κυβερνητικές οργανώσεις. Βασικός στόχος αυτών των προγραμμάτων αποτέλεσε η ένταξη μεταναστών, προσφύγων και παλιννοστούντων στην ελληνική κοινωνία με την υποστήριξη εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, την προώθηση της εκπαίδευσης – κατάρτισής τους και της επαγγελματικής απασχόλησής τους, τη συμβουλευτική υποστήριξή τους κατά τις διαδικασίες προσαρμογής τους στους νέους τόπους εγκατάστασης, στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, στο νομικό καθεστώς του κράτους, στην ελληνική αγορά εργασίας.

Η ελληνική πολιτεία βέβαια αντιμετώπισε με διαφορετική πολιτική τους ομογενείς μετανάστες εφαρμόζοντας ιδιαίτερες στρατηγικές υποδοχής και ένταξης στην κοινωνία για τους βορειοηπειρώτες από την Αλβανία, κυρίως όμως για τους παλιννοστούντες από την πρώην Σοβιετική Ένωση, στην πλειοψηφία τους ποντιακής καταγωγής. Το κράτος προέβη στη λήψη σειράς μέτρων για την παροχή ελληνικής ιθαγένειας σε όσους μετανάστευαν στη «μητέρα πατρίδα», για την εγκατάστασή τους

σε τόπους διαμονής, για την εξασφάλιση κατοικίας τους, τη διευκόλυνση εισόδου τους στην ελληνική αγορά εργασίας και την ένταξή τους στην κοινωνία.

Σήμερα, η ελληνική κοινωνία, με χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πολυπολιτισμικών κοινωνιών, προσαρμόζεται σε συνθήκες πολυπολιτισμικότητας που αφορούν στους τομείς εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης, της οικονομίας, υγείας, εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Το θέμα της πολυπολιτισμικότητας απασχολεί, όπως είναι γνωστό, και το πεδίο των επιστημών και της έρευνας. Ζητήματα πολυπολιτισμικότητας και πολιτισμικής ταυτότητας αφορούν ιδιαίτερα και στον κλάδο της συμβουλευτικής, στους τομείς της εκπαίδευσης, της έρευνας, της πρακτικής άσκησης και της εξάσκησης του επαγγέλματος από τους συμβούλους. Και ενώ μέχρι πρόσφατα απασχολούσαν τον επιστημονικό κόσμο σε πολλές χώρες, τα τελευταία χρόνια άρχισαν να ενδιαφέρουν ολοένα και περισσότερο και την Ελλάδα, ως αποτέλεσμα της έντασης των συνθηκών πολυπολιτισμικότητας.

Η αναγνώριση ότι η κουλτούρα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των ατόμων, καθώς και στην προσπάθεια παροχής κατάλληλων και ποιοτικών υπηρεσιών στις διάφορες πολιτισμικές ομάδες, οδηγεί στις μέρες μας στην ιδιαίτερη ανάγκη για την κατάλληλη προετοιμασία των λειτουργών συμβουλευτικής που θα εργάζονται με πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες.

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει να επιδείξει πολλές έρευνες στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής συμβουλευτικής που αφορούν σε πληθυσμούς με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσφέροντας χρήσιμα συμπεράσματα στους επαγγελματίες συμβούλους που εργάζονται με συγκεκριμένες ομάδες (βλ. σχετική ανασκόπηση Ίσαρη, 2009).

Στη χώρα μας η ραγδαία εξέλιξη της πολυπολιτισμικότητας τα τελευταία χρόνια προκαλεί πλέον την επιστημονική και ερευνητική ενασχόληση με θέματα που αφορούν στις νέες πληθυσμιακές ομάδες. Μία από αυτές είναι οι παλιννοστούντες ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Με τον «επαναπατρισμό» τους είχαν να αντιμετωπίσουν προβλήματα προσαρμογής στους τόπους εγκατάστασής τους, καθώς δεν διέθεταν αποθεματικό κεφάλαιο, δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα και τους ήταν άγνωστο το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της χώρας. Πολλοί ενήλικοι ακόμη και σήμερα δυσκολεύονται να προσαρμοστούν στην κουλτούρα της ελληνικής κοινωνίας, αισθάνονται έντονο τον κοινωνικό αποκλεισμό, αντιμετωπίζουν

προβλήματα απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας και έκδοσης ελληνικής ταυτότητας, αναγνώρισης τίτλων σπουδών, ανεργίας, ενώ τα παιδιά πολλών αντιμετωπίζουν προβλήματα στην εκπαιδευτική και επαγγελματική τους πορεία.

Στην εργασία επιχειρείται η διερεύνηση θεμάτων της ζωής των ομογενών από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ., η ιστορία της ζωής τους, το παρελθόν τους, οι συνθήκες μετακίνησης και εγκατάστασης στην πατρίδα, οι εμπειρίες και οι ανάγκες τους, εστιάζεται δε το ενδιαφέρον στην πληθυσμιακή ομάδα των ομογενών που έχουν ποντιακή καταγωγή και είναι γνωστοί ως «ελληνοπόντιοι». Τα ερευνητικά δεδομένα, που καταγράφονται και ερμηνεύονται στην εργασία, μπορούν να αξιοποιηθούν στο χώρο της συμβουλευτικής τόσο σε ερευνητικό επίπεδο, όσο και σε εφαρμοσμένο για την προσφορά ποιοτικών και αποτελεσματικών συμβουλευτικών υπηρεσιών στο συγκεκριμένο πληθυσμό.

Η εργασία δομείται σε τέσσερις ενότητες: 1. εισαγωγή, 2. μεθοδολογία της έρευνας, 3. ερευνητικά αποτελέσματα και 4. συμπεράσματα και συζήτηση. Στην εισαγωγή σκιαγραφείται α. η μετακίνηση και εγκατάσταση των «παλιννοστούντων» στην «ιστορική πατρίδα» μέσα σε ένα κλίμα ευρύτερης πολυπολιτισμικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας. β. επισημαίνονται ζητήματα συμβουλευτικής για τους παλιννοστούντες πόντιους, τα οποία αφορούν κυρίως στην πολυσύνθετη ταυτότητά τους και στη «μετάβασή» τους στην Ελλάδα. 2. Στην ενότητα μεθοδολογία της έρευνας περιλαμβάνονται οι ερευνητικοί στόχοι και περιγράφεται αναλυτικά η μέθοδος. 3. Στην τρίτη ενότητα αποτυπώνονται τα ερευνητικά αποτελέσματα, 4. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα και η συζήτηση.

Οι έλληνες παλιννοστούντες από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. στην Ελλάδα

Η είσοδος ομογενών στην ελληνική κοινωνία στα τέλη του 20^{ου} αιώνα

Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα οι ελληνικές κρατικές αρχές αιφνιδιάστηκαν από το μεγάλο κύμα μεταναστών και προσφύγων, αλλοδαπών και ομογενών και οι τοπικές κοινωνίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με άλλους πολιτισμούς¹, άλλα ήθη και συνήθειες. Οι έλληνες πολίτες αντέδρασαν με δυσπιστία όχι μόνο απέναντι στους αλλοδαπούς από την Ασία και την Αφρική, μα και στους ομογενείς από την Αλβανία και την πρώην Σοβιετική Ένωση, θεωρώντας τους «ξένους». Χωρίς να γνωρίζουν πολλά γι' αυτούς, τους ένιωθαν διαφορετικούς, καθώς δυσκολεύονταν να αναγνωρίσουν την ελληνική καταγωγή τους ή την αρνούνταν και δυσανασχετούσαν με τη συνύπαρξή τους στις κοινωνίες τους.

Ποιοι είναι όμως πράγματι αυτοί οι ομογενείς² που φτάνουν στην Ελλάδα στα τέλη του 20^{ου} αιώνα περιμένοντας από τους έλληνες να τους δεχτούν ως «αδέρφια», να τους συμπαρασταθούν και να τους βοηθήσουν να στήσουν τη ζωή τους στη «μητέρα πατρίδα»;

Είναι οι έλληνες της Αλβανίας, οι βορειοηπειρώτες, και οι έλληνες της πρώην ΕΣΣΔ – γνωστοί και ως «ελληνοπόντιοι», για τους οποίους το ελληνικό κράτος άνοιξε «διάπλατα» τα σύνορα από το 1989 μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Η μαζική μετανάστευση αυτών στη χώρα μας ανάγκασε τις ελληνικές αρχές στην εφαρμογή θεσμικών ρυθμίσεων υποδοχής, εγκατάστασης και ένταξης στην ελληνική κοινωνία, προσπαθώντας να εναρμονιστεί στην ευρωπαϊκή νομοθεσία κατά την περίοδο που και η υπόλοιπη Ευρώπη πιεζόταν από την ανεξέλεγκτη ροή οικονομικών μεταναστών και προσφύγων από χώρες της Ασίας και της Αφρικής, ενώ και στα Βαλκάνια σημειώνονταν ταυτόχρονα μεγάλες πληθυσμιακές μετακινήσεις. Το ελληνικό κράτος έλαβε ευνοϊκά μέτρα για τους ομογενείς που αφορούν κυρίως το ζήτημα απόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας και την εξομοίωση των ομογενών με τους ημεδαπούς στον ασφαλιστικό, επαγγελματικό και άλλους καίριους τομείς (Βόγλη & Μυλωνάς, 2009).

Η πολιτεία μάλιστα χαρακτήρισε τους ομογενείς από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που προσφεύγουν στην Ελλάδα μετά το 1980 ως «παλιννοστούντες»³ και η μεταχείρισή τους από το ελληνικό κράτος μπορεί να χαρακτηριστεί ευνοϊκότερη σε σχέση με τους ομογενείς βορειοηπειρώτες, που

κατέφυγαν στην χώρα μας την ίδια περίοδο, ως αποτέλεσμα της διαφορετικής πολιτικής που εφαρμόστηκε (Χατζηγεωργίου, 2006).

Οι ομογενείς που διέμεναν στην πρώην ΕΣΣΔ στην πλειονότητα τους Πόντιοι, είχαν μετακινηθεί από τον Πόντο στα εδάφη της τσαρικής Ρωσίας σε διάφορες ιστορικές περιόδους, κυρίως όμως μετά τις τεράστιες ανακατατάξεις που συνέβησαν κατά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Βλέπε σχετικά στο Παράρτημα: Μεταναστευτικές διαδρομές των «ελλήνων ποντίων»). Οι περισσότεροι ήταν απόγονοι προσφύγων από την Τουρκία, οι γονείς των οποίων είχαν τουρκική υπηκοότητα και βάσει των συνθηκών της Λωζάνης και της Άγκυρας είχαν την ελληνική ιθαγένεια. Έτσι, στη συνέχεια το ελληνικό κράτος αναγνώρισε και με το νόμο 2130/93 την ελληνική ιθαγένεια σε όσους προσέφευγαν στην Ελλάδα για εγκατάσταση μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Άλλωστε αρκετοί από αυτούς κατείχαν ελληνικά διαβατήρια, ενώ άλλοι έγγραφα από τις προξενικές αρχές της Μόσχας που αποδείκνυαν την ελληνική τους καταγωγή.

Τα χρόνια αυτά η Ελλάδα υπόκειται σε όλες τις μεταβολές και τα προβλήματα που επιφέρει η έκρηξη πολυπολιτισμικότητας της ελληνικής κοινωνίας⁴, η οποία ξεκίνησε με την επιστροφή απόδημων εργατών από τη Δυτική Ευρώπη, μεταναστών από Αμερική, Αυστραλία και Αφρική, πολιτικών προσφύγων από Βαλκανικές και ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, ομογενών από περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης και άλλες παροικίες⁵. Η φυσιογνωμία της ελληνικής κοινωνίας αλλάζει συνεχώς με τους αλλοδαπούς από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ασίας και της Αφρικής, που διαμένουν στη χώρα με άδεια παραμονής και εργασίας⁶, καθώς και τους ομογενείς που συνυπάρχουν⁷ μαζί με τους ντόπιους και τις νομικά αναγνωρισμένες μειονότητες, ρομά και μουσουλμάνους. Οι δε «παλιννοστούντες» είναι γεγονός ότι αποτελούν πλέον μια πολυπληθή ομάδα σε πολλές τοπικές κοινωνίες της χώρας (Δαμανάκης, 2005. Σκούρτου κ. ά., 2004. Γεωργογιάννης, 1999).

Το ελληνικό κράτος, όμως, παρ' όλες τις νομοθετικές παρεμβάσεις, εξακολουθεί έως σήμερα, μέσα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ανεργίας, να ταλανίζεται από τη γραφειοκρατία και τα ξενοφοβικά συμπλέγματα της κοινωνίας και να δυσλειτουργεί στα ζητήματα νομιμοποίησης και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, ακόμη και των ομογενών (Ρομπόλης, 2011).

Η «παλιννόστηση»

Το ελληνικό κράτος για να υποδεχτεί και να εντάξει τους «παλιννοστούντες» στην κοινωνία εφάρμοσε ευνοϊκές στρατηγικές⁸. Η προνομιακή μεταχείριση αφορά το νομικό καθεστώς πολιτογράφησης, την αναγνώριση ελληνικής ιθαγένειας, την έκδοση βίζας, την άδεια παραμονής, την απόκτηση δελτίου αστυνομικής ταυτότητας. Αφορά επίσης την εκπαιδευτική πολιτική για τους ομογενείς μαθητές και φοιτητές⁹, την κοινωνική πρόνοια με την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και κοινωνική ασφάλιση¹⁰. Αφορά τα εργασιακά δικαιώματα, τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης¹¹ και συμβουλευτικής υποστήριξης, καθώς επίσης την οικονομική πολιτική για θέματα στέγασης και κοινωνικής ένταξης¹² (Βόγλη & Μυλωνάς, 2009. Ιωαννίδου, 2006. Γκότοβος, 2002. Γεωργιάς, 2000).

Η πολιτική επαναπατριsmού των ομογενών της πρώην ΕΣΣΔ από το ελληνικό κράτος είχε εκφραστεί νωρίτερα με διπλωματικές κινήσεις και προωθήθηκε με την ίδρυση της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού (ΓΓΑΕ)¹³. Οι ξεχασμένοι εθνοτικά ελληνικοί πληθυσμοί της ΕΣΣΔ κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου άρχισαν να απασχολούν το ελληνικό κράτος με το σχεδιασμό εγκατάστασης 10.000 ποντίων από την ΕΣΣΔ στη Θράκη, προκειμένου να ενισχυθεί η ελληνικότητα της περιοχής. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 το ελληνικό κράτος απευθύνει πρόσκληση επαναπατριsmού σε ομογενείς της ΕΣΣΔ που είχαν ελληνικό διαβατήριο και από το 1987 η διαδικασία του επαναπατριsmού τους γίνεται με τη βίζα παλιννόστησης, η οποία εκδίδεται από το Προξενείο της Μόσχας¹⁴. Τα κατακλυσµιαία γεγονότα του 1989-1991 με τη διάλυση της σοβιετικής ένωσης, την οικονομική κρίση, την έξαρση της εγκληματικότητας, τις εθνικιστικές αναταραχές, την ένταση του φαινομένου του ισλαµικού φονταµενταλισµού, τις εµφύλιες συγκρούσεις¹⁵ οδήγησαν σε µαζική µετακίνηση µεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα, µεταξύ δε αυτών ήταν περισσότεροι από 160.000 πόντιοι¹⁶ που προέρχονται στο µεγαλύτερο ποσοστό από την ορθόδοξη Γεωργία (πάνω από 50%), το Καζαχστάν (περίπου 20%), τη Ρωσία (περίπου 15%), το Ουζµπεκιστάν, την Κιργιζία, την Αρµενία και την Ουκρανία. Αποφάσισαν να επιστρέψουν στη «µητέρα πατρίδα», όπου ζούσαν ήδη συγγενείς και φίλοι τους (Χατζηγεωργίου, 2006. Πηγή: Ιστότοπος ΓΓΑΕ, www.ggae.gr. Πηγή: ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiyapoe>).

Το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Ομογενών Ελλήνων ΕΙΥΑΠΟΕ¹⁷, πραγματοποίησε καταρχήν επιχείρηση µεταφοράς στην Ελλάδα των οµογενών που ήθελαν να επαναπατρισθούν¹⁸. Στη συνέχεια οργανώθηκε

εγκατάσταση αυτών¹⁹ έως το 2003 σε περιοχές της Δυτικής κυρίως Αττικής, σε δυτικές και ανατολικές συνοικίες της Θεσσαλονίκης, στη Θράκη και Μακεδονία. Οι περισσότεροι προτίμησαν να μείνουν μαζί με τους συγγενείς τους που είχαν μετοικήσει στην χώρα τα προηγούμενα χρόνια, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξαν στο θέμα αυτό τα κοινωνικά δίκτυα (Χατζηγεωργίου, 2006. Πηγή: ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypaoe>).

Οι πόντιοι που εισήλθαν στην Ελλάδα μετά το 1989 χαρακτηρίστηκαν αρχικά ως «παλιννοστούντες ομογενείς» και πολύ αργότερα «νεοπρόσφυγες», προκειμένου να γίνουν ευκολότερα αποδεκτοί από τους γηγενείς. Άλλωστε και τυπικά με το νόμο του 1990 (Ν. 1983, ΦΕΚ. Τ. Α', αρ. 106/16.08.1990) όλοι οι ομογενείς από την πρώην Σοβιετική Ένωση χωρίς να διαφοροποιούνται σε μετανάστες και πρόσφυγες αναγνωρίζονται ως «παλιννοστούντες» (Βεντούρα, 2009. Βόγλη & Μυλωνάς, 2009). Οι ειδικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν με την διάλυση της ΕΣΣΔ οδήγησαν στην Ελλάδα πολλούς ομογενείς ή μέλη των οικογενειών τους με άδεια εισόδου για τουριστικούς λόγους και όχι με την ένδειξη «παλιννόστηση». Έτσι μαζί με όσους δικαιούνταν την άμεση νομιμοποίηση τους, επωφελήθηκαν και άλλοι μετανάστες από την πρώην ΕΣΣΔ, οι οποίοι έκαναν χρήση πλαστών εγγράφων και πιστοποιητικών, προκειμένου να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια και το πολυπόθητο ελληνικό διαβατήριο. Τα ελληνικά δικαστήρια ασχολήθηκαν με περιπτώσεις ανάκλησης της ελληνικής ιθαγένειας από πρόσωπα που δεν έχουν καμιά σχέση με τους ομογενείς, αλλά «ελληνοποιήθηκαν» μέσα στο κλίμα της αναταραχής που επικράτησε εκείνη την περίοδο στα σοβιετικά εδάφη και στο ελληνικό κράτος αντίστοιχα.

Στο διάστημα 1989-1991 όλοι οι «επαναπατριζόμενοι» μπορούσαν να αποκτήσουν πιστοποιητικό ελληνικής ιθαγένειας από τις νομαρχίες της ελληνικής επικράτειας και κατ' επέκταση δελτίο αστυνομικής ταυτότητας και από τον Απρίλιο του 1990 άρχισαν να εγγράφονται στα μητρώα αρρένων, στα ελληνικά δημοτολόγια και ληξιαρχικά βιβλία. Ο νόμος του 1993 (Ν. 2130) νομιμοποιεί κάθε είδους ελληνοποίηση²⁰ με την παραχώρηση των αρμοδιοτήτων από το Υπουργείο Εσωτερικών στις κατά τόπους νομαρχίες. Από το 1998 την ευθύνη αυτής της διαδικασίας ανέλαβαν οι περιφέρειες, ενώ με το νόμο του 2000 (Ν. 2790) τη διαπίστωση της ελληνικής ιθαγένειας αποφασίζει αποκλειστικά ο περιφερειάρχης, ο οποίος αναγνωρίζει ουσιαστικά την κεκτημένη παλαιόθεν ελληνική ιθαγένεια και την κληροδότησή της στους απογόνους τους. Με το πιστοποιητικό ελληνικής ιθαγένειας μπορούν να αποκτήσουν ειδικό δελτίο ταυτότητας ομογενών, που ισοδυναμεί με

άδεια παραμονής και εργασίας, μπορεί να επεκταθεί στα ανήλικα παιδιά και τις αλλογενείς συζύγους τους, οπότε αποκτούν και αυτοί αυτομάτως το δελτίο αστυνομικής ταυτότητας εντός της ελληνικής επικράτειας (Βόγλη & Μυλωνάς, 2009: 373-376).

Η παλιννόστηση των ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ με το «άνοιγμα» των συνόρων του ελληνικού κράτους τη δεκαετία του '80 άρχισε να αλλάζει ρυθμούς μετά το '94, όταν οι ελληνικές κυβερνήσεις με μια πολιτική αναδίπλωσης και μεταστροφής²¹ αποφάσισαν να συγκρατήσουν τους ομογενείς της πρώην ΕΣΣΔ στα μέρη όπου ζούσαν, προκειμένου να ανακόψουν τη συνέχιση της μαζικής εγκατάστασής τους στην χώρα μας (Βεντούρα, 2009).

Ζητήματα Συμβουλευτικής για παλιννοστούντες πόντιους

Πολιτισμικές διαστάσεις στη συμβουλευτική υποστήριξη των «παλιννοστούντων»

Οι πόντιοι παλιννοστούντες που εγκαταστάθηκαν στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες είναι ομογενείς της διασποράς, που δεν αντιμετωπίστηκαν από τους αυτόχθονες έλληνες ως παλιννοστούντες, όπως χαρακτηρίστηκαν από τις ελληνικές αρχές, αλλά ούτε ως έλληνες πόντιοι, όπως αναγνωρίζονταν στην ΕΣΣΔ. Οι πόντιοι παλιννοστούντες αποτελούν ένα μεταναστευτικό πληθυσμό²², που εμφανίζουν τόσο κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά με τους αυτόχθονες, εφόσον πρόκειται για ομογενείς με ελληνική εθνική ταυτότητα, όσο και διαφορετικά, όπως διαμορφώθηκαν μέσα στις ιστορικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που βίωσαν κατά τις μεταναστευτικές διαδρομές αιώνων. Ενώ τυπικά αποτελούν μια προνομιούχο μεταναστευτική ομάδα, ωστόσο δεν αντιμετωπίστηκαν με την ανάλογη στάση (Χατζηγεωργίου, 2006. Voutira, 1991).

Η εμπειρία της παλιννόστησης αποτελεί μια πολύπλοκη διαδικασία και οδυνηρή για πολλούς, όπως συμβαίνει σε κάθε μετανάστευση, ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσης και υποδοχής. Σε μια κοινωνία που δέχεται μετανάστες αυτόματα δημιουργούνται σύνορα στον πολιτισμό και στις σχέσεις μεταξύ των ντόπιων και των εισερχομένων, υψώνονται εμπόδια και αναπτύσσονται αντιπαλότητες, όταν η συμμετοχή όλων στο κοινωνικό γίγνεσθαι υπό την κυριαρχία της ομάδας των

αυτοχθόνων κατά τη διαδικασία του επιπολιτισμού επιφέρει επιπτώσεις τόσο στην προσαρμογή των μεταναστών στην κοινωνία και στον πολιτισμό των ντόπιων, όσο και στην κουλτούρα και ταυτότητα όλων των κοινωνικών ομάδων. Όταν λοιπόν πρόκειται για την ελληνική κοινωνία, που τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σε συνθήκες «πολυπολιτισμικής έντασης» και έκρηξης της πληθυσμιακής ετερότητας, τότε τα προβλήματα μετανάστευσης και παλιννόστησης και για τις δυο πλευρές μεγιστοποιούνται (Παρσάνογλου κ. ά., 2007. Κατερέλος, 2007. Christopoulos & Tsitselikis, 2003. Γεώργας & Παπαστυλιανού, 1993).

Τα προβλήματα των μεταναστών δεν αφορούν μόνον στους όρους εγκατάστασης, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την ανασφάλεια των συνθηκών ύπαρξης, τη σύγχυση αλλά και την προσκόλλησή τους σε όσα έχουν αφήσει πίσω. Αφορά και στις επιπτώσεις προσαρμογής και επιπολιτισμού που βιώνουν επί μακρόν οι μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς (Γιωτσιδή & Σταλίκας, 2004). Πρόκειται για ψυχολογικές επιπτώσεις που άλλοτε εκδηλώνονται με συμμόρφωση και αφομοίωση ή ενσωμάτωση στην κυρίαρχη κουλτούρα, άλλοτε με αντίδραση σ' αυτήν ή απόρριψή της. Στην περίπτωση ένταξης²³, που είναι και η επιθυμητή, οι μετανάστες εμφανίζονται να συνθέτουν τις δύο ταυτότητες, τη δική τους και εκείνη της επικρατούσας τάξης, ώστε να ζουν λειτουργικά στην νέα κοινωνία, ενώ στην περίπτωση αφομοίωσης εγκαταλείπουν τη δική τους εθνική ταυτότητα και υιοθετούν πολιτιστικά στοιχεία της χώρας υποδοχής. Όταν αντιδρούν στην κυρίαρχη κουλτούρα, διαχωρίζουν την εθνική τους ταυτότητα από εκείνη των ντόπιων και υιοθετούν αρνητική στάση προς την κοινωνία που ζουν. Όταν δε αρνούνται κάθε στοιχείο της κυρίαρχης ομάδας, ενώ ταυτόχρονα απομακρύνονται και από τη δική τους ομάδα, την οποία και κατηγορούν για υποχωρήσεις, τότε περιθωριοποιούνται.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο συντελείται η διαδικασία προσαρμογής των παλιννοστούντων ποντίων, που αντιμετωπίζονται από στην ελληνική κοινωνία μέσα σε κλίμα δυσπιστίας, φοβίας και εχθρότητας προς όλους τους μετανάστες.

Ένας μετανάστης βρίσκεται συνεχώς σε στρεσογόνες συνθήκες και εσωτερική σύγκρουση με χαμηλή αυτοεκτίμηση, με επιπτώσεις στην ψυχική του υγεία, επομένως στην προσωπική, οικογενειακή και κοινωνική του ζωή. Αντιμετωπίζει έντονες συγκρούσεις ταυτότητας, φέρνοντας στο προσκήνιο ζητήματα πολιτιστικών διαφορών, την αίσθηση του «ανήκειν» ή της αποξένωσης, την αίσθηση της αξίας του εαυτού και της συμμετοχής στην κοινωνία. Αναζητά μια ομαδική ταυτότητα προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες του και να αντιμετωπίσει τις αντιξοότητες

που συναντά. Οδηγείται συχνά στην απομόνωση από την κυρίαρχη κοινότητα και σε στερεοτυπικές αναπαραστάσεις του εαυτού, όπως την «κατωτερότητα», τα «παράξενα» φαγητά και ενδύματα, καθώς και τα «παράξενα» έθιμα που ο πληθυσμός της χώρας υποδοχής δεν καταλαβαίνει, υποτιμά, ή δεν καλοδέχεται.

Σε ανάλογες συνθήκες οι πόντιοι παλιννοστούντες κατά τη διαδικασία ένταξης στην ελληνική κοινωνία εξιδανίκευσαν τη χώρα προέλευσης και περηφανεύτηκαν για την ελληνική τους ταυτότητα αναπτύσσοντας αρνητική και απαιτητική συμπεριφορά προς το ελληνικό κράτος. Η προσκόλληση στον προηγούμενο πολιτισμό τους δημιούργησε όχι μόνο εμπόδια στις σχέσεις πολλών με τις ελληνικές αρχές και την κοινωνία, αλλά και ενδοοικογενειακές δυσκολίες προσπαθώντας να μεταφέρουν στα παιδιά τους την κουλτούρα τους. Η δυσπιστία ή εχθρότητα των ντόπιων μετέτρεψε την προσαρμογή τους στην «πατρίδα» σε οδυνηρό γεγονός ματαίωσης του ονείρου και της απόφασης να παλιννοστήσουν²⁴. Η προσαρμογή τους στο νέο πολιτισμό εξελίσσεται για πολλούς σε αλλεπάλληλες τραυματικές εμπειρίες, σε κατάθλιψη, έντονο άγχος, ακόμη και προβλήματα μνήμης και αυτοσυγκέντρωσης (Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004. Αγτζίδης, 1997).

Οι «παλιννοστούντες» μπορούν να θεωρηθούν μια ομάδα²⁵ της ελληνικής κοινωνίας με διακριτά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα²⁶. Κάθε άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του πολιτισμικά, ότι ανήκει δηλαδή στη συγκεκριμένη ομάδα και σ' αυτό αποδίδει συναισθηματική αξία και νόημα. Οι «παλιννοστούντες» αποτελούν μια κοινωνική ομάδα με κοινή καταγωγή, θρησκεία, εθνική προέλευση, εν μέρει ή κατά μια έννοια κοινή γλώσσα με τους ντόπιους, αλλά και διαφορές στο πολιτισμικό και κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν σαν μια πολιτισμική μειονοτική ομάδα²⁷ της ελληνικής κοινωνίας, σύμφωνα με τις απόψεις του Γ. Κλεφτάρα (2009), διότι η κουλτούρα τους παρουσιάζει διαφορές σε σχέση με των υπόλοιπων ελληνικών ομάδων και των αναγνωρισμένων μειονοτήτων. Τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην ζωή τους θα μπορούσαν να προσεγγιστούν μέσα στα όρια ενός πολιτισμικού πλαισίου, επομένως η συμβουλευτική που αφορά σ' αυτόν τον πληθυσμό μπορεί να αποκτήσει πολιτισμική διάσταση (Κλεφτάρας, 2009. Ανδρούσου κ.ά., 2001. Δραγώνα κ.ά., 2001).

Στην «πολιτισμική συμβουλευτική»²⁸ ατόμων με διαφορετική κουλτούρα σημαντικός παράγοντας είναι η αυτοεκτίμηση, η οποία συνδέεται με την προσωπικότητα ενός ανθρώπου και τη λειτουργικότητά του μέσα στην κοινωνία που

ζει. Τα ψυχολογικά προβλήματα των ανθρώπων που ανήκουν σε πολιτισμικές μειονότητες απαιτούν μια πολιτισμική συμβουλευτική προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη τις θεωρίες και τα μοντέλα ανάπτυξης της πολιτισμικής ταυτότητας²⁹ (Κλεφτάρας, 2009. Κλεφτάρας, 2008. Μαλικιώση-Λοΐζου, 2008. Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004).

Ταυτότητες των «ελλήνων ποντίων»

Η ταυτότητα κάθε ανθρώπου έχει διπλή όψη, την ατομική και συλλογική, ο δε άνθρωπος λειτουργεί αλληλεπιδραστικά ως ατομικό και κοινωνικό ον, που ανήκει σε πολλαπλές ομάδες ανάλογα με τα πλαίσια στα οποία δρα. Επομένως η ταυτότητά του διαμορφώνεται ανάλογα με την ατομική του υπόσταση, όπως αυτή αναπτύσσεται μέσα στα πλαίσια της πολυσύνθετης πολιτισμικής του κληρονομιάς που αποκτά με την κοινωνική διάσταση της ζωής του (Δραγώνα κ.ά., 2001: 27).

Σύμφωνα με πολλούς κοινωνιολόγους και ψυχολόγους η πολιτισμική ταυτότητα του ανθρώπου αποκτά καθοριστική σημασία, γιατί μπορεί να του εξασφαλίσει την ψυχοκοινωνική ισορροπία, γι' αυτό δίνεται έμφαση στο πολιτισμικό πλαίσιο και στις αλληλεπιδράσεις των ανθρώπων στην προσπάθεια να καταγραφεί και να ερμηνευτεί ο εαυτός κάθε ανθρώπου. Η ταυτότητα του καθενός διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τα στοιχεία του πολιτισμού που κληρονομεί, τις παραδόσεις, τις αξίες, τις πρακτικές και τους τρόπους ζωής. Η συλλογική ταυτότητα δηλαδή κάθε ανθρώπου αποτελεί το βασικό στοιχείο του εαυτού του και η κουλτούρα που υιοθετεί στην πορεία της ζωής κατά την προσωπική του ανάπτυξη θεμελιώνουν την προσωπική του ιστορία (Ισαρη, 2009: 606-607).

Η ταυτότητα με την οποία διαμορφώνουν την προσωπική τους ζωή οι άνθρωποι συνδέεται με την ιστορική διαδρομή του λαού ή της ομάδας στην οποία κάθε φορά συνειδητά ή ασυνείδητα ανήκουν. Ποικίλα χαρακτηριστικά επομένως ενός λαού μεταφέρονται από γενιά σε γενιά κληροδοτώντας συλλογικές μνήμες, σκέψεις και πρακτικές. Η μεταναστευτική ταυτότητα μάλιστα μερικών λαών τους καθιστά ευέλικτους στην προσαρμογή τους στις κοινωνίες όπου εγκαθίστανται κάθε φορά. Οι έλληνες πόντιοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν μια ομάδα της ελληνικής διασποράς με μεταναστευτική ταυτότητα³⁰, οι οποίοι αυτή τη χρονική στιγμή βρίσκονται διασκορπισμένοι εκτός από την Ελλάδα και σε αρκετές περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (Γεωργία, Αρμενία, Ρωσία κτλ.), αλλά και στην Κύπρο, Γερμανία, Αμερική, Αυστραλία (Λαυρεντιάδου, 2006: 112-115).

Η μεταναστευτική διαδρομή φαίνεται ότι για πολλούς παλιννοστούντες πόντιους λαμβάνει τέλος με την εγκατάσταση στην Ελλάδα, που αποτελεί την ιστορική πατρίδα. Σε όλα τα ιστορικά χρόνια η πατρίδα καθορίζεται από τη σχέση ανάμεσα στο «εδώ», το «εκεί» και το «αλλού». Το «εδώ» δηλώνει τον τόπο εγκατάστασης κάθε φορά, ενώ το «εκεί» τοποθετείται στον Πόντο που όμως δεν μπορούσε να είναι τόπος επιστροφής, ειδικά μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, οπότε το «εκεί» πολλές φορές τοποθετείται «αλλού», στην Ελλάδα, που αποτελεί τη μητρόπολη του ελληνισμού μετά την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους (Λαυρεντιάδου, 2006).

Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, οι «παλιννοστούντες», προκειμένου να συστήσουν την εθνική³¹ τους ταυτότητα και να διακριθούν από τις άλλες μειονότητες στις σοβιετικές χώρες³², συνέδεσαν τη συλλογική τους συνείδηση με την Ελλάδα που έγινε η ιστορική πατρίδα. Η ταυτότητά τους εξαρτάται άμεσα από την πολιτική που ακολουθεί το σοβιετικό καθεστώς στην πορεία του, από τη σχέση της Σοβιετικής Ένωσης με το ελληνικό κράτος, αλλά και από τους δεσμούς που διατηρούν οι ελληνικές κοινότητες στην πρώην ΕΣΣΔ με την Ελλάδα, όπου εγκαθίστανται αρκετοί συγγενείς και φίλοι³³. Η ταυτότητά τους βέβαια παρουσιάζει τόσο κοινά στοιχεία εκδήλωσης σε όλες τις σοβιετικές χώρες, όσο και διαφορετικά. Στην Τσάλκα της Γεωργίας για παράδειγμα ήταν έντονο το γλωσσικό και ορθόδοξο στοιχείο της ελληνικής ταυτότητας (Βέικου, 2011. Λαυρεντιάδου, 2006).

Η ποντιακή διάλεκτος βέβαια αποτελούσε μέσο επικοινωνίας πολλών ποντίων της ΕΣΣΔ, παρόλο που ήταν γνωστή ως «ρωμαίικα», προσδιορίζοντας την εθνική προέλευση και εθνική ταυτότητα των ποντίων³⁴. Η γλώσσα τους μετονομάζεται σε «ποντιακή» όταν επαναπατρίζονται στην Ελλάδα και αποτελεί στοιχείο διαφοροποίησης με τους ντόπιους που τους χαρακτηρίζουν «ρώσους» ή «ρωσοπόντιους», γιατί εκτός από τα ποντιακά επικοινωνούσαν κυρίως στα ρωσικά. Ως αποτέλεσμα, ενώ οι πόντιοι θεωρούνται από τους ντόπιους έλληνες ως «κατώτεροι», διότι δεν διαβλέπουν και αρνούνται σ' αυτούς στοιχεία ελληνικότητας, οι πόντιοι θεωρούν τους εαυτούς τους μορφωμένους και υψηλού πολιτιστικού επιπέδου (Λαυρεντιάδου, 2006: 116-118).

Επιχειρώντας να προσεγγίσουμε το θέμα της ταυτότητας στις απόψεις του Goffman οι «ελληνοπόντιοι» έχουν μια «φθαρμένη» ταυτότητα λόγω της απαξιωτικής στάσης της κυρίαρχης ομάδας. Τους αποκαλούν κυρίως «ρώσους» και «ρωσοπόντιους» προσδίδοντας στους χαρακτηρισμούς απαξιωτική σημασία. Με

αυτόν τον τρόπο τους επιφορτίζουν με μια φαινομενική κοινωνική ταυτότητα, που τους καθιστά ανεπιθύμητους και απαξιωμένους μπροστά στα μάτια τους, ενώ η πραγματική τους ταυτότητα περιλαμβάνει χαρακτηριστικά που σε μίαν άλλη κοινωνία είναι αποδεκτά. Ο κοινωνικός αποκλεισμός τους απορρέει από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις της κοινωνίας και περιγράφει το βαθμό ανοχής, προσαρμογής και αποδοχής της προς τους «μη φυσιολογικούς», «αποκλίνοντες» και υστερούντες, όπως διακρίνονται όσοι εμφανίζουν διαφορετικά γνωρίσματα σωματικά, εθνοτικά, θρησκευτικά, κοινωνικά, πολιτισμικά κ.ο.κ. Ο Goffman υποστηρίζει ότι ο εαυτός των ανθρώπων που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες στερείται προσωπικού γνωρίσματος, διότι εκείνο που ενδιαφέρει είναι η συλλογική ζωή τους, γεγονός άλλωστε που τους ωθεί στη συγκρότηση συλλόγων και στη συμπόρευση με τους ομοίους, αναθεωρώντας συχνά στοιχεία του προηγούμενου εαυτού τους (Coffman, 2001).

Η συλλογική ταυτότητα των παλιννοστούντων επαναπροσδιορίζεται στην Ελλάδα, καθώς επανακαθορίζουν το ανήκειν μέσα στη δυναμική αναδιαμόρφωσης της ελληνικής κοινωνίας. Τα στοιχεία που διαμόρφωσαν τη συλλογική τους ταυτότητα στις σοβιετικές χώρες δεν ανταποκρίνονται στη ζωή και την κουλτούρα των ντόπιων ελλήνων, γι' αυτό προσπαθούν εκ νέου να αυτοπροσδιοριστούν (αλλά και να ετερο-προσδιοριστούν από τις άλλες ομάδες) αναζητώντας νέες συλλογικές μνήμες, διακριτά στοιχεία και σύμβολα κατά τη διαδικασία ένταξης στην ελληνική κοινωνία³⁵.

Αποτυπώσεις της «μετάβασης» στην Ελλάδα

Η μετακίνηση των παλιννοστούντων στην Ελλάδα σχεδιάστηκε στο μυαλό των περισσότερων ως μετάβαση στην «ιστορική πατρίδα». Ως αποτέλεσμα ενεργοποιούνται τα κοινωνικά δίκτυα, σύλλογοι και τα σωματεία, που στηρίζουν τους παλιννοστούντες στα πρώτα βήματά τους παρέχοντάς τους στέγη, τακτοποιώντας τους σε προσωρινές δουλειές, διαμεσολαβώντας στις ελληνικές υπηρεσίες. Καθώς περνούν τα χρόνια οι σχέσεις τους μέσα στα κοινωνικά δίκτυα, οι συνευρέσεις τους στα σπίτια, στις πλατείες, αλλά και η συμμετοχή τους στους συλλόγους, βοηθούν να επιλύσουν προβλήματα τους, να αναπαραγάγουν αρχές, συνήθειες, πρότυπα και τρόπους ζωής του παρελθόντος (Χατζηγεωργίου, 2006).

Από την πρώτη στιγμή της εγκατάστασης πολλοί αντιμετώπισαν τεράστιες δυσκολίες να εργασθούν σε μια χώρα που και η γλώσσα της διαφέρει από τη

ποντιακή διάλεκτο, ενώ πολύ διαφορετικές είναι οι οικονομικές, πολιτικές και συνθήκες διαβίωσης, η νοοτροπία και κουλτούρα της κοινωνίας με σημάδια ξενοφοβίας και ρατσισμού. Πολλοί έζησαν περιθωριοποιημένοι επαγγελματικά, εφόσον, παρόλο που διαθέτουν επαγγελματικές πτυχία και διπλώματα, δεν κατάφεραν να απασχοληθούν σε αντίστοιχες θέσεις εργασίας, αλλά υποβαθμισμένοι και κακοπληρωμένοι ως ανειδίκευτοι εργάτες, τεχνίτες και οικοδόμοι, καλλιεργητές γης, οι δε γυναίκες κυρίως ως υπηρετικό και παραϊατρικό - νοσηλευτικό προσωπικό. Οι περισσότεροι επιχείρησαν νέα κατάρτιση και εξειδίκευση, παράλληλα με την αναγνώριση των τίτλων σπουδών τους. Πολλοί όμως έχουν την πεποίθηση ότι το ελληνικό κράτος, είναι υποχρεωμένο να τους αποκαταστήσει οικονομικά και επαγγελματικά (Χατζηγεωργίου, 2006. Halkos & Salamouris, 2003).

Μεγάλες δυσκολίες βέβαια προέκυψαν από την αρχή λόγω της γλώσσας, διότι δεν γίνονταν κατανοητοί από την πλειονότητα των ντόπιων. Η γλώσσα εξάλλου αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα αποτυχίας για την πλειοψηφία των παλιννοστούντων μαθητών στα πρώτα χρόνια, παρόλο που εφαρμόστηκαν προγράμματα ένταξης και ενισχυτικά φροντιστηριακά μαθήματα. Η πολιτισμική και γλωσσική ετερότητα στάθηκε εχθρός της προσαρμογής των «παλιννοστούντων» μαθητών και ενηλίκων, μειώνοντας από τη μια την αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση των ίδιων και αυξάνοντας από την άλλη την ξενοφοβία των ντόπιων ελλήνων (Cummins, 2002).

Στις συλλογικές διεκδικήσεις των «παλιννοστούντων» επισημαίνεται ότι η ελληνική πραγματικότητα διαψεύδει εδώ και χρόνια τις προσδοκίες τους³⁶ για την αποκατάστασή τους στην ιστορία του ελληνικού έθνους, τη στιγμή που συγκαταλέγονται από επίσημα ή ανεπίσημα χείλη στην κατηγορία των οικονομικών μεταναστών και ρωσοπόντιων. Οι πόντιοι πιστεύουν ότι αποτελούν το πιο «καθαρό» και «εκλεκτό» τμήμα της ελληνικής φυλής που έχει υποφέρει τα περισσότερα δεινά. Παράλληλα κατηγορούν το κράτος σε πολλά θέματα: Πολλοί που πήραν δάνειο για αγορά κατοικίας αδυνατούν να το πληρώσουν ή καθυστερούν να πάρουν την κρατική βοήθεια και τα σπίτια τους βγαίνουν σε πλειστηριασμό. Η κατάσταση πολλών δυσχεραίνει λόγω της ανεργίας και όλο και πιο απελπισμένοι σκέφτονται να μεταναστεύσουν αλλού. Ο κόσμος που ήρθε από την πρώην Σοβιετική Ένωση δεν αξιοποιήθηκε και αυτό αποτελεί μεγάλο τους παράπονο. Ακόμη και το θέμα της ιθαγένειας παραμένει άλυτο και αρκετοί ομογενείς που ήρθαν στην Ελλάδα μετά το 2001 δυσκολεύονται να την αποκτήσουν με τη χρονοβόρα διαδικασία. Πολλούς

απασχολεί το συνταξιοδοτικό θέμα, διότι ήρθαν στην Ελλάδα σε μεγάλη ηλικία και δυσκολεύονται να συμπληρώσουν τα απαραίτητα έτη. Οι υποσχέσεις του κράτους για σύναψη σχετικών σχέσεων με τη Ρωσία και τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ώστε να αναγνωριστούν τα χρόνια εργασίας τους, ακούγονται με δυσπιστία (Πηγή: Συνέντευξη Μιχάλη Στεφανίδη στο Διαδίκτυο <http://pontosforum.4.forumer.com/index.php?showtopic=3491>).

Ύστερα από τόσα χρόνια οι περισσότεροι «παλιννοστούντες» δηλώνουν απογοητευμένοι με το κράτος αντιμετωπίζοντας καχύποπτα ό,τι το εκπροσωπεί, αλλά δεν λυπούνται που ήρθαν στην Ελλάδα. Επιμένουν στην ποντιακή γλώσσα και κουλτούρα και περηφανεύονται για την ελληνική τους ταυτότητα. Η δυσκολία να προσαρμοστούν στη σύγχρονη καπιταλιστική Ελλάδα τους οδήγησε στη νοσταλγία του σοβιετικού παρελθόντος. Υπογραμμίζουν την ανωτερότητα στην παιδεία, στις τέχνες, στη λογοτεχνία, το θέατρο, τη μουσική, με τα οποία γαλουχήθηκαν οι ίδιοι και οι γονείς τους στις σοβιετικές κοινότητες. Μιλούν επίσης για τις συνθήκες οικογενειακής συμβίωσης με ρόλους και κανόνες. Η οικογένεια και η πατρίδα ανάγονται σε σύμβολα βιογραφικής συγκρότησης, που τους βοηθούν να επιβιώνουν και να δημιουργούν ως συλλογικά υποκείμενα (Χατζηγεωργίου, 2006).

Στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους ακολουθούν αρχές περιφρούρησης και προστατευτισμού από επικίνδυνες συμπεριφορές, γι' αυτό και οι γονείς αποτελούν αυστηρά πρότυπα ιδιαίτερα προς τις κόρες. Το αντρικό πρότυπο ήταν εξουσιαστικό μέσα σε μια πατριαρχική οικογένεια, γι' αυτό κατηγορούν τους ντόπιους που δεν έχουν αρχές για να κρατήσουν τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους «ηθικά». Οι πόντιοι άντρες δείχνουν φοβισμένοι μπροστά στην απειλή να χάσουν την πατριαρχική τους εξουσία εκτός από την οικονομική ισχύ που έχουν απολέσει, ενώ οι πόντιες γυναίκες πιέζονται από το νέο ρόλο που αναλαμβάνουν στην κοινωνία της ισότητας των φύλων και από τις αντιστάσεις των αντρών τους. Οι γεροντότεροι κοντά στα οικονομικά θέματα συνταξιοδότησης που αντιμετωπίζουν φαίνεται να αποσύρονται συχνά από την προσπάθεια προσαρμογής, ενώ τα παιδιά και οι έφηβοι εκτός από τις δυσκολίες στην εκπαίδευση βρίσκονται στο μέσο δυο αντικρουόμενων πολλές φορές τρόπων ζωής, αυτόν της οικογένειάς τους και εκείνον της ελληνικής κοινωνίας (Χατζηγεωργίου, 2006).

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1. Ερευνητικοί στόχοι

Η εργασία αποσκοπεί να διερευνήσει τις εμπειρίες παλιννοστούντων ελλήνων από την πρώην Σοβιετική Ένωση μέσα από τις προσωπικές αφηγήσεις της ζωής τους. Πιο συγκεκριμένα μας ενδιαφέρουν:

- Σημαντικές εμπειρίες της ζωής τους που απέκτησαν στο ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο δράσης και επενδύθηκαν στην οργάνωση των βιογραφικών τους σχεδίων.
- Η προσοικείωση των κοινωνικών μεταβολών και της νέας κοινωνικής πραγματικότητας στον ατομικό βίο τους με τον επαναπροσδιορισμό της βιογραφικής τους συγκρότησης.
- Ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστούν σημαντικές όψεις του παρελθόντος στο παρόν και στο μέλλον προσδιορίζοντας τον εαυτό τους στον κοινωνικό κόσμο.
- Τα στοιχεία μετασχηματισμού και ανανέωσης της ταυτότητάς τους, ο αυτοπροσδιορισμός τους μέσα από τη διαδικασία του βιογραφικού αναστοχασμού και της ένταξης στην ελληνική κοινωνία.
- Το απόθεμα συλλογικής εμπειρίας και μνήμης στις παραδόσεις, στους τρόπους ζωής και στις συλλογικές αναπαραστάσεις, απ' όπου αντλούν στοιχεία, σύμβολα, αξίες και αρχές.
- Ο τρόπος που νοηματοδοτούν τη ζωή τους.
- Η καθημερινότητα, οι ανάγκες και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν.
- Τα σχέδια για το μέλλον.

2.2. Μέθοδος

Για τη διερεύνηση των παραπάνω στόχων επιλέχθηκε να αξιοποιηθεί η μέθοδος των «αφηγήσεων ζωής», που συνδέονται σημασιολογικά με τους όρους αυτοβιογραφία, ιστορία ζωής και αποτελούν αντικείμενο των βιογραφικών ερευνών. Μέσα στην ευρύτερη οικογένεια των ποιοτικών ερευνών και η βιογραφική δίνει στον ερευνητή κεντρικό ρόλο, καθώς δημιουργεί προσωπική σχέση με τους

συμμετέχοντες, εμπλέκεται προσωπικά με το υπό μελέτη φαινόμενο, σχεδιάζει με ελαστικότητα την έρευνα αξιοποιώντας μικρό δείγμα, συλλέγει και αναλύει με ευελιξία τα δεδομένα (Mason, 2009. Σταλίκας, 2005).

Η βιογραφική προσέγγιση άρρηκτα δεμένη με τις κοινωνικές επιστήμες³⁷ έχει εκτεταμένες διεπιστημονικές εφαρμογές και για αρκετές δεκαετίες υιοθετήθηκε από την εκπαίδευση, την ιστορία, την κοινωνική ψυχολογία (Alheit & Bergamini, 2010. Παζιώνη-Κάλλη, 2009. Μπερζαμάνη, 2007).

Η βιογραφική αφήγηση επιτρέπει την κατανόηση των συνθηκών ζωής ενός ατόμου, αναδεικνύοντας την κοινωνική του εγγραφή, τις σχέσεις, τους τρόπους εσωτερίκευσης προτύπων και αξιών, εξέλιξης και αλλαγής του. Προσφέρει τη δυνατότητα σκιαγράφησης του παρελθόντος από το ίδιο το άτομο και επεξεργασίας της εικόνας του εαυτού και της πορείας του³⁸. Μέσω της αφήγησης ζωής μπορούμε να καταλάβουμε πώς το άτομο νοηματοδοτεί τον κόσμο και πώς συμπλέκεται η ατομική του ιστορία με την ιστορία της εποχής του, επιτρέποντάς μας να κινηθούμε από το άτομο στην κοινωνία και από την κοινωνία στο άτομο, από τις «αντικειμενικές συνθήκες» στο βίωμα και από το ψυχικό στο κοινωνικό (Κείμενο στην ιστοσελίδα www.cultural-representation.com/showLesson.php?file=biografikn).

Ο όρος αφηγήσεις ή ιστορίες ζωής χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι μια έρευνα γίνεται αντιληπτή σαν κατασκευή νοήματος από προσωπικά χρονικά γεγονότα, τα πλεονεκτήματα αυτής δε καταγράφονται ως εξής: α) εξετάζει τα θέματα σε βάθος, β) δίνει έμφαση στη φωνή των ίδιων των κοινωνικών υποκειμένων, στη δική τους κατανόηση και ερμηνεία της πραγματικότητας, στις προσωπικές και συλλογικές τους εμπειρίες, καθώς και στα νοήματα και τις αναπαραστάσεις που αποδίδουν τα ίδια υποκείμενα στα κοινωνικά φαινόμενα και τις διαδικασίες, γ) προσπαθεί να αποφύγει a priori κρίσεις και δ) μπορεί να οδηγήσει στη διερεύνηση φαινομένων, διαδικασιών και συμπεριφορών που δεν είχαν προβλεφθεί από πριν (Ιωσηφίδης, 2008. Ιωσηφίδης, 2003).

Σ' αυτές τις έρευνες αξιοποιείται για τη συλλογή των δεδομένων η «αφηγηματική³⁹ συνέντευξη» και για τη συστηματική επεξεργασία των αφηγήσεων η «αφηγηματική ανάλυση», έτσι ώστε να αποκρυπτογραφηθεί η βιογραφική συγκρότηση, να ανιχνευθούν διαδικασίες με τις οποίες σημαντικές κοινωνικές εξελίξεις εγγράφονται στις ατομικές βιογραφίες, καθώς επίσης και στρατηγικές με τις οποίες τα υποκείμενα διαχειρίζονται τις μεταβολές της ζωής τους (Τσιώλης, 2006: 188-200. Βάμβουκας, 2007: 263-268. Ιωσηφίδης, 2003: 62-64).

2.2.1. Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν επτά (7) παλιννοστούντες ποντιακής καταγωγής, στην πλειοψηφία τους από τη Γεωργία εκτός από μία συμμετέχουσα που κατάγεται από τη Ρωσία. Η μέθοδος εντοπισμού των συμμετεχόντων που εφαρμόστηκε ήταν «βολική» και «σκοπίμη», όπως συνηθίζεται στις ποιοτικές έρευνες με μικρό αριθμό συμμετεχόντων (Mason, 2009. Σταλίκας, 2005). Στηρίχτηκε δε στις προσωπικές γνωριμίες της ερευνήτριας με ανθρώπους της ομάδας των παλιννοστούντων.

Η επιλογή των συμμετεχόντων εξερίχθηκε σε μια σύνθετη διαδικασία με κριτήρια χαρακτηριστικά των παλιννοστούντων, όπως διακρίνονται και στις δύο πρώτες ενότητες της εργασίας. Αποφασίστηκε λοιπόν να έχουν ζήσει στην πρώην ΕΣΣΔ τουλάχιστον τα παιδικά τους χρόνια και να έχουν ελληνική ιθαγένεια - ελληνική ταυτότητα, σύμφωνα με τις προβλεπόμενες από το ελληνικό κράτος διαδικασίες, εισερχόμενοι στην Ελλάδα είτε με βίζα παλιννόστησης είτε τουριστική.

Στην επιλογή έγινε προσπάθεια ώστε οι συμμετέχοντες:

- ✓ να εκπροσωπούν και τα δύο φύλα,
- ✓ να ανήκουν σε διαφορετική ηλικιακή ομάδα,
- ✓ να έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους,
- ✓ να έχουν διαφορετικό μορφωτικό επίπεδο,
- ✓ να έχουν διαφορετική επαγγελματική ιδιότητα,
- ✓ να έχουν καλό επίπεδο στην προφορική χρήση της ελληνικής γλώσσας.

Όλοι οι συμμετέχοντες καταγράφηκαν με ψευδώνυμο, ώστε να μην αποκαλυφτούν τα πραγματικά πρόσωπα. Για τον ίδιο λόγο εξάλλου έγινε τροποποίηση των στοιχείων που αποκάλυπταν την ταυτότητά τους, όπου κρίθηκε αυτό αναγκαίο.

2.2.2. Τρόπος και διαδικασία συλλογής δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η «βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη», που αποτελεί εργαλείο των βιογραφικών ερευνών. Είναι ένα είδος «ανοικτής» συνέντευξης, στην οποία ο ερωτώμενος καλείται απροσχεδίαστα να αφηγηθεί την ιστορία της ζωής του συνολικά ή μια περίοδό της, ανακαλώντας στη μνήμη του προσωπικά βιώματα και γεγονότα στα οποία είχε

προσωπική εμπλοκή. Στη διάρκεια της συνέντευξης ο αφηγητής ωθείται να αναβιώσει τις ιστορούμενες εμπειρίες, να μετατεθεί νοητικά στη θέση του φορέα βίωσης και δράσης, έστω και φιλτραρισμένα μέσω της μεταγενέστερης γνώσης και παροντικής σκοπιάς. Στην αφηγηματική συνέντευξη μεγαλύτερη έκταση έχουν οι αφηγήσεις, αλλά στη ροή του λόγου ο αφηγητής ενεργοποιεί και άλλους τρόπους, όπως περιγραφές, αξιολογήσεις, επιχειρηματολογίες, οι οποίες καταλαμβάνουν σημαντική θέση στην ανάλυση των συνεντεύξεων (Τσιώλης, 2006: 171).

Βασικές προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση των αφηγηματικών συνεντεύξεων σύμφωνα με τον Τσιώλη (2006) αποτελούν τα εξής:

- ✓ γνωστικό υπόβαθρο του ερευνητή σχετικά με τα υπό διερεύνηση θέματα
- ✓ σύναψη αφηγηματικού συμβολαίου μεταξύ αφηγητή και συνεντευκτή κατόπιν σχετικής ενημέρωσης για την έρευνα, διασφάλιση της άδειας καταγραφής της συνέντευξης και διαβεβαίωση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων
- ✓ οικοδόμηση μιας σχέσης αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ αφηγητή και συνεντευκτή, η δημιουργία κατάλληλου επικοινωνιακού πλαισίου, ώστε η συνέντευξη να εξελιχθεί σε όλο το δυναμικό της, εφόσον πρόκειται για μια επικοινωνιακή και δι-υποκειμενική διαδικασία
- ✓ πρόκληση προς τους ερωτώμενους για αφήγηση (ένausμα αφήγησης), καθώς επίσης παρεμβάσεις του ερευνητή στη διάρκεια της συνέντευξης, ώστε να διατηρηθεί το αφηγηματικό συμβόλαιο και να καλυφθούν τα ερευνητικά ζητήματα.

Κατά τη διαδικασία της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης ο αφηγητής θα πρέπει να αφηθεί ελεύθερος στις αφηγηματικές του διαδρομές, ενώ ο ερευνητής θα πρέπει να παρακολουθεί με προσοχή χωρίς να τον κατευθύνει ή να εκδηλώνει σκέψεις και συναισθήματά του. Ωστόσο μετά το τέλος της αφήγησης ο ερευνητής μπορεί να υποβάλει ερωτήσεις, προκειμένου να συμπληρωθούν αφηγηματικά μέρη, να διευκρινιστούν ασάφειες και υπεκφυγές, ώστε να καλυφθούν επαρκώς τα ερευνητικά ζητήματα. Η συνέντευξη συνήθως κλείνει με αποτίμηση της διαδικασίας από τον ερωτώμενο και τη διασφάλιση μιας ενδεχόμενης νέας συνάντησης στην περίπτωση που προκύψουν κατά την επεξεργασία νέα ερωτήματα (Τσιώλης, 2006: 175-176).

Σύμφωνα με τα παραπάνω ένας παράγοντας που συνέβαλε σημαντικά στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, μα και σε όλες τις φάσεις της έρευνας, ήταν η εμπλοκή

της ερευνήτριας στο υπό μελέτη αντικείμενο, οι επί μακρῶ ἀποκτηθείσες γνώσεις και πληροφορίες, καθὼς ἐπίσης οι πολυετείς επαγγελματικές και κοινωνικές σχέσεις με την ερευνώμενη πληθυσμιακή ομάδα.

Η ερευνητική διαδικασία ἐξελίχθηκε χωρὶς να οριοθετηθεῖ ἐκ των προτέρων ακριβές χρονοδιάγραμμα, κυρίως διότι ἦταν μια καινούργια ἐμπειρία η υλοποίηση βιογραφικής ἐρευνας. Σε ὅλες τις φάσεις δε σημαντική ἦταν η συμβολή του ηλεκτρονικού υπολογιστή για την καταγραφή, ἀποθήκευση και διαχείριση του υλικού (Ιωσηφίδης & Σπυριδάκης, 2006).

Στην ἀρχή προετοιμάστηκε η συνέντευξη με σχετική τηλεφωνική ἐπικοινωνία, πρώτη ἐνημέρωση για την ἐρευνα και κλείσιμο των συναντήσεων με τους συμμετέχοντες. Ακολούθησε η διενέργεια των συνεντεύξεων σε διαφορετικές μέρες και ὥρες, η πρώτη μάλιστα λειτούργησε ὡς πιλοτική ἐφαρμογή.

Κάθε συνέντευξη, που εἶχε συνολική διάρκεια περίπου μία ὥρα, ξεκινούσε, ὅπως εἶχε σχεδιαστεί, με το ἐξῆς κάλεσμα: *«Θα ἤθελα να μου μιλήσετε για τη ζωή σας, ἀπὸ την ἀρχή μέχρι και σήμερα: για τη ζωή σας στο παρελθόν, στο παρόν, ἀλλὰ και για τα σχέδιά σας στο μέλλον»*. Επειδὴ κρίθηκε ὁμως ἀνεπαρκές στην πιλοτική συνέντευξη, γ' αὐτό στις υπόλοιπες συμπληρώθηκε: *«Θα ἤθελα να μου μιλήσετε για τη ζωή σας, ἀπὸ την ἀρχή μέχρι και σήμερα: να μιλήσετε για τη ζωή σας στην πρώην Σοβιετική Ἐνωση, για την ἐγκατάσταση στην Ελλάδα, για τα χρόνια που ζεῖτε ἐδῶ, ἀλλὰ και για τα σχέδια στο μέλλον»*.

Ἐγινε προσπάθεια ὥστε οι συνεντεύξεις να μὴ διακόπτονται, κρίθηκε ὁμως ἀπαραίτητο να ἐνισχύονται οι ἀφηγητές με ελάχιστες ἐνθαρρύνσεις και με ἐξωγλωσσικά στοιχεία⁴⁰. Κρίθηκε ἐπίσης ἀναγκαῖο σε κάποιες ἀφηγήσεις να γίνουν παρεμβάσεις, να ἐφαρμοστούν παραφράσεις και περιλήψεις, ἐνῶ στις περισσότερες ἀπαιτήθηκε στο τέλος να διατυπωθοῦν ἐρωτήσεις ἀνοικτοῦ τύπου, προκειμένου να ἀντληθοῦν συμπληρωματικά στοιχεία που να ἀνταποκρίνονται στους ερευνητικούς στόχους.

Μετά το τέλος της ηχογράφησης σε ὅλες τις περιπτώσεις η συνέντευξη συνεχιζόταν με πολὺ χαρακτηριστική τη διάθεση των συμμετεχόντων να μιλήσουν περισσότερο για την ζωή τους και τα ζητήματα που ἀπασχολοῦν τους παλιννοστοῦντες, οι σημειώσεις δε που κρατήθηκαν σ' αὐτή τη φάση συμπεριλήφθηκαν στο υλικό ἐπεξεργασίας. Φαίνεται ὅτι η ευκαιρία που τους δόθηκε να ἀφηγηθοῦν την ζωή τους, να ἐκφράσουν συναισθήματά τους, να ἀναστοχαστοῦν ἐμπειρίες τους, να τις νοηματοδοτήσουν, να μιλήσουν για τις ἀνάγκες και δυσκολίες

τους, επενέργησε ψυχοθεραπευτικά δίνοντας έτσι μια προσθετική αξία στην έρευνα και την επιλογή της βιογραφικής προσέγγισης.

Μετά το πέρας εξάλλου κάθε συνέντευξης καταγράφονταν σχόλια σχετικά με την εμφάνιση του συμμετέχοντα, τον τρόπο επικοινωνίας του, το ύφος του λόγου, τη συμπεριφορά, εξωγλωσσικά χαρακτηριστικά, η ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε κτλ, στοιχεία που θα φώτιζαν πτυχές των δεδομένων κατά την επεξεργασία.

2.2.3. Ανάλυση δεδομένων

Μετά την καταγραφή του ηχογραφημένου υλικού αξιοποιήθηκε η «αφηγηματική ανάλυση». Πιο συγκεκριμένα, υιοθετήθηκε η αρχή της «ανασυγκρότησης περίπτωσης», διότι αποτελεί μια πρόταση ανάλυσης βιογραφικών αφηγηματικών κειμένων στις περιπτώσεις όπου τα αφηγηματικά κείμενα χρησιμοποιούνται ως βασικό υλικό διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο σημαντικές κοινωνικές μεταβολές προσλαμβάνονται από τα εμπλεκόμενα υποκείμενα και εγγράφονται στο επίπεδο των ατομικών ιστοριών ζωής (Τσιώλης, 2006: 188).

Σύμφωνα με αυτήν την αρχή η ερμηνεία κάθε περίπτωσης, δηλαδή κάθε βιογραφικής αφήγησης, προϋποθέτει την ανασυγκρότηση των κανόνων δόμησής της και του τρόπου αλληλοσυσχετισμού των μερών της. Αποφεύγεται η απομόνωση στοιχείων του κειμένου και η ερμηνεία τους με βάση ένα προκαθορισμένο σύστημα ταξινομήσεων και μεταβλητών. Κάθε γεγονός αποκτά βιογραφική σημασία ανάλογα με τον τρόπο που εντάσσεται στη συγκεκριμένη ιστορία ζωής και «φιλτράρεται» από την εσωτερική λογική που διαπερνά την ιστορία του βίου. Ως εκ τούτου η ανάλυση κάθε αφήγησης αποτελεί μια αφαιρετική διαδικασία και σχετίζεται με μια ιδιαίτερη κατανόηση της σχέσης ειδικού – γενικού. Κάθε περίπτωση δηλαδή θεωρείται ότι συγκροτεί μια ιδιαίτερη καθολικότητα και ο ερευνητής προσπαθεί να αποκρυπτογραφήσει τον τρόπο με τον οποίο κάθε αφηγητής έχει συγκροτήσει τη δική του ιστορική πραγματικότητα εντός του πλαισίου των γενικότερων συνθηκών (Τσιώλης, 2006: 188-190).

Σε ένα επόμενο στάδιο της ανάλυσης συγκρίνονται μεταξύ τους οι αφηγήσεις σε σχέση με τα τυπικά τους χαρακτηριστικά και με βάση συγκεκριμένα θεματικά κριτήρια. Μέσα από αυτή τη διαδικασία κατασκευάζονται με αφαιρετικό τρόπο τύποι που συμπεριλαμβάνουν περισσότερες περιπτώσεις αφηγήσεων, ενώ ταυτόχρονα είναι «ειδικοί θεματικά», γιατί φωτίζουν τις αφηγήσεις ως προς ορισμένα θεματικά

κριτήρια. Από τη συγκριτική αντιπαραβολή των αφηγήσεων προκύπτει μια τυπολογία που χαρτογραφεί τις διαφορετικές κοινωνικές εκδηλώσεις εντός μιας δεδομένης θεματικής περιοχής (Τσιώλης, 2006: 190-191).

Εφαρμόζοντας την αφηγηματική ανάλυση λοιπόν, έγινε προσπάθεια να καταγραφεί καταρχήν η θεματική εξέλιξη κάθε βιογραφικού κειμένου και η μορφολογική του διάρθρωση, ώστε να αποκαλυφθούν τα θέματα στα οποία δίνεται έμφαση από τον αφηγητή, καθώς επίσης η αλληλουχία τους και ο τρόπος σύνδεσής τους. Έγινε επεξεργασία της δομής των αφηγηματικών κειμένων, έτσι ώστε να εντοπιστούν τα μορφολογικά στοιχεία (σύνδεσμοι, επιρρήματα κτλ), να οριοθετηθούν οι θεματικές ενότητες και να διακριθούν τα αφηγηματικά τμήματα από τις περιγραφές, θεωρήσεις, αξιολογήσεις και επιχειρηματολογίες. Στην προσπάθεια δε να αποκαλυφθούν πρότυπα βίωσης και βιογραφικής εξέλιξης αναζητήθηκαν δομικά και θεματικά χαρακτηριστικά των αφηγηματικών ενοτήτων κάθε κειμένου.

Σε ένα επόμενο στάδιο επεξεργασίας, σε μια οριζόντια ανάλυση, αναζητήθηκαν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ όλων των βιογραφικών κειμένων, παραλλαγές και εναλλακτικές εκδηλώσεις των φαινομένων. Από τη συγκριτική επεξεργασία των κειμένων αναδείχθηκαν τρία μοτίβα – τύποι αφηγήσεων με κριτήρια τόσο τα θέματα και τη δομή, τις τεχνικές και τους τρόπους αφήγησης, όσο επίσης και χαρακτηριστικά των αφηγητών. Ως εκ τούτου τα ερευνητικά αποτελέσματα αποτυπώθηκαν ομαδοποιημένα σε τρεις ομάδες ιστοριών (βλ. στην επόμενη ενότητα).

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Οι ιστορίες ζωής του Χαράλαμπου και του Θεόδωρου

Ο Χαράλαμπος, πόντιος από την περιοχή της Τσάλκας, στην πέμπτη δεκαετία της ζωής του σήμερα, εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα μετά το 2000. Δέχτηκε με μεγάλη προθυμία να αφηγηθεί την ιστορία του και να συμβάλει, όπως επανέλαβε πολλές φορές, «στην προώθηση των θεμάτων των παλιννοστούντων». Προσπάθησε και ανταποκρίθηκε στη διαδικασία της αφηγηματικής συνέντευξης, που διεξήχθη σε άνετο και φιλικό κλίμα.

Ο Χαράλαμπος στην αφήγησή του (46 λεπτών) κάνοντας μια εισαγωγή με στοιχεία ταυτότητας και καταγωγής περνά γρήγορα από τα χρόνια στη Σοβιετική Ένωση στην εγκατάσταση στην Ελλάδα αποκαλύπτοντας την καθοριστικής σημασίας μετάβαση από το «πριν» στο «μετά». Η αφήγησή του εξελίσσεται μέσα από συνεχείς αναφορές στο «εγώ» και στο «εμείς», αλλά και με συνεχείς χρονικές εναλλαγές στο «πριν» και το «μετά» που συνδυάζονται με συγκρίσεις και αξιολογήσεις της ζωής στη Σοβιετική Ένωση και στην Ελλάδα και των δύο κοινωνικοπολιτικών συστημάτων προβάλλοντας προβλήματα προσωπικά και συλλογικά των παλιννοστούντων.

Το αφηγηματικό μοτίβο εξυπηρετείται από πλήθος περιγραφές, επιχειρήματα, επεξηγήσεις και ανάλογα μορφολογικά στοιχεία μετατρέποντας τον αφηγηματικό λόγο σε λόγο πειθούς με χαρακτηριστικά στοιχεία που συναντούμε σε δοκίμια ή άρθρα με περιεχόμενο κυρίως κοινωνικό και πολιτικό. Φαίνεται επίσης να λειτουργεί επικουρικά σε ένα θεματικό μοτίβο που επικρατεί και επαναλαμβάνεται σε όλη τη συνέντευξη: ήμασταν καλύτερα στη Σοβιετική Ένωση με το καθεστώς όπως λειτουργούσε. Όταν κατέρρευσε, ήρθαμε στην ιστορική πατρίδα ως άξιοι πατριώτες με πλούσια προσόντα και κουλτούρα, αλλά αντιμετωπίσαμε πλήθος προβλήματα σε μια κοινωνία που μας διέψευσε. Η δομή, η μεθοδολογία και τα μέσα της αφήγησης φαίνεται τελικά ότι επιτρέπουν στον αφηγητή να εκφράσει μια αδικία εις βάρος των παλιννοστούντων.

Με παρόμοιο τρόπο εξελίσσεται και η αφήγηση του Θεόδωρου από την Τσάλκα, ο οποίος, πενήνταρής σήμερα, εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '90. Η συνέντευξή (30 λεπτών) εμφανίζει κοινά στοιχεία με εκείνη του Χαράλαμπου όχι μόνο στη δομή της αφήγησης, μα και σε απόψεις που εκφράζει, καθώς επίσης στη μορφή του λόγου, στα εκφραστικά μέσα και στο ύφος.

Η αφηγηματική συνέντευξη μοιάζει να δίνει το βήμα και στους δυο να μιλήσουν εκπροσωπώντας κατά κάποιον τρόπο τους παλιννοστούντες, να εκφράσουν παράπονα προς το ελληνικό κράτος για όλες τις δυσκολίες και τα προβλήματα που βιώνουν μια εικοσαετία. Τα λόγια τους φανερώνουν ότι η παλιννόστηση στην «ποθητή πατρίδα» διέψευδε «το όνειρο» κάνοντάς τους να αναπολούν και να εξιδανικεύουν το σοβιετικό παρελθόν, αρκετά προσκολλημένοι σ' αυτό.

Η αφήγηση του Χαράλαμπου, παράλληλα με του Θεόδωρου, μπορεί να χωριστεί σε ενότητες ως εξής:

Α Ενότητα: Ταυτότητα και καταγωγή.

Β Ενότητα: Η ζωή μετά την εγκατάσταση στην Ελλάδα σε σύγκριση με τη ζωή στη Σοβιετική Ένωση.

Γ Ενότητα: Συμπληρωματικά στοιχεία

Α ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο Χαράλαμπος ξεκινά την αφήγηση με μια εισαγωγή για να αποτυπώσει την ταυτότητα και καταγωγή. Κάνει ακριβείς αναφορές στο όνομα, στη χρονολογία και στον τόπο γέννησης, στις σπουδές, στην επαγγελματική ιδιότητα. Δίνει σε χρονολογική σειρά και με δημοσιογραφικό τρόπο την ζωή του στη Σοβιετική Ένωση φτάνοντας στο χρόνο και τόπο εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Λέγομαι ... του... . Γεννήθηκα το ... στην πρώην Σοβιετική Δημοκρατία, στη Γεωργία, στην περιοχή Τσάλκα, στο χωριό ... . Τελείωσα το σχολείο μέσης εκπαίδευσης, στη Γεωργία και μετά ... πήγα για ανώτερο σπούδασμα στη Ρωσία. Έδωσα εισαγωγικές εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο. Πέρασα στο ... Πανεπιστήμιο ..., στην πόλη ... . Αποφοίτησα το ... . Μετά μετακόμισα στην πόλη ... , πάλι της Ρωσίας, που βρίσκεται στο Βόρειο Καύκασο.

Και εκεί ζούσα μέχρι που ήρθα στην Ελλάδα, το ... .

Εκεί δούλευα στο... Ζούσα εκεί, είχα σπίτι .. είχα τα πάντα. Απόκτησα και την οικογένεια και αποφάσισα τελικά το ... να έρθω στην Ελλάδα μόνιμα. Από το ...

δηλαδή είμαι στην Ελλάδα. Από κει και πέρα ζω στην πόλη ...

Με σύντομη παρουσίαση της ζωής στη Σοβιετική Ένωση ξεκινά η αφήγηση του Θεόδωρου, κάνοντας όμως θετική αξιολογική αποτίμησή της. Περνά γρήγορα να αναφέρει συλλογικά («εμείς») την αιτία και την προσδοκία της παλιννόστησης, για να φτάσει στην εγκατάστασή του στην Ελλάδα, όπου αναγκάστηκε να ξεκινήσει τη νέα του ζωή από το μηδέν.

Εγώ γεννήθηκα στη Γεωργία, μεγάλωσα εκεί και μετά έφυγα στη Ρωσία. Ατότε ήταν Σοβιετική Ένωση, όπου ήθελες επήγαινες. Βέβαια το χωριό μας έχει κι άλλο χωριό στη Ρωσία. Έχω ξαδέρφια εκεί κι εγώ εκεί πήγα. Από κει μετά έφυγα στη ... . Σε μερικά τμήματα της ζωής ήμασταν ευχαριστημένοι, σε μερικά ελάχιστα, που δεν ήμασταν ευχαριστημένοι. Σχεδόν σε όλα ήμασταν ευχαριστημένοι.

Και τελικά όταν το καθεστώς ήρθε και άλλαξε, εμείς ξεκινήσαμε να 'ρθούμε εδώ στην Ελλάδα. Εμείς είχαμε ένα όνειρο για να 'ρθούμε εδώ πέρα. Δεν είχα γνωριμίες. Ήξερα ότι υπάρχουν συγγενείς από τα παλιά χρόνια. Αλλά επειδή είχε πόλεμο έχασαν διευθύνσεις και δεν βρήκα κανέναν από τους συγγενείς. Και ξεκίνησα καινούργια ζωή εδώ στην Ελλάδα.

Β Ενότητα

Μετά την εισαγωγή του Χαράλαμπου τα λόγια του αποκαλύπτουν τη μετάβαση από το καλύτερο «πριν» στο χειρότερο «μετά», με προσεκτικό τρόπο βέβαια («ας πούμε»). Η ζωή μοιράζεται στο παρελθόν και το παρόν, που διακρίνονται και συγκρίνονται. Η εγκατάσταση στην Ελλάδα συνδέεται με διάγνωση των προσδοκιών («παρόλο που») με το πέρασμα από το όνειρο στην πραγματικότητα που χειροτερεύει. Φαίνεται ότι ύστερα από μια εξελικτική πορεία στη Σοβιετική Ένωση ακολουθεί μια διαρκώς φθίνουσα στην Ελλάδα.

Μέχρι το ... στη Σοβιετική Ένωση η ζωή μας ας πούμε ήταν καλύτερη παρά από 'δω.

Παρόλο που ονειρευόμουν πάντα να έρχομουν στην Ελλάδα, παρόλο που αισθανόμουν πάντα ότι μου λείπει η Ελλάδα...

Και στην Ελλάδα ήρθαμε με την οικογένεια με όνειρα ότι ... μπορούμε να προσφέρουμε κάτι και ... στην Ελλάδα.

Δυστυχώς τα πράγματα κάθε μέρα χειροτερεύουν.

Η εγκατάσταση και προσαρμογή στην ελληνική κοινωνία έως σήμερα αποκαλύπτεται πολύ δύσκολη πρώτα απ' όλα στην επαγγελματική αποκατάσταση. Μετά την πρώτη του αποτυχία επιχειρεί διάφορα για να εξασφαλίσει την επιβίωση, αλλά η ανεργία που μαστίζει τους παλινοστούντες επηρεάζει άμεσα το βιοπορισμό του.

Από το ... και εδώ δεν έχω μόνιμη δουλειά.

Πρώτα το ... με ... άνοιξα ένα, μια επιχείρηση, ... Δούλεψα εκεί δύο χρόνια.

Δυστυχώς τα πράγματα δεν πήγαν καλά, γιατί ήταν μεγάλη η

ανταγωνιστικότητα. Θέλει να επενδύσεις πολλά σ' αυτήν επιχείρηση. Εγώ δυστυχώς δεν άντεξα, το ... την επιχείρηση έκλεισα.

Από κει και πέρα κάνω διάφορα πράγματα, ας πούμε. Τώρα είναι το θέμα επιβίωσης. Κάνω .... Μα τώρα το 80% των αντρών των ποντίων δεν έχει δουλειά. Και έτσι ατώρα τα πράγματα είναι πολύ δύσκολα.

Παρόμοια κακή περιγράφει την κατάσταση ο Θεόδωρος μιλώντας γενικά για τους παλιννοστούντες και όχι για τον εαυτό του. Αξιολογεί φθίνουσα την οικονομική πορεία στην Ελλάδα, κατακρίνει το εργασιακό καθεστώς, την κατάσταση ανεργίας και το κράτος πρόνοιας καταλήγοντας στην αμφισβήτηση της δημοκρατίας, όπως λειτουργεί.

Ε τι να πω τώρα; Εδώ στην Ελλάδα η κατάσταση χειροτερεύει. Από τότε που ήρθα είδα το καλό και από το καλό για να γίνεται καλύτερο δεν είδα. Προς το χειρότερο έβλεπα συνέχεια. Κάθε χρόνο και χειρότερα. Δηλαδή εδώ που βρίσκομαι είκοσι χρόνια βλέπω πίσω πάει η Ελλάδα και μπροστά δεν πάει. Αντί να δούλευε ο εργάτης τετράωρη απασχόληση, με τέτοια τεχνολογία που έχουμε, με τα πάντα, τέτοια εποχή δεν έπρεπε άστεγους, οικογένειες αστέγων δεν έπρεπε να υπήρχε. Και δουλειές έπρεπε να υπήρχαν.

Εδώ όμως το μονοπώλιο μας σβήνει. Εμείς λέγαμε ένα δημοκρατικό κράτος, αλλά τέτοια δημοκρατία στην Ελλάδα δεν υπάρχει.

Και παρακάτω συνεχίζει να περιγράφει τη σημερινή ζοφερή κατάσταση, στην οποία έχουν περιέλθει ντόπιοι και παλιννοστούντες, την οικονομική κρίση και ανεργία που ωθεί σε μετανάστευση.

Εδώ είναι πράγματι πολύ δύσκολα και ζόρικα τα πράγματα για τους πολίτες και για τους παλιννοστούντες. Μερικοί βέβαια σηκώθηκαν στα πόδια. Όποιος πρόλαβε δόξα σοι ο θεός. Αλλά οι περισσότεροι ούτε ψωμί δεν έχουνε να φάνε.

.....
Και τώρα είναι όλοι άνεργοι. Και τώρα ψάχνουν να βρουν να φύγουν στο εξωτερικό.

Η ανεργία και οι δυσκολίες θέτουν τους παλιννοστούντες διαρκώς σε εγρήγορση. Ο Χαράλαμπος μάλιστα αυξάνει συνεχώς με καταρτίσεις τα επαγγελματικά του προσόντα. Τον ταλαιπώρησε επίσης η αναγνώριση των πτυχίων του, όμως το επίπεδο της γλώσσας δεν μπορεί να του ανοίξει επαγγελματική δίοδο.

*Παλεύουμε. Έκανα διάφορες καταρτίσεις. Αναγνώρισα τα πτυχία μου, ...
Δηλαδή αυτά τα τελευταία έξι χρόνια όλο διαβάζω, κάνω καταρτίσεις, δηλαδή
ανεβάζω το επίπεδο.*

Το χαρακτηριστικό ρήμα «παλεύουμε» σε α' πληθυντικό πρόσωπο, καταγράφει τις δυσκολίες σε συλλογικό επίπεδο και στο παρόν.

Σε αντιπαράθεση με τις δυσκολίες ο Χαράλαμπος δηλώνει λάτρης της Ελλάδας και πατριώτης αποκαλύπτοντας έτσι την αιτία που παλιννόστησε και αγωνίζεται παρόλα τα προβλήματα. Έτσι και η μετάβαση φαίνεται να αποκτά ένα θετικό πρόσημο.

Από κει και πέρα άλλο τι ...

*Μου αρέσει η Ελλάδα πάρα πολύ. Είμαι πατριώτης, γι' αυτό και ήρθα στην
Ελλάδα. Προσπαθώ να ανεβάζω τον πατριωτισμό, παρόλο που έχουμε μεγάλα
προβλήματα.*

Στη συνέχεια όμως ο Χαράλαμπος επιστρέφει στα προβλήματα των παλιννοστούντων, καθώς η συνεχής εναλλαγή πατριωτισμού και προβλημάτων σε όλη τη διάρκεια της συνέντευξης εξυπηρετεί το αφηγηματικό και θεματικό του μοτίβο.

Η συλλογική του ταυτότητα τον ωθεί σε πράξεις αλληλεγγύης προς τους «συμπατριώτες» του παλιννοστούντες στην επίλυση προβλημάτων. Γλώσσα, εκπαίδευση, ιθαγένεια, γραφειοκρατία του ελληνικού κράτους, συνταξιοδότηση, είναι μερικά από τα προβλήματα που τους απασχολούν και αντιμετωπίζουν συλλογικά.

Πάρα πολλά προσπαθούμε μέσα στο σύλλογο να τους βοηθήσουμε.

(Βλ Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 1)

Με το α' πληθυντικό πρόσωπο αποκαλύπτεται η συλλογική ταυτότητα, η αλληλεγγύη μεταξύ των παλιννοστούντων και η υποστήριξη που παρέχουν ιδιαίτερα οι μορφωμένοι παλιννοστούντες, οι οποίοι μάλιστα έχουν και σύλλογο, όπως δηλώνεται σε άλλο σημείο.

Ο Θεόδωρος μάλιστα συνδέει την ευθύνη τους για συμπαράσταση και αλληλεγγύη με την κοινωνικοποίηση, τη βελτίωση της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και την πολιτικοποίηση των πολιτών.

Εμείς τώρα που ήρθαμε δεν μπορούμε να σκεφτόμαστε μόνο για τον εαυτό μας.

Πρέπει ο άνθρωπος να σκέφτεται και για τους άλλους ανθρώπους. Να υπάρχει νόμος και για τον φτωχό όχι μόνο για τον πλούσιο.

Εγώ προσπαθώ για το καλύτερο της κοινωνίας.

Στη συνέχεια ο Χαράλαμπος, μεταφέρεται πίσω χρονικά, για να μιλήσει για τους λόγους και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εγκαταστάθηκε τόσο ο ίδιος, όσο και πολλοί συμπατριώτες του, στην Ελλάδα. Θα μιλήσει για πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μετάβασης και προσαρμογής στη νέα κοινωνία.

Φαίνεται ότι η μετάβαση για το Χαράλαμπο μετά το 2000 δεν γίνεται σε έναν άγνωστο τόπο, διότι γνώριζε τη χώρα τουριστικά και επισκεπτόταν πολλούς συγγενείς που ήδη ζούσαν μόνιμα στην Ελλάδα.

Ξεκινήσαμε από το '90 να ερχόμαστε στην Ελλάδα συνεχώς. Κάθε καλοκαίρι. Δηλαδή σαν τουρίστες. Δηλαδή είχαμε τη δυνατότητα...

Ταξιδεύαμε στην Ελλάδα. Καθόμασταν εδώ ένα δύο μήνες. Μετά πηγαίναμε πίσω. Είχαμε συγγενείς εδώ, γιατί τότε ξεκίνησε το κύμα των παλιννοστούντων εδώ και έρχονταν και έμεναν μόνιμα εδώ και εμείς ερχόμασταν.....

Ένα σημαντικό πλεονέκτημα της μετάβασης για τον Χαράλαμπο και άλλους (χρήση α' πληθυντικού) είναι ότι η Ελλάδα καταγράφηκε στην εθνική τους συνείδηση ως «ιστορική» πατρίδα, που ονειρεύονταν να γνωρίσουν και να ζήσουν σ' αυτήν ως έλληνες που δεν έφτασαν μαζί με τους άλλους πόντιους στην Ελλάδα το '22 – '24. Προσπαθεί να περιγράψει την ελληνικότητα που καλλιέργησαν και να αποτυπώσει την περηφάνια τους γι' αυτήν.

Το πλεονέκτημα ήταν ότι εγώ γενικά ήθελα να έρθω στην Ελλάδα, σαν στην πατρίδα μας, στην ιστορική πατρίδα. Είχα όνειρο να μαθαίνω τα ελληνικά... Αυτό προέκυψε από τα παιδικά χρόνια. Ακούγαμε πάρα πολλά, γιατί εμείς στα σχολικά προγράμματα στην ιστορία κάναμε πάρα πολλά, παρά που μαθαίνουν εδώ τα παιδιά. Για την ιστορία της Ελλάδας. Και εξάλλου εμείς ήμασταν περήφανοι. Ήμασταν έλληνες. Ακούγαμε σπάνια και το ράδιο. Ξέρετε πώς είναι. Λαθραία έβγαλάμε και κάποια τραγούδια ελληνικά. Μερικοί πόντιοι ταξίδευαν στην Ελλάδα ας πούμε, με άδεια. Τότε ήταν πολύ δύσκολο. Μα κάποιοι ταξίδευαν, είχαν και συγγενείς από το '22. Εγκαταστάθηκαν όταν ξεκίνησε η επανάσταση. Αρκετοί πόντιοι έφυγαν στην Ελλάδα. Μα δεν έφυγαν όλο το σόι. Οι μισοί έμειναν. Και είχαν κάποιες σχέσεις. Και ταξίδευαν στην Ελλάδα. Και μεις πάντα, όταν ερχόταν κάποιος από την Ελλάδα, εμείς τον ρωτούσαμε τι είναι η Ελλάδα, πώς είναι η Ελλάδα. Και γω θυμάμαι στα χωριά μας μερικοί έρχονταν στην Ελλάδα. Και κάπου κάπου έρχονταν και έλληνες εκεί στην περιοχή μας. Ε βέβαια αυτό ήταν για μας τότε μεγάλο γεγονός. Ότι έρθεν ένας έλληνας από την Ελλάδα. Για μας ήταν σαν ήρωας.

Εγώ ήμουν περήφανος που ήμουν έλληνας.

Ήμασταν εμείς πάντα περήφανοι.

Ένα ακόμη πλεονέκτημα είναι ότι του αρέσει η Ελλάδα για τη φύση και τον πολιτισμό της.

Μου αρέσει η χώρα, μου αρέσει ο πολιτισμός, μου αρέσει η φύση, η θάλασσα, εγώ αγαπώ πάρα πολύ τη θάλασσα.

Στη συνέχεια της αφήγησης ο Χαράλαμπος θα μιλήσει για τα αρνητικά της ελληνικής χώρας και κοινωνίας και θα διαφανεί η άποψη ότι η μετάβαση, ενώ είχε τα πλεονεκτήματα της εθνικής καταγωγής, του πατριωτισμού και της μεγάλης επιθυμίας, εντούτοις αποτέλεσε ένα πολύ δύσκολο βήμα. Οι δυσκολίες και προβλήματα των παλιννοστούντων παρουσιάζονται μέσα από συγκρίσεις της σοβιετικής ζωής με την ελληνική.

Η ανεργία δημιουργεί ιδιαίτερη ανασφάλεια στους παλιννοστούντες που δεν έχουν οικονομικά αποθέματα, όπως οι ντόπιοι. Η ανεργία είναι το μείζον πρόβλημα και για το Θεόδωρο, παρόλο που ο ίδιος στάθηκε τυχερός (*Εγώ κάπως τα κατάφερα. Αλλά οι άλλοι;*)

Αλλά τα αρνητικά στην Ελλάδα είναι πάρα πολλά δυστυχώς. Δεν έχουμε δουλειά. Η ανεργία είναι μεγάλο πρόβλημα. Πάρα πολύ. Το μεγαλύτερο ποσοστό, 70%, έχω και ακριβείς αριθμούς, δεν έχουνε δουλειά οι παλιννοστούντες.

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 2)

Ένα άλλο πρόβλημα καταγράφεται το στεγαστικό, για το οποίο μιλά συλλογικά ο Θεόδωρος (Βλ Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 3).

Ο Χαράλαμπος κάνοντας πισωγύρισμα στην αφήγηση αναπολεί τα προνόμια που απολάμβανε στο σοβιετικό σύστημα:

Ας πούμε εγώ ελεύθερα τελείωσα το Πανεπιστήμιο. Ήτανε πάρα πολύ ευτυχισμένα χρόνια. Τότε ήμουνα νέος. Ήταν δωρεάν η εκπαίδευση – αυτό να τονίζω.....

Εκεί στην πόλη ... παντρεύτηκα. ....

Εκεί είχαμε το σπίτι μας. Δηλαδή σχεδόν είχαμε τα πάντα, ας πούμε. Πηγαίναμε διακοπές. Στην Ελλάδα...

Η αφήγηση επιστρέφει στο παρόν, για να εκφραστεί το μεγάλο παράπονο προς το ελληνικό κράτος που δεν ενδιαφέρεται για τα προβλήματα των παλιννοστούντων και

δεν αξιοποιεί το δυναμικό των πολιτών σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στο σοβιετικό σύστημα και άλλες χώρες.

Ας πούμε να δούλευα, αυτή η Ελλάδα να με εκμετάλλευε, το δυναμικό και τις ευκαιρίες μου... εγώ θα ήμουν πανευτυχισμένος άνθρωπος. Δηλαδή δεν θα άλλαζα την Ελλάδα με τίποτα.

Δυστυχώς το κράτος δεν μας βοηθά σε τίποτα. Δεν δίνει καθόλου σημασία στα προβλήματα των παλιννοστούντων.

.....
Δηλαδή αν ήσουν πιστός σ' αυτό το σύστημα και ήσουν ενεργός, πάντα το κράτος σε εκμετάλλευε...

Εδώ προσπαθείς κάτι να προσφέρεις και δεν μπορείς. Αυτό είναι το δύστυχο... Γιατί δεν εκμεταλλεύει η Ελλάδα; ... Δεν δίνει σημασία. Καταλαβαίνεις γιατί δεν δίνει σημασία και στους παλιννοστούντες. Αυτό είναι μία αποτυχία.

.....
Προς το παρόν το κράτος δεν αξιοποίησε το εκπαιδευτικό και επιστημονικό προσωπικό που ήρθε από τη Σοβιετική Ένωση. Δηλαδή άνθρωποι που έχουν μεγάλη εμπειρία στους τομείς της ζωής δεν αξιοποιούνται αρκετά όπως γίνεται στην Αμερική, στο Ισραήλ κτλ.

Στα λόγια του Χαράλαμπου, αποκαλύπτεται η περηφάνια για τη πρωταγωνιστική θέση που είχαν στη Σοβιετική Ένωση οι πόντιοι από τη Γεωργία, οπότε καταδεικνύεται η αδικία του ελληνικού κράτους που δεν τους αξιοποιεί.

Σας θυμίζω ένα πράγμα, στην περιοχή Τσάλκα που ήταν πρώτοι οι έλληνες και η Τσάλκα πρώτη στη Γεωργία, η Γεωργία ήτανε πρώτη στη Σοβιετική Ένωση που απόκτησαν ανώτερη εκπαίδευση. Και μέσα στη Γεωργία οι έλληνες κρατούσαν πρώτη θέση που απόκτησαν, τελείωσαν ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, ... μεγάλα καλά Πανεπιστήμια.

Στη συνέχεια της αφήγησης ο Χαράλαμπος περνά σε ένα σημαντικό θέμα: στο ρατσισμό που βίωσαν από τους ντόπιους έλληνες και την αδικία που διαπράχθηκε εις βάρος τους με ευθύνη του ελληνικού κράτους.

Και ακόμη εδώ στην Ελλάδα δεν αισθανόμαστε ακόμη έλληνες, σαν κανονικοί. Έχουμε κάποια απώλεια από το ελληνικό κοινό. Παρόλο που λένε εμείς σας περίμεναμέ στην πατρίδα, μας εγκατάλειψε το κράτος γενικά. Τα προβλήματα ξεκίνησαν από κει, από το κράτος. Δηλαδή που ήρθαμε εδώ. Πριν έλεγαν που ήρθαν οι παλιννοστούντες, που επήραν τις θέσεις μας...

Στη συνέχεια μιλά για το ρατσισμό και την προπαγάνδα που βίωσαν ως ελληνική μειονότητα στη Σοβιετική Ένωση. Μόνο ο ρατσισμός των γεωργιανών όμως φαίνεται ότι τους επηρέασε σημαντικά, ώστε να φύγουν πολλοί για σπουδές και εργασία στη Ρωσία. Τώρα που ζουν στην Ελλάδα μοιράζονται μεταξύ τους τις παλιές ρατσιστικές εμπειρίες τους.

Γενικά, για να πω την αλήθεια, είχαμε κάποιο ρατσισμό και με τους γεωργιανούς και τους ρώσους. Πάντα αυτό το τόνιζαν. Είσαι μη ρώσος, μη γεωργιανός. Ήμασταν το μειονέκτημα. Αυτό κάπου κάπου δημιουργούσε κάποια προβλήματα, μα όχι όμως μεγάλα, να ανάγκαζε εξαιτίας αυτών να εγκαταλείπω τη Ρωσία ή τη Γεωργία. Δεν είχαμε τέτοιο μεγάλο ρατσισμό. Τονίζω, είχαμε κάποιο μεγάλο ρατσισμό. Εμείς ήμασταν βέβαια περήφανοι. Στην Γεωργία αισθανόμασταν σαν δεύτερης ποιότητας άνθρωποι. Αυτό έχουν πάθει πολλοί άνθρωποι, όταν συζητάμε με τους συγγενούς και με τους φίλους. Γι' αυτό οι περισσότεροι έλληνες, όταν τελείωναν το σχολείο στην περιοχή Τσάλκα, έφευγαν στη Ρωσία για σπούδασμα. Πάρα πολλοί. Και σαν αποτέλεσμα εγκαταστάθηκαν στη Ρωσία... Ξέφευγαν από τη Γεωργία.

Ο Θεόδωρος αντίθετα αρνείται ότι βίωσαν στην ΕΣΣΔ ρατσισμό ως έλληνες, αλλά μόνο αποδοχή και περηφάνια.

Ατότε ρατσισμός δεν υπήρχε. Στο καλό καθεστώς ρατσισμός δεν υπήρχε καθόλου. Ζούσαμε μια χαρά. Και να πω εμάς τους έλληνες μέχρι σήμερα αγαπάνε και αγαπούσανε και τότε. Και όλοι είχαμε καλές σχέσεις. Τώρα έχω ζαδέρφια εκεί που έχουνε καλές θέσεις εκεί.

Ρατσισμό όχι δεν είχαμε. Αισθανόμασταν έλληνες και ήμασταν και περήφανοι... Όταν λέγαμε έλληνες, λέγανε..., νόμιζαν ότι από την Ελλάδα ήμασταν εκεί, αλλά δεν ήξεραν την ιστορία μας που ήμασταν εκεί από τα παλιά χρόνια.

Στη συνέχεια, ο Χαράλαμπος ξαναγυρνά στα θετικά στοιχεία του σοσιαλιστικού συστήματος που απολάμβαναν στη ζωή τους: εκπαιδευτικό σύστημα, επαγγελματική αποκατάσταση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ελεύθερος χρόνος και ψυχαγωγία. Υπήρχαν κάποιοι περιορισμοί στην ελευθερία ή στις οικονομικές δυνατότητες, αλλά τα πλεονεκτήματα υπερτερούσαν.

Γενικά όμως η ζωή ήταν πάρα πολύ καλά. Παρόλο που είχαμε στο σοσιαλιστικό καθεστώς μερικούς περιορισμούς, τα οποία δεν άρεσαν τον κόσμο τότε, μα είχαμε πάρα πολλά πλεονεκτήματα.

Ήταν δωρεάν η εκπαίδευση – αυτό να τονίζω.

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 4)

Μετά από το πανεπιστήμιο, ας πούμε έτσι, ακούγετε παράξενο εδώ στην Ελλάδα, δεν μπορούσες να φανταστείς ότι θα μπορούσες να βρίσκεις δουλειά. Δεν υπήρχε τέτοια περίπτωση. Δηλαδή αρκεί να έχεις θέληση. Το θέμα είναι ότι αν δεν δούλευες, το κράτος σε ανάγκαζε να δουλεύεις. Γιατί ήτανε νόμος. Δεν μπορείς να μη δουλεύεις. Και πάντα θα έβρισκες δουλειά στη Σοβιετική Ένωση. Τώρα εντάξει, δεν λέμε, στη δουλειά τι μισθό είχαμε. Κάπου κάπου ο μισθός δεν έφτανε, κάπου κάπου ο μισθός ήτανε αρκετά.....

Είχαμε δωρεάν ιατρική περίθαλψη. Είχαμε δωρεάν διαφορετικά θεραπευτήρια.

.....

Ταξιδεύαμε πολλά στη Ρωσία. Μετά ξεκίνησε το ταξίδι που δεν ήταν πριν δυνατό, στο εξωτερικό. Ξεκινήσαμε από το '90 να ερχόμαστε στην Ελλάδα...

Για το σύστημα στην Ελλάδα, δεν γνώριζαν πολλά όσο ζούσαν στην ΕΣΣΔ, υπήρχε μάλιστα σύγχυση λόγω της αρνητικής προπαγάνδας. Ο Χαράλαμπος λέει ότι τώρα ανακαλύπτει πόσο διαφορετικό είναι από κείνο της Σοβιετικής Ένωσης:

Εμείς δεν ξέραμε το πολιτιστικό σύστημα στην Ελλάδα. Εμείς ήξεραμε ότι είναι καπιταλιστικό σύστημα και εμείς το ξέραμε από το σοβιετικό καθεστώς ότι το καπιταλιστικό σύστημα δεν είναι καλό. Και επίσημα η Ελλάδα ήτανε εχθρός μας. Ήτανε στο ΝΑΤΟ. Γι' αυτό είχαμε και αρνητική προπαγάνδα, για την Ελλάδα και για την Ευρώπη. Αυτό το είχαμε.

Εξάλλου τότε εμείς δεν σκεφτόμασταν την πολιτική κατάσταση.

Και τώρα εμείς, ιδιαίτερα εγώ, όταν ήρθα στην Ελλάδα και ξεκίνησα να ερευνώ, όχι μόνο την Ελλάδα σαν πολιτισμένη χώρα, να ερευνώ και το πολιτικό σύστημα και σιγά σιγά έμαθα την ουσία του καπιταλισμού.

Ο Θεόδωρος μάλιστα μιλάει για το πώς ξεγελάστηκαν οι παλιννοστούντες και φαντάστηκαν ότι ερχόμενοι στην Ελλάδα θα ζούσαν μια όμορφη ζωή. Έτσι διαψεύστηκε το όνειρο που είχαν και τώρα ζουν παγιδευμένοι.

Δηλαδή εμείς σαν να κοροϊδέσαμε τον εαυτό μας. Είδαμε τις βιτρίνες, είδαμε κάτι πράγματα ελεύθερα, αέτς, τα πάντα, και νόμιζαμ' ότι αυτή είναι η ζωή, ελευθερία. Εμείς δεν έχουμε ελευθερία. Ξεγελαστήκαμε. Στριμώχτηκαμέ και ούτε πίσω υπάρχει δρόμος ούτε μπροστά. Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα που λένε, ακριβώς αυτό.

Στη συνέχεια, η αφήγηση περνά σε νέα υποενότητα και ο Χαράλαμπος θα μιλήσει για τις δύο πατρίδες, Ρωσία και Ελλάδα. Νιώθει να έχει παράλληλα δύο πατρίδες, την

Ελλάδα, ως ιστορική πατρίδα και τη Ρωσία ως τροφό πατρίδα. Αισθάνεται ότι η ταυτότητά του στηρίχθηκε καθοριστικά σε στοιχεία που πήρε από τη Ρωσία στα φοιτητικά και επαγγελματικά χρόνια. Φαίνεται όμως ότι καθώς περνούν τα χρόνια εδώ στην Ελλάδα τόσο η ζυγαριά θα γέρνει προς τη νέα πατρίδα.

Εγώ ακόμη και τώρα αισθάνομαι... κάπως πιο πολλά εγώ αισθάνομαι πατρίδα μου τη Ρωσία, γιατί εκεί ζούσα κάπου τριάντα χρόνια. Δηλαδή σαν άνθρωπος, σαν δυναμικό, σαν πρόσωπο, μπορώ να πω εμένα με δημιούργησε η Ρωσία. Και εξάλλου εγώ πάρα πολύ αγαπούσα τη Ρωσία (όχι τη Σοβιετική Ένωση – αυτή που είναι σήμερα Ρωσία). Γιατί εγώ εκεί δούλευα ενεργά. Δηλαδή στη Γεωργία που μεγάλωσα, ας πούμε, δεν αισθάνθηκα τη Γεωργία ως πατρίδα μου. .... Και βέβαια, όπως είπα, από τα μικρά, παιδικά χρόνια, είχα μια παράλληλη πατρίδα την Ελλάδα. Και μέχρι να ερχόμουν εδώ ... Ε. βέβαια τώρα πατρίδα είναι, πώς λέμε εμείς, ιστορική πατρίδα. Και αυτή είναι η δική μου η πατρίδα. Εκτός από ιστορική ... είναι και πολλών πατρίδα. Γιατί αγαπάω την Ελλάδα... Πατρίδα αισθάνομαι, αυτή τη στιγμή που βρίσκομαι εδώ, την Ελλάδα αισθάνομαι πατρίδα. Περίπου έτσι αισθάνομαι τη Ρωσία.

Με παρόμοιο τρόπο και ο Θεόδωρος μιλά για την πατρίδα Ελλάδα, ο οποίος όμως κάνει μια διαφοροποίηση ανάμεσα στην παλιά και τη νέα Ελλάδα υποστηρίζοντας ότι οι παλιννοστούντες είναι περισσότερο έλληνες από πολλούς ντόπιους:

Πατρίδα ήταν μια ζωή Ελλάδα. Εμείς ήμασταν περήφανοι από παλιά Ελλάδα, όχι σημερινή Ελλάδα. Όλοι παντού θυμούνται την παλιά Ελλάδα. Η σημερινή Ελλάδα είναι καταστροφή. Δεν υπάρχει πατριώτης να μας κυβερνάει σωστός. Αυτό είναι το κακό. Πρώτα Ελλάδα θα πάει μπροστά και μετά ... Εδώ στην Ελλάδα δεν είναι οι ντόπιοι όλοι έλληνες. Ένα 50 – 60% τους δίνω. Έλληνες καθαροί στο εξωτερικό νομίζω βρίσκονται. Όχι εδώ. Εδώ είναι διάφορες ράτσες.

Γ Ενότητα

Στο τέλος της συνέντευξης τέθηκαν στο Χαράλαμπο μερικές ερωτήσεις. Από την απάντησή του στο ποιες αρχές και αξίες τον καθοδηγούν στην ζωή του φαίνεται να ξεχωρίζουν ο πατριωτισμός και η παιδεία. Ο πατριωτισμός ορίζεται στοιχείο που πρέπει να διακρίνει κάθε άνθρωπο. Η αξία της εκπαίδευσης καλλιεργήθηκε από το σοβιετικό σύστημα, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στο ελληνικό κράτος. Εκεί παιδεία και εργασία μοιάζει ότι ήταν οι μεγάλοι πυλώνες της ζωής.

Εγώ γενικά είμαι άνθρωπος που πιστεύω στις αρχές. Εγώ δίνω προτεραιότητα στην εκπαίδευση, προτεραιότητα στον πατριωτισμό, οπωσδήποτε, δηλαδή στη χώρα που μένεις πρέπει να την αγαπάς.

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 5)

Εγώ πάντα εδώ και τριάντα χρόνια τονίζω και κάνω προπαγάνδα και διάδοση της εκπαίδευσης. Και βοήθησε το σοβιετικό σύστημα να αποκτήσω ένα μεγάλο επίπεδο εκπαίδευσης.

.....
Δηλαδή εδώ πρώτα πρώτα η εκπαίδευση είναι λίγο διαφορετική από τη Σοβιετική Ένωση. Εδώ ας πούμε δεν είναι τόσο ποιοτικά καλή όσο στη Σοβιετική Ένωση. Γιατί κάπως εδώ δεν είναι αναγκαία η εκπαίδευση.

Για τον Χαράλαμπο επίσης η εκπαίδευση συνδέεται με την αξιοκρατία και έτσι ερμηνεύεται η πρόοδος των ελλήνων στη Σοβιετική Ένωση. Ενώ στην Ελλάδα προοδεύουν όσοι έχουν χρήματα ή μέσον.

Και προόδευαν πάρα πολύ. Να πω ότι μεταξύ ελλήνων έχουμε καθηγητές, υπουργούς, έχουμε μεγάλους επιχειρηματίες. Δηλαδή είχαν τα προσόντα να ανεβαίνουνε πάρα πολύ, να πάρουνε υψηλές θέσεις. Δυστυχώς εδώ στην Ελλάδα είναι πάρα πολύ δύσκολο, για να προοδεύεις. Ή πρέπει να έχεις κάποιο μεγάλο μέσο ή πρέπει να έχεις κάποια οικονομική στήριξη, που αυτά δεν χρειαζόνταν στη Σοβιετική Ένωση, για να προοδεύεις. Μόνο η εκπαίδευση και το ταλέντο.

Μεγάλη αξία στη ζωή του Χαράλαμπου έχει επίσης η αλληλεγγύη και το συλλογικό πνεύμα, όπως φαίνεται σε πολλά σημεία στην αφήγησή του. Στο σημείο αυτό φαίνεται να συνδέει την αλληλεγγύη με την παιδεία και τη νεολαία.

Εγώ θέλω γενικά να ασχολούμαι με την εκπαίδευση των παλιννοστούντων. Έχω μια ομάδα δυναμικών και ενεργών καθηγητών από την πρώην Σοβιετική Ένωση, που θέλουνε να προσφέρουνε, δωρεάν βοήθεια στα παιδιά, στην εκπαίδευση.

Τα λόγια του φανερώνουν τη σημασία της εκπαίδευσης στο ήθος της νεολαίας και στην προστασία της από μεγάλες απειλές. Καταλήγει σε σύγκριση της συμπεριφοράς και του ήθους της νεολαίας των ποντίων στην ΕΣΣΔ και στην Ελλάδα, από την οποία προκύπτει η αδιαφορία τους κράτους για ένα θέμα τόσο σημαντικό.

Θέλουμε να φέρουμε μέσα στην εκπαίδευση, γιατί δυστυχώς πολλά παιδιά, όταν δεν ασχολούνται με τίποτα καταλήγουνε στα ναρκωτικά, καταλήγουνε στα εγκλήματα.

Οι πόντιοι εκεί είχαμε τα παιδιά μας υπόδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης και ήρθαμε εδώ και πολλά παιδιά μας κατέληξαν στα ναρκωτικά. Γιατί οι γονείς δεν έχουνε δουλειά. Κανείς δεν ασχολούνται με τα παιδιά των παλιννοστούντων και έχουμε δραματική κατάσταση.

Σε επόμενη ερώτηση σχετικά με τη παράδοση και την κουλτούρα ο Χαράλαμπος δεν έκρυψε την αγάπη του και το θαυμασμό του για τον ελληνικό πολιτισμό που θεωρεί το θεμέλιο για τον παγκόσμιο πολιτισμό. Δήλωσε μάλιστα ότι ο ελληνικός πολιτισμός αποτέλεσε βασική αιτία εγκατάστασής του στην Ελλάδα.

Αυτό ήταν μια αφορμή που ήρθα στην Ελλάδα. Να γνωρίσω τον πολιτισμό από κοντά. Ο πολιτισμός είναι πολύ γνωστό ότι είναι πετυχημένος. Ιστορικά είναι η πηγή του πολιτισμού του κόσμου. Πώς μπορεί να μην αρέσει εμένα τον έλληνα που ονειρεύομαι από τα μικρά μου χρόνια. Ταξιδεύω και εδώ στην Ελλάδα. Μαθαίνω, διαβάζω για τον πολιτισμό, για τα αρχαία.

Σε σχετική επίσης ερώτηση απαντά μιλώντας στο α' πληθυντικό φανερώνοντας ότι οι παλιννοστούντες ακολουθούν την ποντιακή παράδοση και ρωσικούς τρόπους ζωής, καθώς υιοθετούν παράλληλα αρκετές συνήθειες των ντόπιων, προσπαθούν να διατηρήσουν τη γλώσσα τους, ποντιακή και ρωσική, ενώ τους διακρίνει ακόμη μια συλλογική νοοτροπία ζωής.

Γενικά εμείς οι παλιννοστούντες παρακολουθούμε τη δική μας κουλτούρα, ας πούμε. Ό, τι αφορά στον οικισμό και στα παραδοσιακά φαγητά. Όταν κάνουμε παραδοσιακές τελετές, στους γάμους, στα βαπτίσια. Δηλαδή ακόμη πάντα, και κει τηρούσαμε τα ποντιακά που είχαμε. Έχουμε αναμείξει εντάξει και γεωργιανά, με τη μουσική, και ρωσικά κάποια πράγματα. Αλλά βασικά αυτά είναι ποντιακά που οι πρόγονοί μας έφεραν από την Τουρκία και διατηρούσαν επί διακόσια χρόνια, στην πρώην τσαρική Ρωσία, μετά στη Σοβιετική Ένωση και μετά τα φέρανε πίσω στην Ελλάδα...

Πρώτα πρώτα διατήρησάμε τη γλώσσα, είναι η ποντιακή γλώσσα...

...στην εξωτερική κουλτούρα και στη συμπεριφορά, εντάξει, τώρα, σιγά σιγά εμείς μπαίνουμε στην ελληνική κουλτούρα. Αυτονόητο... Κάποια πράγματα τα διατηρείς, κάποια παρακολουθείς το σύστημα που ζεις.

Η οικογένειά μου ακολουθούμε όσα μπορούμε. Ας πούμε εγώ αναγκάζω το γιο μου να μάθει ποντιακά, να μαθαίνει ρώσικα. Μερικές συνήθειες που είχαμε στις σχέσεις με τους συγγενείς, που εδώ στην Ελλάδα, γενικά στο καπιταλιστικό σύστημα, βλέπουμε δεν έχουν τόσο στενές σχέσεις. Ας πούμε καθένας είναι σαν

αυτόνομος, μόνος του. Εμείς ακόμη αυτά παρακολουθούμε. Εμείς θέλουμε μια πιο συλλογική ζωή. Δεν ξέρω πόσο ακόμα αυτό θα διαρκεί στην Ελλάδα, μα εντάξει θα ζούμε όπως ζει όλο το κράτος.

Ο Θεόδωρος δίνει έμφαση στο γεγονός ότι οι ίδιοι κουβαλάνε κάποιες συνήθειες από τη ζωή στην ΕΣΣΔ, αλλά δεν φαίνεται να επιμένει ο ίδιος να συνεχιστούν στην επόμενη γενιά που ενσωματώνεται στην ελληνική κοινωνία.

Α τώρα κάποιες συνήθειες ναι. Αλλά κάποια από αυτά που έχω εγώ, τα παιδιά δεν θέλουν να τα έχουνε... Εδώ μεγάλωσαν... Υπάρχει μια διαφοροποίηση...

Στις ρίζες έλληνες θεωρούνταν από μικρά παιδιά, έλληνες παραμένουν. Θέλουν να μάθουν, εντάξει αυτοί τα ξέρουν, την ιστορία, ποιοι ήταν και πώς ήταν...

Σε ερώτηση για τα σχέδιά του στο μέλλον ο Χαράλαμπος μιλά για την επαγγελματική του ζωή κυρίως από δω και στο εξής, καθώς και την κοινωνική και πολιτική του δράση.

Εγώ γενικά κάνω σχέδια κάπως να προσδιοριστώ στον ... χώρο, ή να βρω δουλειά στο ... . Μα είναι πάρα πολύ δύσκολο.....

Συμμετέχω στην πολιτική ζωή κάπως. Εμείς ... θέλουμε να σώσουμε την Ελλάδα διατηρώντας σχέσεις Ελλάδα – Ρωσία παρά Ελλάδα – Αμερική και Ευρώπη. Γιατί εγώ ξέρω ότι οι Ρώσοι έχουν θετική όψη για την Ελλάδα, αγαπάνε την Ελλάδα...

Ο Θεόδωρος πάλι εύχεται στο μέλλον ο κόσμος να ζήσει ειρηνικά, να χαίρονται όλοι τις σχέσεις τους με αγαπημένα πρόσωπα και να εργάζονται σε καλές συνθήκες.

Εγώ πάντα παρακαλώ το Θεό να είναι όλος ο κόσμος καλά. Να είναι ειρήνη. ρατσισμός δεν με ενδιαφέρει... Και ας υπάρχει δουλειά. Να μπορεί να μην χάνεται το χαμόγελο από τον κόσμο, από το πρόσωπό του... Να πάει στην συγγένεια, στα βαφτίσια τους, στους γάμους κτλ. ....

Επικοινωνία των ανθρώπων, κάποιες δουλειές και κάποιοι νόμοι για τους εργάτες.

Αν πάλι οι δυσκολίες φέρουν τον κόσμο σε αδιέξοδο, τότε πιστεύει ότι εκ νέου πρέπει να αναζητηθεί άλλη τύχη και διέξοδος. Η άποψή του φαίνεται να ταιριάζει με τη μεταναστευτική ταυτότητα των ποντίων, προκειμένου να εξασφαλιστεί το μέλλον των παιδιών του.

Αν μας ζορίσει το σύστημα θα αναγκαστούμε να κινηθούμε προς άλλα κράτη. Τι να κάνουμε. Όπου βρίσκει ψωμί ο άνθρωπος, εκεί θα επιβιώνει...

Α τώρα εγώ είμαι ... χρονών, γιατί να φύγω. Θα πάω για τα παιδιά.

Οι ιστορίες ζωής του Μίλτου και της Συμέλας

Ο Μίλτος από ένα χωριό της Τσάλκας, στην πέμπτη δεκαετία της ζωής του σήμερα, έφτασε στην Ελλάδα το 1991 με τουριστική βίζα. Ύστερα από πάμπολλες νεανικές εμπειρίες στη Σοβιετική Ένωση η εγκατάστασή του στην Ελλάδα σηματοδότησε την προσωπική ανατροπή σε έναν ήσυχο τρόπο ζωής.

Δέχτηκε να αφηγηθεί την ιστορία του με προϋπόθεση την ανωνυμία και στα 59 λεπτά της αφήγησής του προσπάθησε και τελικά απόλαυσε τη διαδικασία. Η συνέντευξη εξελίχθηκε σε άνετο κλίμα με διάθεση να αφηγηθεί διεξοδικά την ζωή του, γεγονός που ανάγκασε μικρές παρεμβάσεις της ερευνήτριας, ώστε να αποτραπούν λεπτομερείς επαναλήψεις για το παρελθόν.

Η αφήγησή του εξελίσσεται χρονικά: ξεκινά από τα παιδικά χρόνια στο χωριό, συνεχίζει με τα νεανικά στη σοβιετική επικράτεια, στα οποία αφιερώνει περισσότερο χρόνο, και καταλήγει στην προετοιμασία και εγκατάσταση στην Ελλάδα μέχρι σήμερα. Δηλώνει τυχερός στην Ελλάδα χωρίς να αναφέρει δυσκολίες, παρά μόνο το ρατσισμό λόγω της ποντιακής του γλώσσας, που τον ενοχλούσε.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της αφήγησης του Μίλτου είναι το φιλοσοφικό και λογοτεχνικό φίλτρο μέσα από τα οποία καταγράφει γεγονότα, αξιολογεί καταστάσεις, εκφράζει απόψεις, υπαρξιακούς προβληματισμούς και το νόημα της ζωής μετατρέποντας το λόγο του σε φιλοσοφική μελέτη με λογοτεχνικά στοιχεία ή σε λογοτεχνική αφήγηση με φιλοσοφικό ύφος.

Σε παρόμοιο μοτίβο εξελίσσεται και η αφήγηση της Συμέλας, στην τέταρτη δεκαετία της ζωής της σήμερα, η οποία θεωρεί επίσης τον εαυτό της τυχερό που βρήκε εργασία και σύζυγο μόλις έφτασε το '95 στην Ελλάδα. Στην αφήγησή της που διαρκεί περίπου μισή ώρα, τα γεγονότα εκτυλίσσονται με χρονολογική σειρά, με μεγάλη απλότητα και αμεσότητα προσδίδοντας μια απλοϊκή λογοτεχνική και εκλαϊκευμένη φιλοσοφική χροιά, στην προσπάθειά της να μιλήσει για αξίες και αρετές με τις οποίες νοηματοδοτεί τη ζωή.

Η αφήγησή της, σε αντίθεση με του Μίλτου, εμφανίζει έντονο πατριωτικό ύφος, προβάλλοντας τη συλλογική της ταυτότητα, την ποντιακή καταγωγή, και τις ταλαιπωρίες που ζουν οι πόντιοι ανά τους αιώνες, καθώς επίσης την έχθρα και το ρατσισμό που βίωσαν στη Γεωργία.

Η δομή της αφήγησης και των δύο, μα κυρίως του Μίλτου μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις ενότητες:

Α Ενότητα: Η ζωή στη Σοβιετική Ένωση.

Β Ενότητα: Η προετοιμασία της παλιννόστησης

Γ Ενότητα: Η εγκατάσταση και ζωή στην Ελλάδα

Δ Ενότητα: Συμπληρωματικά στοιχεία

Α Ενότητα

Την πρώτη ενότητα θα μπορούσαμε να τη χωρίσουμε σε δύο υποενότητες για το Μίλτο με ορόσημο την ηλικία των 18. Η αφήγηση των παιδικών χρόνων γίνεται σύντομα, ενώ των νεανικών χρόνων του καταλαμβάνει μεγάλο χώρο, όσο ρόλο αντίστοιχα διαδραματίζει πραγματικά στην πορεία της ζωής του. Η παιδική του ηλικία παρομοιάζεται με την ζωή ενός χόρτου, δηλαδή χωρίς σκοπό, διότι δεν δούλεψε, δεν αγωνίστηκε, σε αντίθεση μάλιστα με ό,τι έκαναν άλλοι συνομήλικοί του. Η αληθινή αξία στην ζωή καταγράφεται για τον Μίλτο μέσα από τον «ιδρώτα» της ζωής.

Λοιπόν ξεκινάμε από παιδική ηλικία. Νομίζω ότι ό,τι ξεκινά τη ζωή σ' αυτή τη γη περνάει συγκεκριμένη παιδική ηλικία μέχρι 5, 7 χρόνων. Μετά γίνεται αλλαγή. Συγκεκριμένα εγώ μεγάλωσα σε μια οικογένεια να πούμε ο μπαμπάς μου ο συχωρεμένος δούλευε, η μαμά μου δούλευε, μεγάλωσα μοναχόπαιδο στο σπίτι, κακομαθημένο, χωρίς να έδινα αξία στα ιδρώτα του εργαζομένου που έβγαζε το ψωμί του. Τέλος πάντων μεγάλωσα με ένα τρόπο, σαν ένα χόρτο... Γιατί ήμουν κακομαθημένος, ποτέ δεν ίδρωσα, μέχρι τα 18 μου. Παρόλο που στην ηλικία μου στο χωριό, τα παιδάκια της ηλικίας μου δούλευαν, και πιο μικρότεροι βοηθούσανε.

Στο σημείο αυτό ο Μίλτος θα μιλήσει για το νόημα της ζωής και τη σημασία που έχουν στην εξέλιξη ενός ανθρώπου τόσο η διαπαιδαγώγηση στο οικογενειακό περιβάλλον, όσο και οι εμπειρίες που αποκτά στη νεανική ζωή, χρησιμοποιώντας μια μεταφορά από την αγροτική ζωή με μεγάλο λογοτεχνικό ενδιαφέρον.

Συνήθως μέχρι σήμερα, εδώ και εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια, ο κόσμος με τα ιδρώτα προσπαθεί να επιβιώσει.

Ένας δεκάχρονος δεκαπεντάχρονος δεν γράφει στο μέτωπο τι θα απογίνει, ναρκομανής, θα πάει στην κοκαΐνη, θα γίνει εγκληματίας. Αυτό όλο συνδέεται με μια πνευματική μόρφωση. Το περιβάλλον του, εκεί που μεγάλωσε. Τώρα αν είναι να βάλουμε πατάτα και δίπλα στην πατάτα είναι ένα χόρτο και εμποδίζει στην πατάτα, για να πάρει τη μορφή, να μεγαλώσει όπως πρέπει. Ο άνθρωπος ο

αγρότης το κόβει το χόρτο, καλλιεργεί τη γη. Έτσι είναι συνήθως και η ανθρωπότητα.....

Τι είναι ο άνθρωπος; Μαζεύεις απόψεις. Ακούς ιστορίες. Αυτή είναι με την έννοια η πνευματική μόρφωση.

Ο τρόπος που ερμηνεύει την πνευματική ανάπτυξη και καλλιέργεια του ανθρώπου μετατρέπει την αφήγηση σε φιλοσοφική μελέτη με λογοτεχνικό ύφος και μέσα, μεταφορές, παρομοιώσεις.

Εγώ από μικρός το λέω και μέχρι σήμερα το λέω: ο άνθρωπος, τα μάτια μας στην κάσα, δεν είναι μόνο κάσα. Κάθε είδος που είναι γύρω μας είναι μια μεγάλη ιστορία. Πάρε από μία απλή κάσα μπορούμε να πάρουμε ένα ολόκληρο βιβλίο να γράψουμε. Από την πρώτη ύλη ξεκινάμε.... Ο μαραγκός το έκανε κάσα, ο εργολάβος το έκανε.... Δηλαδή και η μύγα αξίζει να πούμε να της δώσεις σημασία, να κάνεις μια ιστορία από τη μύγα, οποιαδήποτε.

Εγώ συγκεκριμένα έμαθα, ο τρόπος ζωής μου είναι αυτός. Να μην είμαι άσκοπος. Ούτε χάνω ούτε κερδίζω. Αλλά για μένα κερδίζω. Δηλαδή το βλέμμα πετάει και το βλέμμα είναι σαν αέρας. Ξαφνικά βλέπεις βγαίνει ο Βαρδάρης και κάνει ανεμοστρόβιλους. Έτσι είναι και το βλέμμα. Το φως του ανθρώπου.

Η Συμέλα ξεκινά την αφήγησή της από τα παιδικά της χρόνια, αλλά τα αφηγείται με διαφορετικό τρόπο από τον Μίλτο. Προβάλλει την ποντιακή – ελληνική καταγωγή της, την περηφάνια της και τον πατριωτισμό της, καθώς η συλλογική της ταυτότητα μετατρέπει την αφήγηση σε ιστορία των παλιννοστούντων χρησιμοποιώντας α' πληθυντικό πρόσωπο. Ο ευθύς λόγος που χρησιμοποιεί στην αφήγηση φανερώνει το πατριωτικό της πάθος. Οι στερήσεις και ταλαιπωρίες των ποντίων, όπως τις βίωσε κυρίως στα εφηβικά της χρόνια, συνδέονται συνειρμικά με την αδικία εις βάρος των ποντίων και το παράπονο που εκφράζουν πολλοί στον κοινωνικό τους λόγο στην Ελλάδα.

Να σκαλώσω από πού γεννήθηκα. Γεννήθηκα σε ένα όχι πολύ μικρόν, μέτριο, ωραίο χωριό, που λέγεται ... . Εμείς είμαστε όλοι πόντιοι. Και έντανε εκεί δίπλα τρία χωριά οπού μιλούν αυτά τα ποντιακά. Ε όταν σκάλωσα και καταλάβαινα τι σημαίνει πόντια... είχαμε έναν χάρτη και με κλειστά μάτια ήξερα πού έντονε η Ελλάδα. και με έλεγε ο παππούς μου ότι εδώ έντον οι γονείς μας δηλαδή. Και έλεγε τις ιστορίες τους, λυπηρόν και τρομακτικόν. Και εγώ λέω «παπού εγώ να 'μωνα στη θέση σου, το αίμα μου θα 'δυνα γι' αυτό που λένε Ισταμπούλ, δεν θα 'δυνα στον τούρκο. Το αίμα μου θα 'ριχνα εκεί»... Ούτε σκέφτουμουν να 'ρθει

*μια μέρα που να πάμε στην Ελλάδα, μπα. Αλλά μες στη χαρά μας... παίρναμε ραδιόφωνα και πηγαίναμε στον ποπά. Γιατί εκεί λίγο απαγορεύονταν. Κρυφά βαφτίζομασταν. Δεν είχαμε άνετα..., φοβούμνασταν να φώναζαμ'. Αλλά κάποια στιγμή επήραμε θάρρος, ήρθανε και από την Ελλάδα... και ολίγον επήραμε δύναμη.....
Να μην είμαι περήφανη; Φώναζα ότι έμνε ελληνίδα, πόντια.....
Ε γενικά τα παιδικά χρόνια ήτανε ωραία. Ένα βιβλίο ιστορίες, το έχω στο μυαλό μου.*

Ο Μίλος αμέσως μετά την αποτύπωση των παιδικών χρόνων, φαίνεται ότι περνά στην ζωή στην Ελλάδα με τη χαρακτηριστική φράση «η μία πλευρά – η άλλη πλευρά», παρουσιάζοντας την ζωή του σαν νόμισμα με δύο όψεις, η μία στη Σοβιετική Ένωση και η άλλη στην Ελλάδα.

Αυτή είναι η μία πλευρά. Η άλλη πλευρά: ήρθαμε στην Ελλάδα. Ε στη Ρωσία έζησα περιπέτειες κλ., κλ.

Όμως αμέσως επιστρέφει στα σοβιετικά χρόνια, διότι έχει ακόμη πολλά να εξιστορήσει περνώντας στα χρόνια της ενηλικίωσης με σπουδές, εργασία και ενδιαφέροντα.

Στα 18 μετά το χωριό, πήγα σε μια πόλη... Πήγα για σπουδές. Εκεί που ήθελα εγώ, στα ... . Ο αδερφός μου, ο συχωρεμένος, δεν ήθελε. Με πίεσε να πάω σε ένα άλλο Πανεπιστήμιο. Τέλος πάντων από πείσμα μου να πούμε, δεν πήρα καλούς βαθμούς στις εξετάσεις, με έδιωξαν. Και μετά πήγα και μπήκα σε μια μικρή σχολή, σε μια μεγάλη βιομηχανία... Από κει μετά πήγα σε ένα θέατρο, δούλεψα ... . Ερασιτέχνης ... .

Στο σημείο αυτό του δίνεται η ευκαιρία να επαναλάβει τους παράγοντες που καθορίζουν την ζωή, πνευματική ανάπτυξη, οικογένεια και κοινωνικό περιβάλλον, καθώς επίσης τη σημασία που έχουν τα λάθη των ανθρώπων, χρησιμοποιώντας εντυπωσιακές λογοτεχνικές μεταφορές.

Για μένα μεγάλο ρόλο παίζει το πνεύμα. Σε ποιο κύκλο πάλι μεγάλωσες. Και μεγάλο ρόλο παίζουν και οι γονείς.

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 6)

Η Συμέλα μετά τα χρόνια στο χωριό της αναφέρεται στα χρόνια της κατάρτισης και ταυτόχρονης εργασίας στην Τυφλίδα:

Μετά τα 16 πήγα και σπούδασα ... στην Τυφλίδα. Εδούλενα και σπούδαζα...

Για το Μίλτο τα νεανικά χρόνια στη Ρωσία απέκτησαν μεγάλη σημασία, διότι εκεί ασχολήθηκε με μεράκι για όσα επιθυμούσε στην ζωή. Πιστεύει ότι έχει μεγάλη αξία στην ζωή ενός ανθρώπου να αγωνίζεται για ό,τι αγαπά, γιατί συμβάλλει στην πληρότητα.

Στη Ρωσία πήρα τα άγνωστα για μένα.....

Μας έκαναν μαθήματα σε πλαστική, αναπνοή κλ., κλ., ήταν κάτι μόνο στο θέατρο τα κάνουν. Επομένως εκεί γέμισα με κάτι καινούργιο. Κάθε φορά, άμα έχεις ενδιαφέρον, παίρνεις κάτι καινούργιο... Η θέληση, άμα αγαπάς κάτι, έρχεται μόνο του.

Η αφήγησή του συνεχίζεται με λεπτομέρειες από την εργασία και κατάρτισή του καταγράφοντας στοιχεία για το σοβιετικό σύστημα.

Εκεί όλα ήταν κρατικά, όχι όπως εδώ. Ήταν ένα μεγάλο εργοστάσιο, που ήταν με νούμερο... Εκεί το σύστημα πρόσφερε τα πάντα. Ξεκινώντας από δημοτικό, πανεπιστήμια. Αλλά και κάθε μεγάλο εργοστάσιο είχε το δικό του θέατρο. Δεν ήταν μόνο θέατρο, ήταν μια σχολή. Είχε μέσα χορευτές, μουσικούς. Είχε δασκάλους που μάζευαν παιδάκια, όποιο παιδάκι ήθελε, πήγαινε. Ήταν μια μεγάλη σχολή που είχε όλα τα θέματα.

Η αφήγηση των νεανικών χρόνων του Μίλτου φτάνει στο σημείο ορόσημο για την ζωή του, όταν ξεκίνησε τα ταξίδια, κυρίως γιατί αυτός ο τρόπος ζωής ανταποκρινόταν στην ιδιοσυγκρασία του, να είναι δηλαδή ταξιδιώτης στην ζωή. Έτσι η προσαρμογή στην μονιμότητα της ελληνικής ζωής αποκαλύπτεται δύσκολη αλλά υποχρεωτική, ευθύνη για την οικογένεια που αποφάσισε να φτιάξει.

Μετά ξεκίνησε μία απότομη αλλαγή στην ζωή μου. Όταν λέμε 180 μοίρες. Μετά έγινε η ιστορία και οι κότες να φάνε. Ταξίδεψα πολύ. Είμαι ταξιδιώτης. Ποτέ δηλαδή, μόνο εδώ στην Ελλάδα κάθομαι εδώ και 20 χρόνια στο ίδιο μέρος. Και αυτό με αγχώνει. Αλλά από την άλλη, είναι να πούμε υποχρεωτικά. Γιατί όταν μεγαλώνεις και φτιάχνεις οικογένεια, διαλέγεις ή το σταματάς ή διαλέγεις την ελευθερία του ταξιδιώτη ή κάθεσαι στ' αβγά σου, όπως κι εγώ...

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 7)

Β Ενότητα

Στην ενότητα που ακολουθεί, μια μεταβατική θα λέγαμε, παρουσιάζονται τα γεγονότα μέχρι να εγκατασταθεί ο Μίλτος στην Ελλάδα και αποτυπώνεται έτσι μια

διαδικασία που κράτησε ένα δύο χρόνια, με την οποία έφτασαν και άλλοι παλιννοστούντες στην Ελλάδα τα πρώτα χρόνια μετά το '89.

Και το '89 που ο Γκορμπατσόφ... παράτησα και όλα. Πρώτη φορά στη Μόσχα στην Πρεσβεία είχα έρθει..., τότες που είχε εκλογές και ήρθε η νέα Δημοκρατία, ο Μητσοτάκης, στην Πρεσβεία μία κοπέλα με λέει, να μα μου και τώρα είναι εκλογές, προς το παρόν έκλεισαν τα σύνορα... Τέλος πάντων, την πίστεψα. Τρεις φορές κουβαλήθηκα από τη ... στη Μόσχα, στην πρεσβεία. Αποτυχία. Μετά ο ξάδερφός μου, ... ο Κώστας, έκανε τα χαρτιά. Δηλαδή το πρώτο χαρμάνι που ήρθανε στην Ελλάδα ήταν το '89. ... Ήρθε ο αδερφός του σαν τουρίστας και από δω είχε πάρει προσκλήσεις και μου έδωσε μια πρόσκληση, βίζα που λένε.

Με μια αντίστοιχη μεταβατική περίοδο περνά η Συμέλα από την ζωή στη Γεωργία σε κείνη της Ελλάδας. Περιγράφει τις ταλαιπωρίες και όλα όσα χρειάστηκε να κάνει, προκειμένου να εξασφαλίσει το εισιτήριο. Εξακολουθεί όμως να μιλά στο α' πληθυντικό πρόσωπο, γιατί οι ενέργειες έγιναν συλλογικά με συγγενείς της, αλλά και γιατί με αυτό τον τρόπο παρουσιάζει τη συλλογική της ταυτότητα.

Στο κείμενο αποκαλύπτονται ιστορικές πτυχές της περεστρόικα, καθώς η ολοζώντανη αφήγηση της Συμέλας αποκαλύπτει εφιαλτικές μνήμες από τα βίαια γεγονότα του '89 στη Γεωργία, το πέρασμα από την Τουρκία, καθώς επίσης τον πόνο που εγκατέλειψαν το πατρογονικό σπίτι, χωρίς ελπίδα να το ξαναπάρουν.

Ε άνοιξαν τα σύνορα. Ε έφαχνα από δω από κει να βρω, να 'ρχουμαν στην Ελλάδα... ένα δύο πράγματα είχαμε, πούλησαμ' εκεί. Από την Τουρκία έρθαμε, επειδή από κει ήταν ανοικτά τα σύνορα και επειδή από κει η αλήθεια είναι κάναμε λίγο εμπόρεμα, έτσι για να πω, γιατί με το δικό μου το μεροκάματο δεν επρόκειτο λεφτά να μαζεύαμε. Έτονε μικρό μισθό. Ίσα ίσα να ζήναμε. Και μετά από κει λέω τι κάνω και έρθουμε στην Ελλάδα. Αλλά πιο μπροστά εκεί έντονε πανικός. Είχα στο βιβλιάριο εκατόν δολάρια, εκατόν ευρώ, σα καλά καθούμενα πρωί πρωί ξυπνάμε, τα λεφτά άλλαξαν. Εφύγανε. Τι; Πώς; Έναν πανικός! Χαμός! Έγινε σκοτωμός. Εσκοτώσαν κάμποσο κόσμο. Πανικός...

Τι να κάνω, τι να κάνω! Μετά έκανα να πάω στη δουλειά μου. Με κλείνει την πόρτα. «Όχι». Και αναγκάστηκάμε να... Αγρίεψαν... Δηλαδή ύστερα από τόσα χρόνια που δούλεψα εγώ να ρθει ένα ζύλο, δεν ξέρω πώς να το πω, και να πάρει τη θέση μου. Πρώτα η γεωργιανέσα και μετά εσύ. «Να πας στην πατρίδα σου», «Να πας στην πατρίδα σου». Τι να πω. Αντί να λένε ευχαριστώ. Τι να πω.

Θυμάμαι καμιά φορά και ... αέτσ' πολύ βάρβαρες. Και ατόρα να πάω στο σπίτι δεν μπορώ. Από τους παπούδες, ο μπαμπάς μου εχτίσανε ένα σπίτι με πέτρες... το οποίο και να πάμε εκεί πέρα, με μαχαίρια τόλμησον να ζητάς...

Γ Ενότητα

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει την ζωή στην Ελλάδα. Ο Μίλτος δεν ταλαιπωρήθηκε, όπως συνέβη με πολλούς παλιννοστούντες. Θεωρεί ότι ήταν τυχερός, διότι κατάφερε πολύ γρήγορα να βρει μια εργασία που έχει μέχρι σήμερα. Τα κοινωνικά δίκτυα των παλιννοστούντων φαίνεται ότι λειτούργησαν και στη δική του περίπτωση, εφόσον ένας ξάδερφος του εξασφάλισε τα απαραίτητα από την πρώτη στιγμή, δηλαδή προσωρινή απασχόληση και στέγη.

Και έτσι βρέθηκα στην Ελλάδα ...

Στη ζωή μου είμαι πολύ κωλόφαρδος (γέλιο).

Λοιπόν πάντα πετυχαίνω.

Όταν ήρθα εδώ στην Ελλάδα, παρόλο οι δικοί μας έψαχναν δουλειές κλ., κλ.,

*.....
...εδώ στην Ελλάδα... που ήρθα ... ο θείος μου δούλευε .... σουβάδες έκαναν με έναν χτίστη. Με το τρένο εγώ ήρθα 2:30 η ώρα τη νύχτα. Πήγα στο σπίτι τους στην ... . 6:00 η ώρα πήγαμε στη δουλειά. Ούτε δυο ώρες δεν κοιμήθηκα. Ε δούλεψα 20 μέρες, 25 μέρες, μα επειδή πόντιος κι εγώ, νόμιζα ότι ποτέ δεν θα καταφέρω να μάθω τα ελληνικά.*

Στο απόσπασμα που ακολουθεί διακρίνονται μερικά από τα συναισθήματα του Μίλτου τον πρώτο καιρό στην Ελλάδα και του στιγματισμού εξαιτίας της ποντιακής γλώσσας. Ο οξύθυμος χαρακτήρας του δεν άντεξε τα ρατσιστικά σχόλια του αφεντικού του και παραιτήθηκε.

Αυτός ο .... θυμάμαι με κοροΐδευε. Εκεί στην ..., δούλευα σε έναν Γιώργο ... Τετραώροφη οικοδομή, είχε από κάτω μανάβικο. Εκεί δούλευε ο ... . Με κοροΐδευε: εμείς στα ποντιακά λέμε «αβούτο». Αυτό δεν λέμε, «αβούτο». Και όπως είμαι από πάνω με λέει: «ε αβούτο, δώσ' μου το μαντέρι», εμείς το λέμε σανίδι. Μου έστριψε λίγο. Έτσι όπως κρατούσα το μαντέρι, το άφησα δίπλα στο αυτί του (γέλιο). Με τσάντιζε πάντα. Με έδιωζε.

Και η αφήγηση συνεχίζεται με τις περιπέτειες εργασιακής αναζήτησης μέχρι να στεριώσει στη σημερινή του εργασία. Η αφήγηση για το πώς έγινε τεχνίτης είναι τόσο παραστατική που τα γεγονότα ξετυλίγονται μπροστά μας ολοζώντανα. Οι

διάλογοι μεταξύ των προσώπων μεταφέρονται σε ευθύ λόγο και έτσι η αφήγηση αποκτά αμεσότητα προκαλώντας την αγωνία και το ενδιαφέρον για την έκβαση της ιστορίας (Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 8).

Αμέσως μόλις κλείνει την ιστορία της ζωής του ο Μίλτος συμπεριλαμβάνει στην αφήγησή του μια μικρή κριτική για το ελληνικό κοινωνικοπολιτικό σύστημα: παρέχει τόση ελευθερία που βλάπτει ιδιαίτερα τη νεολαία.

Γιατί σ' αυτό το καθεστώς που ζούμε στην Ελλάδα, μόνο βλάπτει. Καταρχήν πρέπει να μας απασχολήσει πάντα η νεολαία. Χτυπάει στην νεολαία αυτή η ελευθερία. Τον βλέπεις τον άλλο σκουλαρίκι στη μύτη του. Να ο γιος μου έβαλε εδώ σαν δύο κέρατα σκουλαρίκια. Φωνάζω, βρίζω, αλλά αφού ο νόμος τον προστατεύει ...

Στην αφήγηση της Συμέλας η τρίτη ενότητα καταλαμβάνει μεγαλύτερη έκταση σε σχέση με του Μίλτου, ενώ αντίστροφα η πρώτη ενότητα ήταν μικρότερη από του Μίλτου. Η Συμέλα εξακολουθεί με ζωντανό τρόπο, με τα μισοσπασμένα ποντιακά-ελληνικά και το λαϊκό της ύφος. Στα λόγια της διακρίνονται οι αρχές της, για την έλλειψη των οποίων κατηγορεί τους έλληνες και κάθε άνθρωπο. Με τον τρόπο αυτό βέβαια έμμεσα αξιολογεί αρνητικά τους ντόπιους έλληνες, χωρίς όμως να τους συγκρίνει με τους παλιννοστούντες. Παρουσιάζει έναν εαυτό που αγαπά την Ελλάδα, δηλαδή μια πατριώτισσα, που απογοητεύεται κάθε φορά που διαπιστώνει άσχημες συμπεριφορές των ελλήνων.

Όπως φαίνεται στο κείμενο δεν αντιμετώπισε σοβαρές δυσκολίες στην προσαρμογή της στην Ελλάδα, τη στιγμή μάλιστα που έλειπε ο ρατσισμός που είχε βιώσει λίγο πριν στη Γεωργία. Σημαντικό ρόλο όμως φαίνεται να έπαιξε το γεγονός ότι παντρεύτηκε αμέσως έναν καλό άντρα.

Ηρθαμε και δω ... Ε ήρθα εδώ τουρίσταινα... ...ένιωθα λίγο... έλεγα «εδώ δηλαδή η πατρίδα μου εν;» Δεν το πίστευα. Ούτε με ένοιαζε αν έχω δουλειά...

Μετά σιγά σιγά τι να πω...

Σκέφτομαι και βλέπω. Οι δικοί μας εδώ βλέπω και στενοχωριέμαι... πετάν τα σκουπίδια. Είσαι γεωργιανέσσα, είσαι τούρκος, ποίος είσαι; Προχθές ήμουνα στη θάλασσα... μάζενα τα σκουπίδια. Θέλω η Ελλάδα μας θέλω να είναι εντάξει. Όπως στο σπίτι βρίσκεσαι, έτσι να φροντίζεις και την Ελλάδα.....

Ε δόξα τω θεό, ήρθα εδώ, παντρεύτηκα. Τα πρώτα χρόνια ήταν λίγο δύσκολα, αλλά δεν είπα ... εδώ δεν είπανμε γιατί μιλάς τα ποντιακά...

Ήρθα. Σε δεκαπέντε ημέρες γνώρισα τον άντρα μου. Και αυτός εν πόντιος. Αλλά η πεθερά μ' ήρθε στα '22... Δόξα τω θεώ καλό παιδί είναι. Ευχαριστήθηκα από αυτό. ... έχω πεθερά, πεθερό, έζησα μ' αυτούς καλά. Όταν ήρθα εδώ έζησα μαζί τους, δεν δυσκολεύτηκα. Δεν είχα νοίκιο σαν όπως βλέπω τους άλλους. Δεν ξέρνε από πού να βγάλνε ένα μεροκάματο. Να δίγουν στο δάνειο. Σαν γυναίκα εγώ βολεύτηκα. Το μάτι μου δεν ήταν πουθενά αλλού... μπαράκια και τέτοια...

Και στην επαγγελματική της αποκατάσταση δεν μοιάζει να ταλαιπωρήθηκε βολεμένη τα περισσότερα χρόνια σαν οικιακή βοηθός. Στην αφήγησή της ξεδιπλώνονται αρχές και αξίες στην ζωή της, όλα όσα την κάνουν ικανοποιημένη και ευτυχισμένη, αλλά και όσα πιστεύει ότι αξίζουν στην ζωή: τιμιότητα, εργατικότητα χωρίς πάθος για το χρήμα, συμπαράσταση και ενίσχυση στους συγγενείς κτλ.

Δούλεψα σε μια βιοτεχνία... Αλλά κάποια στιγμή τόκλεισανέ. Μετά ο σύζυγός μου είπε «ετώρα πού να πας» και επήγα στα σπίτια. ... έχνε αυτοί σε μένα εμπιστοσύνη. Έτσι μ' αγαπάνε. Όταν είσαι άνθρωπος που κάνεις εμπιστοσύνη και τα κλειδιά τους και να ... όλα εντάζει... εμένα... τι να πω. Δεν μετράω το μεροκάματο πόσο είναι. Μόνο που βλέπω εκεί τα λύρας, τα χρυσά τους, όλα... και με έχνε εμπιστοσύνη σε μένα. Αυτό για μένα έν .....
Εγώ όσο μπορώ εβοήθα τα ανέψια μ'...

Δ Ενότητα

Με ερωτήσεις στο τέλος της αφήγησης αναζητήθηκαν συμπληρωματικά στοιχεία της ζωής του Μίλτου. Σε ανοικτή ερώτηση για την οικογένειά του, δόθηκε η ευκαιρία να αφηγηθεί τα γεγονότα που οδήγησαν στη δέσμευση και το γάμο.

Ήμουν ταξιδιώτης. Πάντα ήμουν στον αέρα. Καθόμουν όπως ένα πουλί, ξεκουραζόμουν, και πάλι πετάει. Όπου πάει ο άνεμος λοιπόν.....
... τα εξαδέρφια μου έλεγαν «βρε πότε θα παντρευτείς. ... πήγα στο άλλο το χωριό στον ξάδερφό μου. Εκεί γνώρισα τη γυναίκα μου. Μέσα σε ένα μήνα κάναμε το αλισφερίσι. Και έτσι ... ήρθαμε εδώ μαζί.

Τέλος σε ανοικτή ερώτηση για το μέλλον βρίσκει την ευκαιρία να πολιτικολογήσει. Να εκφράσει την άποψη του για τη δημοκρατία στην Ελλάδα, για τα τρωτά της και τις στρεβλώσεις της με τις οποίες ζουν οι έλληνες. Ο λόγος του αποκαλύπτει τη δυσφορία του για όσα «παράλογα» συμβαίνουν στη χώρα, για άσχημες καταστάσεις που βιώνουν οι πολίτες. Ανάμεσα στους έλληνες βέβαια συμπεριλαμβάνει και τον

εαυτό του και αυτό φανερώνει τη συνειδητοποιημένη ελληνική του ταυτότητα και ταυτόχρονα την προσαρμογή του στην ελληνική κοινωνία.

Το μέλλον πάντα είναι απρόβλεπτο. Μπορείς να βαδίζεις στο μέλλον όταν ζεις σε ένα σύστημα, που το σύστημα προστατεύει τα ανθρώπινά σου δικαιώματα; Σε ένα σύστημα που δεν προστατεύει το σύνταγμα δικαιώματα εργασίας, κλ., κλ. ... Σε τέτοιο σύστημα το μέλλον πάντα είναι μείον. Μπορεί να σκεφτώ ότι αύριο θα έχω δουλειά, θα έχω 500 ευρώ; Είναι φαντασία. Γι' αυτό λέω η παραμόρφωση της δημοκρατίας, άλλη έννοια πήρε. Δηλαδή ο κόσμος δεν έπρεπε να πάρει τη δημοκρατία, έτσι όπως την πήρε. Εγώ θα έλεγα ότι στα καπιταλιστικά κράτη πιο πολύ δημοκρατία έχει παρά εδώ στην Ελλάδα.

Σε μια ερώτηση που προέκυψε από τα λεγόμενά του Μίλτου σχετικά με δυσκολίες στην Ελλάδα, απάντησε ότι δεν μιλά για δυσκολίες στην ζωή ούτε έχει δυσκολίες, ενώ ταυτόχρονα του δίνεται η ευκαιρία να συνεχίσει τις πολιτικές του απόψεις, καθώς επίσης να μιλήσει για την αξία του ελεύθερου χρόνου και να φιλοσοφήσει.

Όχι δυσκολίες δεν έχω. Αυτά είναι απλές λέξεις. Μην παίζουμε με τις λέξεις.....

Γι' αυτό λέω αυτή η ψευδοδημοκρατία που πούλησαν στον κόσμο ... καταρχήν ο κόσμος μόνος του σκλαβώθηκε. Και το βασικό είναι μόνος του διάλεξε να μην έχει ελεύθερο χρόνο. Ο άνθρωπος πάντα πρέπει να έχει από το 24ωρο τουλάχιστον έξι ώρες σε οικογενειακή, προσωπική ζωή. Γι' αυτό λέω από δω διαλύονται και οι οικογένειες, και η νεολαία και τα πάντα.

Έχω κάνει λάθη ω... ω. Κάνω λάθη, αλλά δεν απογοητεύομαι. Λέω έτσι έπρεπε να γίνει... . Κάνεις μετά κάτι καλό στο ένα στον άλλο.

Από τις ερωτήσεις επίσης που ακολούθησαν το τέλος της αφήγησης της Συμέλας αντλήθηκαν συμπληρωματικά στοιχεία. Σε ανοικτή ερώτηση για έθιμα και παραδόσεις στη ζωή της μίλησε για όσα τήρησε ακολουθώντας τη νοοτροπία των ποντίων να ζουν οι οικογένειες με τους παππούδες, τα πεθερικά, με σεβασμό προς τους γονείς και τη φροντίδα τους. Ο λόγος της αποκαλύπτει επίσης την αντιπάθειά της προς το κουτσομπολιό, την προσήλωση στην αλληλεγγύη και συμπαράσταση, όχι μόνο προς συγγενείς και ακόμη την προτίμηση στην ήσυχη σπιτική ζωή.

Εμεγάλωσαμ' με τις γιαγιάδες και τις μανάδες μας. Έτσι κάνω και δεν άφησα έξω την πεθερά μου, τον πεθερό μου. Δηλαδή σεβασμό. Να υποστηρίζω τους συγγενείς, να προσπαθώ στο καλό. Δεν θέλω κουτσομπολιές και τέτοια από κει από δω. Έχω τη γειτονιά. Αν είναι κάποιος άρρωστος να βοηθήσω. ... άλλο

στους δρόμους και τέτοια δεν ήμουν. Με τους συγγενείς να βγαίνω, να πάμε μέχρι τη θάλασσα. Πονάει η ψυχή μου για τα ανέψια μ', ... Πως και πως, να τους βοηθάω. Ολίγον...

Σχετικά με την παράδοση αναφέρει ποντιακά φαγητά που συνηθίζει να μαγειρεύει, ενώ παράλληλα μαθαίνει και τα ντόπια, κάνοντας μια σύνθεση στη γαστρονομική κουλτούρα της. Χρησιμοποιώντας στο λόγο της α' πληθυντικό πρόσωπο φανερώνεται η συνήθεια και άλλων παλιννοστούντων, όμως υπολανθάνει πάντα η συλλογική της ταυτότητα, η οποία χαρακτηρίζεται περισσότερο ποντιακή λόγω της προτίμησης του ουσιαστικού και επιθέτου πόντιος και ποντιακός παρά του έλληνας και ελληνικός.

Μες στο σπίτι κάνουμε. Έχουμε αυτά ... λαχανοντολμάδες, τα δικά μας τα πίτας. Αυτό το τανεμένον το φαγητό. Αυτά δεν μπορούμε να τα ξεχνάμε. Αν πάμε πάλι πάνω στα βουνά μαζεύω τα χόρτα εκείνα που έτρωγαμέ. Αυτά είναι τα δικά μας τα ποντιακά. Εντάξει μ' αρέσει και τα ελληνικά και τα ξένα... . Αλλά κρατώ και κείνα.

Σε ερώτηση για το πώς αισθάνεται στην ελληνική κοινωνία σήμερα αποκαλύπτονται στοιχεία ένταξης, ήθους και πατριωτισμού: υποφέρει από την εγκληματικότητα και επιθυμεί να προσφέρουν όλοι για το κοινό καλό της Ελλάδας.

*Αισθάνομαι ότι έχω πολλά κομμάτια σ' αυτήν την κοινωνία. Τη νιώθω, την πονάω. Βλέπω κάθε μέρα και πονάω. Αστυνομίες, με βουλγάρους, με ... ρώσους ... και στενοχωριέμαι. Βλέπω να κλέβουν. Φοβάμαι κιόλας. Δεν ξέρω...
Να ριμάζω την Ελλάδα. Σαν φασίστ το νιώθω.*

Σχετικά με τα σχέδια που κάνει για το μέλλον η Συμέλα εξέφρασε την επιθυμία να μπορεί να πηγαίνει στο χωριό της στη Γεωργία. Της αρέσει η δουλειά και γενικά η ζωή της στην Ελλάδα.

Δηλαδή, όπως βλέπω οι έλληνες είναι χρόνια στη Γερμανία, όπως πολλοί, που έρχονται όποτε θέλουν στην Ελλάδα. έτσι κι εγώ να μαζευτούμε τα ξαδέρφια και να πάμε στο χωριό. Α τώρα φοβάσαι... .

Στη δουλειά είναι καλά, μ' έχνε εμπιστοσύνη. Και κρατάνε με χρόνια. ...

Να και η γειτονιά με αγαπάνε και τους αγαπώ.

Οι ιστορίες ζωής του Γιώργου, του Νίκου και της Μαρίας

Ο Γιώργος, στην τρίτη δεκαετία της ζωής του σήμερα, έφτασε έφηβος στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '90 μετά τα βίαια γεγονότα στη Γεωργία. Η μεγάλη διάθεση να συμβάλει στην έρευνα είχε αποτέλεσμα η αφήγηση (55 λεπτών) να παρουσιάζει αναλυτικά την ιστορία του συνδέοντάς την με τα συλλογικά βιώματα των παλιννοστούντων, η δε οικειότητα συνέβαλε στην ευθύτητα του λόγου του.

Ο στόχος να καταθέσει την αλήθεια του δηλώνεται ή υποδηλώνεται σε πολλά σημεία, καθώς αποδέχεται αρνητικά συναισθήματα και τραύματα που στιγμάτισαν την προσαρμογή του στην Ελλάδα, ενώ η σημερινή επαγγελματική και κοινωνική του θέση στην ελληνική κοινωνία τα «αδρανοποίησαν» αποσύροντάς τα στη μνήμη. Σήμερα δεν επιρρίπτει ευθύνες ούτε στο ελληνικό κράτος ούτε στους ντόπιους, όπως εξακολουθούν να κάνουν πολλοί πόντιοι. Φαίνεται να ζει συνειδητοποιώντας μια συλλογική ταυτότητα, ρωσική – ποντιακή, που εναρμονίζεται με την ατομική και κοινωνική του.

Η αφήγηση του Γιώργου εξελίσσεται χρονικά ξεκινώντας από τα παιδικά του χρόνια στην Τυφλίδα, φτάνει στα εφηβικά και κυρίως στα λυκειακά στην Ελλάδα, συνεχίζει με τα όμορφα φοιτητικά στη Ρωσία και καταλήγει στα νεανικά και επαγγελματικά μέχρι σήμερα στην Ελλάδα. Γίνονται ευδιάκριτες οι χρονολογικές και θεματικές μεταβάσεις («μετά», «από κει και πέρα»), ενώ παρατηρείται μεγαλύτερη αφηγηματική έκταση για τα χρόνια στην Ελλάδα αποκαλύπτοντας δυσκολίες, προβλήματα και ρατσισμό. Η αφήγηση επίσης συμπλέκεται με περιγραφές και επιχειρήματα, που καταδεικνύουν διαφορές μεταξύ σοβιετικού - ελληνικού συστήματος και αναδεικνύουν ατομικές και συλλογικές αξίες και νοοτροπίες.

Το αφηγηματικό μοτίβο του Γιώργου ταιριάζει με της Μαρίας από τη Ρωσία, που έφτασε έφηβη το '91 στην Ελλάδα, όπου αναγκάστηκαν οικογενειακώς σε εσωτερικές μετακινήσεις. Σε αντίθεση με το Γιώργο, αφιερώνει αρκετό χρόνο στα ευτυχημένα παιδικά χρόνια, ενώ ως μόνη δυσκολία της μετάβασης στην Ελλάδα καταγράφεται η γλώσσα που συνδέεται με την εκπαιδευτική της εξέλιξη. Σε πολλά σημεία στην αφήγηση (55 λεπτών) συγκρίνει το σοβιετικό με το ελληνικό σύστημα υπερασπιζόμενη αξίες και αρχές που δεν διακρίνει στην ελληνική κοινωνία.

Παράπλευρα μπορεί να τοποθετηθεί και η αφήγηση του Νίκου με κριτήρια όχι τόσο τη δομή της αφήγησής του, όσο την ηλικία και το χρόνο παλιννόστησης. Η αφήγησή του (35 λεπτών) εμφανίζει περισσότερες ομοιότητες με εκείνη του Γιώργου

λόγω καταγωγής και ρατσιστικών βιωμάτων. Ο Νίκος από την Τυφλίδα της Γεωργίας, έφτασε στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '90 σε ηλικία δέκα χρονών περίπου. Στην αφήγησή του κυριαρχούν τα ανοικτά ψυχικά τραύματα από το ρατσισμό τόσο των γεωργιανών, όσο και των ελλήνων, αλλά και από τις δυσκολίες επιβίωσης στην Ελλάδα.

Προσπαθώντας να αποτυπώσουμε τη δομή της αφήγησης των τριών αφηγητών, εστιάζοντας όμως στο Γιώργου, διότι σ' αυτήν εμφανίζονται πιο ξεκάθαρες ενότητες, μπορούμε να καταλήξουμε:

Α Ενότητα: Τα παιδικά χρόνια στη Σοβιετική Ένωση

Β Ενότητα: Η εγκατάσταση στην Ελλάδα στα χρόνια της εφηβείας

Γ Ενότητα: Τα φοιτητικά χρόνια

Δ Ενότητα: Τα νεανικά χρόνια και η επαγγελματική αποκατάσταση

Ε Ενότητα: Συμπληρωματικά στοιχεία

Στην αφήγηση του Νίκου παραλείπεται η τρίτη ενότητα καθώς τα χρόνια κατάρτισής του συμπλέκονται σε μίαν ενότητα με την επαγγελματική του περιπλάνηση.

Α Ενότητα

Ο Γιώργος ξεκινά την αφήγηση από τα παιδικά χρόνια, παρόλο που αναφέρει ότι δεν τα θυμάται καλά, κάτι που μπορεί να υποδηλώνει την πρόθεση να εστιάσει την αφήγησή του στα χρόνια στην Ελλάδα. Αποκαλύπτονται η οικογενειακή του κατάσταση, η ζωή στην Τυφλίδα και στο χωριό, αλλά και η ποντιακή καταγωγή και γνώση της ποντιακής διαλέκτου που του προσδίδουν συλλογική ταυτότητα. Καταγράφει το ρατσισμό των γεωργιανών, τον οποίο συγκρίνει μάλιστα με αυτόν που ζουν οι παλιννοστούντες στην Ελλάδα.

Τα παιδικά μου χρόνια ... δεν μου έμειναν και πολλά. Θυμάμαι νοικιάζαμε εκεί που μέναμε στη Γεωργία, στην Τυφλίδα συγκεκριμένα ... .Ο πατέρας μου ήταν πολιτικός μηχανικός ... και μετακομίζαμε. Κάποια στιγμή εγκατασταθήκαμε μόνιμα, γιατί με τα χρόνια που δούλεψε του δώσανε ένα διαμέρισμα, πώς γινόταν εκεί... Ήμουν ήδη οκτώ εννιά χρονών, νομίζω ναί. Σχολείο στην Τυφλίδα ... . Υπήρχαν γεωργιανοί που ζούσαν κάπως με το δικό τους τρόπο. Όλοι οι άλλοι οι υπόλοιποι ήταν κάπως ξεχωρισμένοι από αυτούς. Μπορώ να πω όπως και εδώ νιώθουμε ακόμα.

Μετά ... να συνεχίσω με τα παιδικά νομίζω δεν έχει νόημα. Γιατί το σχολείο σχεδόν το τελείωσα εκεί. Μεγάλωσα μπορώ να πω εκεί, σαν παιδί, μέχρι

δεκαπέντε δεκαέξι που φύγαμε από κει. Η μητέρα μου δεν δούλευε, καθόταν σπίτι. Κάποια χρόνια δούλεψε σ' ένα εργοστάσιο θυμάμαι... Αυτά. Η γιαγιά μου, ο παππούς μου μένανε σε ένα χωριό το οποίο ήτανε ποντιακό... Μιλούσανε ποντιακά στο χωριό. Από κει έμαθα την ποντιακή γλώσσα, αυτά που ξέρω τα λίγα. Ο πατέρας μου φυσικά μεγαλώνοντας εκεί, ποντιακά ξέρει καλύτερα απ' ό,τι τα ρώσικα ή τα γεωργιανά ή τα ελληνικά που έμαθε εδώ. Οι γιαγιάδες, παππούδες πάλι μόνο ελληνικά...

Και ο Νίκος αναφέρεται στο ρατσισμό των γεωργιανών στην αρχή ακόμη της αφήγησής του. Τον εξοργίζει μάλιστα που έχουν μεταναστεύσει πολλοί γεωργιανοί στην Ελλάδα και ζουν σαν ρωσοπόντιοι, αναδεικνύοντας έτσι ένα σημαντικό θέμα, το οποίο έχει πληγώσει πολύ τους παλιννοστούντες.

Είχαμε κάποια προβληματάκια εκεί, επειδή, όπως και δω μας θεωρούν ξένους, και κει οι γεωργιανοί μας θεωρούσαν ξένους, έλληνες. Και μας διώχνανε, μας κακοφερόντουσαν. ....

Μου έχει μείνει σαν ψυχικό τραύμα, Μας εννοούσαν ξένους. Στο σχολείο δεν έμαθε γεωργιανά και τη σιχαίνομαι αυτή τη γλώσσα. Μου 'χει μείνει αυτό σαν τραύμα να πω.....

Και με τρελαίνει τώρα που ήρθαν στην Ελλάδα και λένε ότι είναι ρωσοπόντιοι. Θεωρούνται πόντιοι, οι οποίοι δεν είναι. Σαν να βράζει το αίμα μου μέσα και λέω «γιατί;». Από κει μας διώζανε. Και «έρχεστε εδώ τώρα;», «δεν έχετε καμιά δουλειά». Και αυτό με ενοχλεί.

Η Μαρία περιγράφοντας τη ζωή της στη Σοβιετική Ένωση ξετυλίγει μνήμες από τα όμορφα παιδικά της χρόνια. Μιλά για την ευρύτερη οικογένεια που διατηρούν και στην Ελλάδα, συνήθεια που καταγράφεται από πολλούς παλιννοστούντες στην βιβλιογραφική ανασκόπηση, καθώς και άλλους αφηγητές της έρευνας.

Ζούσαμε στη Ρωσία. Σε μια μονοκατοικία. Ζούσαμε με τη γιαγιά και τον παππού. Όλοι μαζί. Ήταν μεγάλη η μονοκατοικία. ....

Πραγματικά όμορφα χρόνια.

Στην πρώτη ενότητα ο Γιώργος περιγράφει το σύστημα στη Γεωργία και ευρύτερα στη Σοβιετική Ένωση σε σύγκριση με το ελληνικό. Καταγράφονται οι συνθήκες διαμονής, εκπαίδευσης, περίθαλψης, επαγγελματικής αποκατάστασης, παράλληλα όμως η περιορισμένη ελευθερία των πολιτών. Η σημερινή σύγκριση και τελική αποτίμηση της ζωής στη Γεωργία («ζούσαμε καλά») αποδίδεται συλλογικά με τη

χρήση του α' πληθυντικού προσώπου, καθώς δηλώνεται η εθνική συνείδηση και περηφάνια.

Στην Τυφλίδα, ζούσαμε καλά. Από τότε που ήρθαμε εδώ, συνέχεια οι άνθρωποι θυμούνται ότι ... ξέρεις συγκρίνουνε. Θυμούνται ότι ήτανε καλά εκεί, από κάποια άποψη. Δωρεάν παιδεία, δωρεάν νοσοκομεία, τι άλλο ... το νερό, το φως, το διαμέρισμα που είχανε ... είχανε το χώρο τους, είχανε τη δουλειά τους, δεν ήταν πλούσιοι, έως κανείς, αλλά ζούσανε καλά.....

Κι εμείς ζώντας εκεί δεν τα καταλαβαίναμε έτσι. Όταν ήρθαμε εδώ, αρχίσαμε να τα θυμόμαστε και να καταλαβαίνουμε τις διαφορές. Εκεί δεν το δίναμε προσοχή. Εντάξει, ... μέναμε σε μια πολυκατοικία μεγάλη, ... και είχαμε μια αυλή που θυμάμαι όλα τα παιδιά που παίζαμε μέσα. Εδώ μένω σε μια πολυκατοικία ..., και το μόνο που έχουμε είναι το γεια σας, καλησπέρα, καλημέρα. Ήταν κάπως αλλιώς. Δεν ξέρω πού οφείλεται. Βλέπω γενικώς δεν είναι έτσι εδώ.

Μετά εκεί νιώθαμε πολύ το ελληνικό το στοιχείο. Ήμασταν πολύ περήφανοι που ήμασταν έλληνες. Ότι ήμαστε κάπως ξεχωριστά. Οτιδήποτε είχε σχέση με την Ελλάδα, ένα τραγούδι, ένα βιβλίο, ένα κάτι ελληνικό, το κρατούσαμε. Θέλαμε βέβαια να 'ρθούμε και στην Ελλάδα, να δούμε τι είναι αυτό το πράγμα...

Και η Μαρία κάνει συγκρίσεις των δύο συστημάτων καταδεικνύοντας τα θετικά του σοβιετικού τουλάχιστον στο παρελθόν: σύστημα υγείας και εκπαιδευτικό, ευθύνη και συνείδηση των πολιτών, ανθρώπινες σχέσεις.

Όταν πρωτοήρθα στην Ελλάδα, πήγα πρώτη μέρα στο σχολείο ... τρώμαξα!

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 9)

Β Ενότητα

Στη δεύτερη ενότητα περιλαμβάνονται δύο υποενότητες στην αφήγηση του Γιώργου και της Μαρίας, η προετοιμασία της εγκατάστασης και τα πρώτα χρόνια στην Ελλάδα, ενώ στην αφήγηση του Νίκου η προετοιμασία παρουσιάζεται με μια απλή φράση «το ... ήρθαν οι γονείς μου πρώτα, γιατί είναι δύσκολο να ξεκινάς από το μηδέν... και το ... ήρθαν και μας πήρανε και ήρθαμε οικογενειακώς».

Ο Γιώργος αφηγείται τα γεγονότα μετά την περεστρόικα και τις συνέπειες για τους παλιννοστούντες («ήρθαμε πολλοί»). Δίνει περιληπτικά την οικογενειακή περιπέτεια (που έζησαν παρόμοια και άλλοι παλιννοστούντες) μέχρι την εξαναγκαστική μόνιμη

εγκατάσταση στην Ελλάδα και τα τραύματα που την σημάδεψαν: δεν αποχαιρέτησε τους ανθρώπους πίσω, ενώ στην Ελλάδα διαψεύστηκαν (συλλογικά).

Από κει και πέρα όταν άνοιξε ο δρόμος πλέον, μετά το '80, '85. Βέβαια ήρθαμε πολλοί. Ένας από αυτούς ήταν και ο μπαμπάς μου, που πρώτος ήρθε στην Ελλάδα, να δει τι είναι, άρχισε να δουλεύει... Εγώ τελειώνω το σχολείο τότε και είπαμε να 'ρθούμε για διακοπές εδώ, με την αδερφή μου, τη μάνα μου, να δούμε και τον μπαμπά. Ήρθαμε, ξεκινήσαμε και μόλις φτάσαμε στην Ελλάδα, μάθαμε ότι άρχισε ο πόλεμος εκεί, στη Γεωργία. Και έτσι μείναμε εδώ πλέον μόνιμα. Αναγκαστικά.

Δεν αποχαιρέτησα τους φίλους μου, δεν ήξερε κανείς ότι έφυγα, λίγοι πολύ λίγοι. Και έτσι δημιουργήθηκε μία αίσθηση ότι μου έλειπαν πολλοί και πολλά πράγματα από κει. Δηλαδή τα άφησα πολύ ξαφνικά σαν παιδί και ήρθαμε εδώ να δούμε όλο το κακό που δεν περιμέναμε. Νομίζαμε είναι η Ελλάδα ωραία, η θάλασσα, αλλά ήταν τα πράγματα διαφορετικά.

Για την Μαρία ο λόγος που ήρθαν στην Ελλάδα ήταν η απόφαση του πατέρα της για επαναπατρισμό, αλλά διαψεύστηκε στις ελπίδες του.

Ξαφνικά ο πατέρας αποφάσισε να έρθουμε στην ιστορική μας πατρίδα. Δεν είχαμε λόγο, όπως οι άνθρωποι στη Γεωργία, στην Αρμενία, λόγω πολέμου... . Δεν ήξερε ο μπαμπάς ότι θα συναντήσει δυσκολίες.

Η Μαρία δίνει πληροφορίες πώς έχασαν μεγάλο μέρος της περιουσία τους στη Ρωσία μετά τη πτώχευση.

Φορτώσαμε στα κοντέινερ τα πράγματα, για να τα φέρουμε. Ό,τι αφήσαμε, και το σπίτι που αγοράσαμε, τα αφήσαμε. Αλλά όταν ήρθαμε εδώ έγινε η πτώχευση στη Ρωσία και τα χάσαμε... . Και δεν πρόλαβε να κάνει κανείς τίποτε, γιατί έγινε σε μια νύχτα...

Αντίστοιχα ο Νίκος αναφέρεται στο δικό τους ξεπούλημα στη Γεωργία:

Εκεί δεν έχουμε τίποτα τώρα. Τα δώσαμε όσο κι όσο και φύγαμε.

Στη συνέχεια ο Γιώργος αφηγείται τις δυσκολίες στην προσπάθεια προσαρμογής του στην ελληνική κοινωνία. Οι συνθήκες διαβίωσης, οι ανάγκες βιοπορισμού, μα κυρίως το αίσθημα μειονεξίας έναντι των ντόπιων, λόγω εμφάνισης και γλώσσας, σημάδεψαν την ζωή του και όλων των ποντίων. Τα ψυχικά τραύματα στην ψυχή ενός εφήβου από τον κοινωνικό αποκλεισμό και τα συναισθήματα υποτίμησης και αδικίας καταγράφονται όχι μόνο προσωπικά μα και συλλογικά για όλους τους παλινοστούντες: ήταν άνθρωποι αξιόλογοι, πολλοί ανώτεροι από τους ντόπιους, που

έρχονταν στην Ελλάδα με πόθο, περήφανοι για την ελληνική καταγωγή τους, αλλά το όνειρό τους διαψεύστηκε. Στα λόγια του καταγράφεται επίσης ο προβληματισμός μήπως το ψυχολογικό τραύμα που βίωσε η πρώτη γενιά παλιννοστούντων έχει περάσει ήδη στη δεύτερη.

Δηλαδή όταν ήρθαμε εδώ, πήγαμε στο σπίτι που έμενε ο μπαμπάς μου...

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 10)

... μου κακοφάνηκε. Σαν παιδί τώρα δεκαέξι χρονών θα ήθελα να δω περισσότερα πράγματα (γέλιο). Και όλες αυτές οι δυσκολίες ξέρεις, δουλεύανε όλοι, να μαζέψουνε κάποια λεφτά, να κάνουν κάτι εκεί. Ήταν πολύ δύσκολα! Ο τρόπος με τον οποίο μας κοιτούσαν, μας μιλούσαν κι γενικώς η συμπεριφορά προς εμάς εκείνη την περίοδο, που δεν ξέραμε τη γλώσσα, που μόλις ήρθαμε, δεν ντυνόμασταν ίσως έτσι... ξεχωρίζαμε. Από κείνη την περίοδο μάλλον, σε όλους που ήρθανε, αυτό το πράμα έμεινε! Πάρα πολύ! ... στον καθένα ίσως διαφορετικά, αλλά ακόμα και τώρα αυτή η αίσθηση υποβιβασμού κατά κάποιον τρόπο, που στους περισσότερους δεν άξιζε, κάποιοι ήταν και πολύ ανώτεροι των άλλων, αλλά τους έμεινε στην ψυχή! Και στα παιδιά ακόμα μεταδίδεται αυτό το πράγμα... και τώρα! Γιατί λένε, μιλάνε πώς ήτανε, ξέρεις, εγώ τα είδα. Αυτό ήτανε το χειρότερο πράμα που συναντήσαμε εδώ, τότε που ήρθαμε.

Και αυτό κράτησε πολύ! Κάποιοι που ήρθανε, ήρθανε πολλοί άνθρωποι, ήρθανε καθηγητές, δάσκαλοι, ήρθανε πολιτικοί μηχανικοί. Από κει που θέλαμε να 'ρθούμε στην Ελλάδα... ξέρεις θέλαμε πολύ να 'ρθουμε στην Ελλάδα και να μείνουμε. Δεν ξέραμε τι είναι. Ό,τι είχε σχέση με την Ελλάδα το θέλαμε. Σαν ένα όνειρο. Τέλος πάντων. Αυτά είναι τα γνωστά.

Ο Νίκος καταγράφει τις δικές τους δυσκολίες: δεν ήξερε ελληνικά και φοβόταν να έρθει σε επαφή με ανθρώπους, ήταν αναγκασμένος να φοιτά σε νυχτερινό σχολείο και να εργάζεται, ενώ παράλληλα τον πλήγωνε η ρατσιστική συμπεριφορά πολλών συνομηλίκων και η αδικία εις βάρος των παλιννοστούντων.

Πήγα σχολείο, σ' αυτό που πάνε όλοι οι πρόσφυγες. Αλλά και δω είχαμε το πρόβλημα, το κλασικό, όπως στη Γεωργία. Μας θεωρούσαν ξένους, ότι ήμασταν έλληνες, και δω το αντίθετο. Δηλαδή στην πατρίδα μας, όπως λέει το τραγούδι του Καζαντζίδη «έλληνας στον ξένο τόπο και στην Ελλάδα ξένος».

Ήμουνα μικρός. Για μένα ήταν λίγο δύσκολα, γιατί δεν ήξερα καθόλου ελληνικά. Τα παιδιά οι έλληνες ήθελαν να παίζουν, εγώ δεν έβγαινα από το

*σπίτι, επειδή φοβόμουν. Μετά σιγά σιγά άρχισα να μιλάω και να συνεννοούμαι με τα παιδιά. ....
Μετά παράτησα το Γυμνάσιο, για να βοηθήσω τους γονείς και ταυτόχρονα πήγαινα σε νυχτερινό. ....
Υπήρχαν πολλά παιδιά που έκαναν και αισθανόμουν άσχημα. Δηλαδή με φωνάζανε «κωλόρωσε», κάτι τέτοια.*

Η Μαρία αφηγείται μια διαφορετική κατάσταση, γιατί ξεπέρασε γρήγορα τη δυσκολία της γλώσσας και η οικογένειά της αποκαταστάθηκε στεγαστικά επωφελούμενη από τα σχετικά προγράμματα.

*Δεν ήξερα ούτε το όνομα μου να πω. Μέσα σε δύο μήνες από δω από κει, προσπάθησα, έμαθα τουλάχιστον να εκφράζομαι, έτσι ώστε να με καταλαβαίνουν και να καταλαβαίνω ό,τι μπορώ εγώ... κατάφερα μέσα σε ένα χρόνο να μιλάω άπταιστα ελληνικά .....
...τότε υπήρχαν κάποια προγράμματα για τους παλιννοστούντες που δίνανε κάποια διαμερίσματα. Και έτυχε και πήραμε και μεις.*

Οι δυσκολίες επιβίωσης αντιμετωπίζονται με πνεύμα αισιοδοξίας από την Μαρία, κάτι που φαίνεται ότι έπαιξε ρόλο στην προσαρμογή της στην ελληνική κοινωνία. Άλλωστε δεν μπαίνει στο δίλημμα πού θα ήταν καλύτερη η ζωή.

*Καλά, δύσκολα, τα βγάζαμε πέρα. Δεν μπορείς να τα πεις ούτε καλά ούτε δύσκολα. Εντάξει, ο άνθρωπος επιβιώνει. Αρκεί να μην πέφτει. Να μην είναι πολύ απαισιόδοξος.....
Τώρα αν πεις στον πατέρα μου να γυρίσει δεν θα γυρίσει. Αν μέναμε εκεί, θα περνούσαμε καλά. Αλλά ποτέ δεν μπορείς να ξέρεις. Ειδικά για τη Ρωσία δεν μπορείς να είσαι σίγουρος.*

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της Μαρίας τον πρώτο καιρό ήταν η αδυναμία της να είναι αριστούχος μαθήτρια λόγω της γλώσσας, την οποία αντιμετώπισε με τη βοήθεια συμμαθητών και καθηγητών.

Ήμουν αριστούχα στη Ρωσία και ξαφνικά για να καταλάβω τι μου λένε... Και να μην μπορώ και να εκφράσω οτιδήποτε. Οι δάσκαλοί μου προσπαθούσαν να με βοηθήσουν ..... τα παιδιά με τον τρόπο τους..... και στο σπίτι μου ερχόνταν ...

Ο Γιώργος φαίνεται ότι ταλαιπωρήθηκε πολύ λόγω γλώσσας, ενώ ταυτόχρονα ήταν αναγκασμένος να εργάζεται, όπως όλοι στην οικογένεια. Οι ελλείψεις στη γλώσσα

οδήγησαν στην απόφαση για σπουδές στη Ρωσία, που ήταν μονόδρομος λόγω της αξίας που αποδίδουν οικογενειακώς στη μόρφωση.

Μετά, ο μπαμπάς μου δούλεψε σε κάποιες οικοδομές. Η μαμά μου έψαχνε, ..., μετά άρχισε να δουλεύει σε κάποια σπίτια οικιακή βοηθός, ..., γιατί τίποτα άλλο δεν μπορούσε να βρει και να κάνει. Και όλο αυτό το πράγμα μπορώ να πω χειροτέρευε την κατάσταση την ψυχολογική και των γονιών μου και τη δικιά μας, των παιδιών.

Εγώ πήγα σχολείο. Υπήρχε ένα σχολείο αποδήμων στη ... , ... Εκεί μάθαμε τη γλώσσα μπορώ να πω, τη γραφή. Όσο μπορούσαν οι δάσκαλοι βοηθούσανε. ... τελειώσα το Λύκειο εδώ...

Δεν μάθαμε πολλά. Ας πούμε τη γλώσσα δεν την έμαθα εγώ. Ό,τι ξέρω είναι μάλλον απ' ό,τι διάβαζα για αναγνώριση πτυχίου. Γιατί τελειώνοντας το Λύκειο, έφυγα εκεί, να σπουδάσω. Ούτε καν προσπάθησα να δώσω εξετάσεις εδώ. Πολλοί προσπάθησαν, πολλοί απέτυχαν, γιατί δύο χρόνια δεν ήταν αρκετά να γράψεις μία έκθεση. Ο μπαμπάς μου με έστειλε αυτός βασικά να σπουδάσω... Πηγαίνοντας σχολείο δούλεψα αρκετά, στις πιτσαρίες, στις ταβέρνες, σαν σερβιτόρος... είμαι ημιεπαγγελματίας σ' αυτόν το χώρο. Τέλος πάντων.

Γ Ενότητα

Για τον Γιώργο τα φοιτητικά χρόνια στη Ρωσία ήταν ευχάριστα, όπως των περισσότερων, γι' αυτό βιάζεται να τα προσπεράσει (όπως είχε προσπεράσει και τα παιδικά), για να μιλήσει για τα σημαντικά γεγονότα, που τον ταλαιπώρησαν μα και τον δυνάμωσαν στην ζωή.

Έφυγα στη Ρωσία μετά. Πέντε χρόνια εκεί, για να σπουδάσω, να τελειώσω. Νομίζω ότι δεν χρειάζεται να πω πώς πέρασα εκεί. Φοιτητικά χρόνια είναι. Όπως και ολονών. Πολύ ωραία.

Η Μαρία μιλά για δύσκολα φοιτητικά χρόνια στη Ρωσία, λόγω της οικονομικής πίεσης και του προβλήματος υγείας του πατέρα της αναδεικνύοντας τις θυσίες των γονιών της και την αισιοδοξία της. Στα λόγια της αποκαλύπτεται η μεγαλύτερη αξία που κληρονόμησε από τους γονείς, η μόρφωση και οι σπουδές, που αποτελούν επένδυση ζωής.

Εντάξει ήταν λίγο δύσκολα. Ερχόμουν τα καλοκαίρια. Δυσκολεύονταν και οι γονείς μου επειδή έπρεπε να πληρώνουν τα δίδακτρα. Στο δεύτερο έτος ήτανε

που ο μπαμπάς μου έπαθε έμφραγμα, ... Εντάξει, οι άνθρωποι εξακολουθούν να είναι αισιόδοξοι. Δεν τα βάζουν κάτω.

Ήταν το καλύτερο που μπορούσαν να μου προσφέρουν. Να πάρω το πτυχίο και να μπορέσω μετά να τα βγάλω πέρα μόνη μου. Εντάξει να μου χαρίζανε ένα σπίτι, να το κάνεις τι; Ούτε τρώγεται ούτε τίποτα... . Ο μπαμπάς μου κοροϊδεύει, λέει «έχω τη μερσεντές παρκαρισμένη στο πανεπιστήμιο».

Τα φοιτητικά της χρόνια συνδέονται με το γάμο και στην αφήγησή της αποκαλύπτονται στοιχεία των αρχών και της νοοτροπίας του πατέρα της που φαίνεται ότι ασπάζεται.

Στο πανεπιστήμιο γνώρισα και το σύζυγο και παντρευτήκαμε. Ο μπαμπάς μου δεν ήθελε αυτά που άκουγε στην Ελλάδα, γνωρίζονται ζευγάρια και μετά βρίσκουν και λένε ότι δεν ταιριάζουμε και χωρίζουν (γέλιο). Και λέει τι είναι αυτά τα πράγματα; Αν θέλετε να είστε μαζί, να παντρευτείτε, να είσαι καλυμμένη ως κοπέλα, να μην σε δείχνουν με το δάχτυλο. Έχει αυτή τη νοοτροπία.

Δ Ενότητα

Η αφήγηση του Γιώργου για τα φοιτητικά χρόνια διακόπτεται με τη φράση:

Το μετά είναι το άστα να πάνε.

Θα ξαναγυρίσει στην αφήγηση δυσάρεστων και τραυματικών εμπειριών στην Ελλάδα, αυτή τη φορά στα νεανικά του χρόνια, στο στρατό, στη διαδικασία αναγνώρισης του πτυχίου του, στο επανεμφανιζόμενο πρόβλημα της γλώσσας, μέχρι να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Γυρίσαμε εδώ. Πήγα στρατό. Για πρόσφυγες, παλιννοστούντες ήταν μειωμένη, έξι μήνες έκανα. Το τελείωσα. Είδα και τον Έβρο. Μετά έπρεπε να αναγνωρίσουν το δίπλωμά μου. Αυτό συνολικά μου πήρε τέσσερα χρόνια. Να δώσω εξετάσεις που ήταν πολλές... πάλι τη γλώσσα δεν την ήξερα καλά, για να γράψω. Να δώσω πρακτικά το μάθημα, μετά να το γράψω... σε κάποια ήταν προφορικά. Τέλος πάντων. Κράτησε χρόνια... κάθε μέρα πήγαινα στο Πανεπιστήμιο ..., να διαβάσω, δουλεύοντας πάλι παράλληλα σε κάποιες ταβέρνες. Και μετά βρήκα την ευκαιρία αυτήν εδώ.

Δυσκολίες αντιμετώπισε και η Μαρία μέχρι να αναγνωρίσει το πτυχίο, όμως η θετική σκέψη και το θάρρος την βοηθούν στην ζωή.

Γύρισα στην Ελλάδα και δύο χρόνια διάβαζα για το ΔΙΚΑΤΣΑ ... . Εγώ πιστεύω ότι έχοντας μια θετική άποψη ως προς τη ζωή, ..., αυτό βοηθάει κατά πολύ...

Εγώ πιστεύω ότι οι άνθρωποι βλέποντας ένα χαρούμενο άνθρωπο προσπαθούν να έρθουν κοντά. Και νομίζω ότι τους βοηθάει και τους άλλους να ανεβάσουν το ηθικό τους. η αισιοδοξία είναι για μένα το άλφα και το ωμέγα.

Για το Νίκο οι δυσκολίες συνεχίζονται σε όλα τα νεανικά του χρόνια με την κατάρτιση και ταυτόχρονα τις εργασιακές περιπέτειες. Το μεγάλο τραύμα όμως είναι και πάλι ο ρατσισμός, που αυτή τη φορά προέρχεται από τις ελληνικές υπηρεσίες. Είναι χαρακτηριστικά τα δυο περιστατικά που αφηγείται ξεκινώντας από το πρόσφατο. Ο ευθύς λόγος και ο παροντικός χρόνος ζωντανεύουν την αφήγηση, αποκαλύπτοντας την ένταση με την οποία αναβιώνουν η υποτίμηση και ο εξευτελισμός.

Υπήρχε και ένα σκηνικό: έβγαινα ... για προκήρυξη ... είχα δώσει τρεις φορές. Δυο φορές μου τα δέχτηκαν κανονικά. Την τρίτη φορά που ... στο ... ένας ... δεν πήρε να μου δεχτεί τα χαρτιά. Με λέει «επειδή γεννήθηκες στην Τυφλίδα, Γεωργίας Τυφλίδα» και γω είπα: «Μισό λεπτό. Είμαι κανονικός, έχω όλα κανονικά, ταυτότητα, υπηκοότητα, τα πάντα. Είμαι έλληνας υπήκοος και δεν μου δίνεις τα χαρτιά;». Τις πρώτες δυο φορές με δεχτήκανε χωρίς κανένα πρόβλημα. Έγινε ολόκληρο σκηνικό εκεί πέρα. Μέχρι φωνές. Και τελικά μου τα δέχτηκε. Απλώς δεν ξέρω, ρατσιστικά το πήρε; Δεν μπορώ να το καταλάβω. Υπάρχει δηλαδή αυτό το πρόβλημα και εδώ.

Όσο να 'ναι κολλάνε. Μόλις βλέπουνε το... Εγώ το μόνο που τους λέω : «παιδιά, δεν λέω, απ' έξω έχουν έρθει γεωργιανοί και ... όλοι κάνουν... Αλλά τα δάχτυλα δεν είναι όλα ίδια. Αυτό τους λέω. Όλοι είμαστε διαφορετικοί».

.....
Αυτό το θυμάμαι και μου έχει μείνει τραύμα. Είχα ένα μηχανάκι. Και συζητάμε με τους φίλους μου, για να βγούμε για καφέ. Καλοκαίρι προς τις εξετάσεις. Κάνω να φύγω από τη σχολή, να πάω για καφέ. Πάω να βάλω βενζίνη ... απέναντι είναι το ... με σταματάει. Με λέει «...!» και ... . Και λέει .... Είχε γίνει λάθος ... . Οι ... με φέρθηκαν καλά, δεν μπορώ να πω, ... Αλλά ... εκεί δεν με φερθήκανε καθόλου καλά. Πάλι λόγω τόπου γέννησης. Εκεί με είχαν κάνει ... μέχρι ... !

Και αυτό με έχει μείνει τραύμα. Στην καρδιά μου μου 'χει μείνει.

Η ζωή στην Ελλάδα παίρνει νέα τροπή για το Γιώργο και εν μέρει για το Νίκο μόλις τακτοποιούνται επαγγελματικά. Ο Γιώργος, όταν ξεκινά την επαγγελματική του σταδιοδρομία, αποκτά ζωή «φυσιολογική» και αξιοπρεπή. Η κοινωνική συμβατότητα,

που στερήθηκε τα προηγούμενα χρόνια στην Ελλάδα, προέκυψε από την επαγγελματική του αποκατάσταση.

Και από κει μπορώ να πω ξεκίνησε μια πορεία στη ζωή μου κανονική. Κανονική!!! Αυτό που περίμενα, δηλαδή το φυσιολογικό. Δηλαδή εγώ πηγαίνοντας σχολείο, στη Ρωσία ακόμη, ήξερα ότι πρέπει να σπουδάσω, να έχω ένα επάγγελμα και να δουλέψω σ' αυτό. Να είμαι εντάξει στην ζωή, να συντηρώ την οικογένειά μου. Βλέποντας από τους γύρω τα μαθαίνεις αυτά.

Ε Ενότητα

Η αφήγηση του Γιώργου συμπληρώθηκε με αρκετά στοιχεία, που προέκυψαν από ερωτήσεις. Στην ερώτηση πώς αισθάνεσαι στην κοινωνία που ζει τώρα, αποκαλύπτει στοιχεία της σημερινής του ταυτότητας. Με διάθεση απολογιστική μιλά συλλογικά για τις δυσκολίες, τα τραύματα και τις αδικίες που βίωσαν οι παλιννοστούντες τα προηγούμενα χρόνια και αναρωτιέται αν μεταφέρονται στα παιδιά τους. Σκιαγραφεί την κουλτούρα των παλιννοστούντων που αποτελούν μια διακριτή κοινωνική ομάδα.

Ένας απλός πολίτης. Τώρα νομίζω είμαι ένας απλός πολίτης, έλληνας της ελληνικής κοινωνίας, της Ελλάδας μας. Αυτό είμαι, δηλαδή δεν είμαι κάτι παραπάνω ή κάτι λιγότερο...

Δεν αισθάνομαι εκείνο το διαφορετικό, αλλά μου έμεινε. Μου έμεινε. Δεν με επηρεάζει στην ζωή, αλλά οι αναμνήσεις, ξέρεις, σε φέρνουνε πίσω κάποιες φορές. Αυτά βέβαια μπορεί να τα μεταφέρω στα παιδιά, παρόλο που το προσέχω...

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 11)

Εγώ αισθάνομαι πόντιος...

Και ξέρω ένα πράγμα οι έλληνες εκεί είναι όλοι περήφανοι. Εμένα αυτό το αίσθημα μου χάθηκε, όταν ήρθαμε. Χάθηκε εντελώς! Κάποιες φορές ακόμα ντρεπόμουνα που ήμουνα έλληνας. Δηλαδή τόση απελπισία έφτανε κάποιες φορές, που ειλικρινά ντρεπόμουνα. Εντάξει, όσο περνάνε οι δυσκολίες, περνάει και αυτό. Τώρα καταλαβαίνω κάποια πράγματα περισσότερα ... κάποια πράγματα είναι στην ζωή έτσι. Δεν γίνονται αλλιώς. Αλλιώς τα περιμένεις, αλλιώς έρχονται.

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 12)

Επομένως είμαι ένας άνθρωπος που γεννήθηκε στη Σοβιετική Ένωση, που έχω την νοοτροπία τους κατά πολύ, μπορεί κατά 60%, πάνω από το μισό, η

νοοτροπία μου που μεγάλωσα που έμαθα κάποια πράγματα, πιο πολύ από κει κράτησα στοιχεία. Τώρα δεν ξέρω αν είναι πιο θετικά ...

Ήρθαμε εδώ, είδαμε κάποια παιδιά γύρω μας, από άλλα σχολεία, έξω στην αυλή, στο δρόμο, η συμπεριφορά τους. Ναι, η συμπεριφορά ας πούμε προς τις γυναίκες, προς τα κορίτσια, προς τους μεγαλύτερους. Αυτό το πράγμα εδώ είναι κάπου χαμένο ...

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 13)

... Είμαστε μια κοινωνία ξεχωριστή, όπως και να 'χει. Είναι μια κοινωνία ξεχωριστή. Τώρα τα παιδιά που είναι 20 -21 χρονών είναι πιο μέσα σ' αυτήν την κοινωνία που ζουν, ενώ πάνω από 30, τολμώ να πω ότι είναι ακόμα ξεχωριστά. Ειδικά οι γονείς μας που θυμούνται .....

Αλλά τώρα μάλλον συνήθισα ....

Στα λόγια του αποκαλύπτονται η νοοτροπία, πολλές αξίες, αρχές και συνήθειες που οφείλονται στην οικογενειακή ανατροφή και σχολική διαπαιδαγώγηση: αλληλεγγύη και κοινωνικά δίκτυα, συγγένεια και συναναστροφές, οικογενειακή ομόνοια, σεβασμός σε υπερήλικες, σχέσεις των δύο φύλων. Καταγράφονται οι διαφορές με τους ντόπιους αλλά και η προσαρμογή του στην ελληνική κοινωνία.

Η Μαρία πάλι προσπαθεί να μεταδώσει τις δικές της αξίες στα παιδιά της.

Προσπαθώ να διδάξω στα παιδιά μου κάποιες αρχές, που απόκτησα εγώ από παιδί. Πώς να συμπεριφέρονται μεταξύ τους, πώς να συμπεριφέρονται στους μεγάλους.

Διακρίνει την αγάπη για μόρφωση, το σεβασμό στο περιβάλλον που καλλιεργήθηκαν στο σοβιετικό σύστημα.

Και μια άλφα μόρφωση. Εμείς διαβάζαμε πολλά βιβλία. Δεν νοείται να μην υπήρχε βιβλιοθήκη στο σπίτι. Στη Ρωσία 99,99% είχαν βιβλιοθήκες στα σπίτια τους. Και διαβάζανε. Επίσης υπήρχε μια κατεύθυνση να μαζεύεις χαρτί, προς ανακύκλωση.....

Δίνανε κουπόνια από την ανακύκλωση και μπορούσες να πάρεις βιβλίο ...

Υπήρχαν κίνητρα για το σεβασμό στο περιβάλλον.

Ο Νίκος σε σχετική ερώτηση για τις αξίες δηλώνει με περηφάνια την ποντιακή του καταγωγή, επανερχόμενος όμως στο θέμα του ρατσισμού, μιλά για εργατικότητα και οικογένεια, που υπερασπίζεται με πάθος.

Λέω ότι είμαι πόντιος, απλώς δεν γεννήθηκα εδώ, αλλά στο εξωτερικό. Αλλά η ρίζα μου και η καταγωγή μου είναι ο Πόντος. Χαίρομαι να λέω ότι είμαι

πόντιος. Αλλά το κακό είναι ότι στην ίδια μου την πατρίδα οι άλλοι με θεωρούν ξένο. Και με πειράζει.

*Αισθάνομαι ότι ήρθα στην πατρίδα. Αλλά η κοινωνία εδώ με θεωρεί ξένο. Παρόλο που ο προπάππος μου είναι από εδώ, η ρίζα από Ελλάδα. Απλώς ο τόπος γέννησης που γράφει στην ταυτότητα είναι η μαύρη τελεία, πώς να το πω. Σαν να είμαι σημαδεμένος. Μένει. Και τώρα δεν αλλάζει η συμπεριφορά τους, όταν βλέπουν τόπο γέννησης. Φέρονται πιο άγρια. Όχι ανθρώπινα.....
... Αγαπάω τη δουλειά και ποτέ δεν κλείνω πόρτες. Από όσες δουλειές πέρασα, μου λένε «έλα όταν ξαναχρειαστείς».....
Το κυριότερο όμως η οικογένεια μου. Τίποτα άλλο. Η οικογένεια και τα παιδιά μου. Να προσφέρω τα απαραίτητα. Να μην τους λείπει τίποτα. Τα κυριότερα. Να σπουδάσουν και να βρουν μια αξιοπρεπή δουλειά.*

Σε ερώτηση σχετικά με έθιμα και συνήθειες ο Γιώργος μίλησε ατομικά και συλλογικά. Φάνηκε ότι έχουν προσαρμοστεί στην ελληνική κοινωνία, αλλά διατηρούν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία και παράδοση των «ρωσοπόντιων»:

...υπάρχει αυτή η ξεχωριστή κοινωνία των ρωσοποντίων να πούμε έτσι...

(Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 14).

Η Μαρία αναφέρεται στα ρωσικά και ποντιακά φαγητά:

τρώμε τα ρώσικα, μπορς, είναι σουπά, τα βαρένικα, πιροσκι, μαντί, από το Καζαχστάν και Ουζμπεκιστάν, κιγκάλε, από Γεωργία και Αρμενία.

Ο Νίκος πάλι λέει ότι ακολουθεί κάποιες συνήθειες λόγω των γονιών του.

Ο Γιώργος εξάλλου βρίσκει ευκαιρία και συνεχίζει για τα προβλήματα των παλινοστούτων: στεγαστικό και δάνεια (Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 15).

Επίσης στο κάλεσμα αν θέλει να συμπληρώσει κάτι, επανέρχεται στο θέμα του ρατσισμού που βίωσαν στη Γεωργία ολοκληρώνοντας παράλληλα την παρουσίαση της πολιτισμικής του ταυτότητας με τα σοβιετικά στοιχεία (Βλ. Παράρτημα: Αφηγηματικά αποσπάσματα, 16).

Ο Νίκος δηλώνει σχετικά ότι επιθυμεί να διατηρήσει τη ρώσικη γλώσσα και τίποτα από τους γεωργιανούς.

Και σήμερα προσπαθώ να μιλάω στο σπίτι ρώσικα, για να μην τα ξεχάσω. Με τους γεωργιανούς μου έμεινε το ψυχικό τραύμα, που μας διώξαν και ήρθαμε εδώ και ξεκινήσαμε από το μηδέν, όχι.

Σε σχετική ερώτηση προς τη Μαρία, η οποία δεν είχε μιλήσει στην αφήγησή της για θέματα καταγωγής, δηλώνει την ταυτότητα με την οποία προσδιοριζόταν η οικογένειά της στη Ρωσία. Θεωρεί ότι η ταυτότητα των ανθρώπων δεν αλλάζει, άρα οι παλιννοστούντες άδικα χαρακτηρίζονται ρωσοπόντιοι, ενώ στη Ρωσία ήταν έλληνες.

Ήξερα ότι ήμασταν έλληνες, αλλά ποτέ δεν με έδειχνε κανένας ότι να αυτή είναι ελληνίδα. Τους έλληνες στην περιοχή μας τους σεβόντουσαν πολύ περισσότερο από άλλες φυλές που δεν ήταν ντόπιοι. Αρμένιοι, γεωργιανοί δεν είχαν τόσο σεβασμό. Οι γονείς μου όμως αισθάνονταν και έδειχναν έλληνες. Ας πούμε ο μπαμπάς μου είχε το παρατσούκλι έλληνας. Εκεί λέει ήμουνα έλληνας και εδώ ξαφνικά ήρθα και έγινα ρωσοπόντιος. Από πού και έως πού; Δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί. Γιατί έλληνας είναι έλληνας. Δεν υπάρχει ούτε ρωσοέλληνας ούτε κάτι άλλο. Δηλαδή αν θα το σκεφτείς με αυτόν τον τρόπο οι πόντιοι έλληνες που ήρθανε από την Τουρκία πώς πρέπει να τους λένε; Τουρκοέλληνες ή τουρκοπόντιοι;

Τέλος, σε σχετική ερώτηση για τα σχέδιά στο μέλλον ο Γιώργος μίλησε περισσότερο γενικά και πολύ σύντομα για μια επιθυμία του κάνοντας μια ευχή:

Θα επιθυμούσα μια κοινωνία πιο δίκαιη, πιο ανοικτή σε όλους, για όλους. Και μια ευχή ότι θα πάνε καλύτερα τα πράγματα.

Η Μαρία για άλλη μια φορά μιλά για αισιοδοξία, αλλά και για επιφυλακτικότητα, γιατί η ζωή είναι απρόβλεπτη.

Είναι δύσκολο να κάνεις σχέδια ...

Δεν είμαι απαισιόδοξη. Βλέπω τηλέοραση και γελάω με τόση απελπισία. Δεν πρέπει να τα παίρνεις κατάκαρδα. Εμείς ζήσαμε πτώχευση δύο φορές. Οπότε δεν κάνω τώρα σχέδια... Όταν έρθει η στιγμή. Και βλέποντας θα πράξουμε.

Ο Νίκος ανησυχεί πολύ για το μέλλον των παιδιών του και φοβάται μήπως περάσουν και εκείνα δυσκολίες.

Το μέλλον για τα παιδιά είναι δύσκολο. Έτσι όπως είναι τα πράγματα και όπως είναι οι καταστάσεις έξω... Πολύ δύσκολα τα πράγματα. Θα προσπαθήσω... να βρουν αξιοπρεπή δουλειά... να κάνουν καλή καριέρα. Να μην περάσουν τα ίδια. ... να σπουδάσουν αυτό που θέλουν και να δουλέψουν και σ' αυτό.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η ανάλυση των αυτοβιογραφικών αφηγήσεων εμφανίζει μεγάλη αφηγηματική ποικιλία αποκαλύπτοντας πολλές πτυχές του βιωματικού κόσμου των παλιννοστούντων ποντίων και έναν μεγάλο πλούτο εμπειριών και καταστάσεων της ζωής τους. Πίσω από τον αφηγηματικό πλούτο αναδεικνύεται το προσωπικό και συλλογικό στοιχείο βίωσης, όπως επέδρασαν στις επιλογές και δράσεις των παλιννοστούντων μέσα στις κοινωνικές μεταβολές, καθορίζοντας διαφορετικές ιστορικές πραγματικότητες των ατόμων.

Οι αφηγήσεις σε μια πρώτη ανάγνωση παρουσιάζουν μεγάλο πλούτο πληροφοριακού υλικού, ποικιλία στην προφορική χρήση της ελληνικής γλώσσας, καθώς επίσης στη μορφή, στις αφηγηματικές τεχνικές και στους αφηγηματικούς τρόπους⁴¹.

Μέσα στον αφηγηματικό πλούτο όμως και πίσω από κάθε ατομική καθολικότητα των συμμετεχόντων αποκαλύπτονται αρκετοί κοινοί συντελεστές – μοτίβα στις ιστορίες τους, που επιτρέπουν μια «γενίκευση» δεδομένων σε ορισμένα επίπεδα του βιωματικού κόσμου των παλιννοστούντων ποντίων και αφορούν κυρίως στα εξής θέματα:

- ✓ ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που βίωσαν στο σοβιετικό παρελθόν
- ✓ προσδοκίες «μετάβασης» και ματαιώσεις
- ✓ ανάγκες και δυσκολίες κατά την ανασυγκρότηση του βίου τους στην ιστορική πατρίδα
- ✓ ρατσισμός
- ✓ «αδικία» εις βάρος των παλιννοστούντων ποντίων
- ✓ αυτοπροσδιορισμός – ανανέωση ταυτότητας
- ✓ παραδόσεις, αξίες και νοοτροπία που σηματοδοτούν τη νέα τους ζωή.

1. Για τους αφηγητές της έρευνας οι εμπειρίες από τα σχολικά, τα φοιτητικά και τα νεανικά επαγγελματικά τους χρόνια στη Σοβιετική Ένωση καταγράφονται ως ευχάριστες ή καλές, γιατί αισθάνονταν ικανοποιημένοι από τις συνθήκες ζωής και προικισμένοι από την καταγωγή τους. Τα παιδικά χρόνια τα θυμούνται όλοι νοσταλγικά μέσα σε ένα περιβάλλον οικογενειακής και κοινωνικής ζωής στα χωριά ή στις πόλεις, όπου μεγάλωσαν, συνδεδεμένα με γιαγιάδες, παππούδες και συγγενείς.

Όσοι μάλιστα είχαν σχετική οικονομική άνεση τα καταγράφουν ως χρόνια ξεγνοιασιάς, όπως η Μαρία. Οι περισσότεροι φέρνουν στη μνήμη τους τις διασυνδέσεις που είχαν οι «έλληνες» μεταξύ τους και δηλώνουν την περηφάνια τους μέσα στη σοβιετική κοινωνία για την καταγωγή και τα επιτεύγματά τους, καθώς η Ελλάδα καταγραφόταν στη συνείδησή τους ως «ιστορική πατρίδα», ενώ οι επαφές πολλών με συγγενείς τους στην Ελλάδα αύξανε τον πατριωτισμό τους και τροφοδοτούσε το όνειρο αυτής.

Η αφήγηση της ζωής στην ΕΣΣΔ αποτελεί όμως για τους περισσότερους αφορμή για να συγκρίνουν το σοβιετικό σύστημα, έτσι όπως το βίωσαν κυρίως πριν την περεστρόικα, με το ελληνικό, όπως το συνάντησαν όταν εγκαταστάθηκαν στη χώρα, αλλά και μέχρι σήμερα. Ισχυρίζονται ότι το αξιοκρατικό σύστημα «εκεί» παρείχε ισότιμα στους πολίτες εκπαίδευση, μόρφωση, εργασία, στέγαση, περίθαλψη, παρόλο που οι μισθοί και η ελευθερία ήταν περιορισμένα. Το σύστημα «εδώ» δεν είναι αξιοκρατικό, παρόλο που είναι δημοκρατικό, δεν σέβεται αλλά ταλαιπωρεί τους πολίτες με την ανοργανωσιά και τη γραφειοκρατία. Ο λόγος μάλιστα μερικών μεγαλύτερης ηλικίας, που ασχολούνται με τα κοινά μέσα στους συλλόγους τους, μετατρέπεται σε πολιτικός για να εκφράσει σε μεγαλύτερη έκταση και ένταση συλλογικά βιώματα. Σ' αυτούς η σύγκριση καταλήγει ανάμεσα στο σοσιαλισμό της Σοβιετικής Ένωσης και τη «ψευδο-δημοκρατία» της Ελλάδας μα και όλου του καπιταλισμού της Δύσης. Ακόμη και οι μικρότερης ηλικίας αφηγητές, ιδιαίτερα ο Γιώργος και η Μαρία που πήγαν από την Ελλάδα να σπουδάσουν στη Ρωσία, συγκρίνουν κατά παρόμοιο τρόπο τα δύο συστήματα.

Παρόλο όμως που οι αφηγήσεις όλων ξεκινούν από τα παιδικά τους χρόνια ή τη ζωή στην ΕΣΣΔ και την καταγωγή τους, στους περισσότερους η ενότητα αυτή είναι σύντομη, σε μερικούς μάλιστα σχεδόν ανύπαρκτη, με ολοφάνερη την αγωνία τους να περάσουν στην εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Πληροφορίες για εκείνα τα χρόνια επανέρχονται να δώσουν σε επόμενες ενότητες ή με αφορμή κάποια ερώτηση στο τέλος.

2. Η «μετάβαση» στην Ελλάδα αποτελεί κορυφαίο γεγονός ανατροπής στη ζωή τους. Κατά την προσαρμογή τους στην ελληνική κοινωνία συντελείται ανασυγκρότηση του βίου τους, που την καθορίζει ο τρόπος προσοικείωσης των εμπειριών του παρελθόντος στο «ελληνικό» παρόν. Παράγοντες και συνθήκες, όπως ο τόπος όπου ζούσαν μετά την περεστρόικα, η ηλικία των αφηγητών κατά την

παλιννόστησή τους, η χρονολογία παλιννόστησής τους, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, η στεγαστική αποκατάσταση, η οικονομική και επαγγελματική τους κατάσταση, αποκαλύπτονται σημαντικές παράμετροι και στοιχεία διαφοροποίησης της «μετάβασης» των παλιννοστούντων, όπως αναδείχθηκαν και στις πρώτες ενότητες της παρούσης. Για όλους όμως η «μετάβαση» συνοδεύεται από δυσκολίες ή ματαιώσεις και τραύματα.

Είναι χαρακτηριστική η διάκριση της ζωής τους σε δύο περιόδους, «πριν» και «μετά», και σε δύο τόπους, «εκεί» και «εδώ», δηλαδή Σοβιετική Ένωση και Ελλάδα. Σε κάποιους το «εκεί» χωρίζεται στα δύο, στη Γεωργία και τη Ρωσία. Σε πολλούς διακρίνεται και ένα άλλο «εκεί», ο Πόντος, που αποδεικνύει την κοινή καταγωγή με τους ποντίους που έφτασαν στην Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή του '22, όπως καταγράφεται και στη βιβλιογραφία (Λαυρεντιάδου, 2006). Άλλωστε όλοι οι αφηγητές έχουν γνώση της ιστορικής διαδρομής και των ιστορικών μεταβάσεων των ποντίων, γι' αυτό στη συνείδησή τους φαίνεται ότι καταγράφονται μια πατρίδα μνήμης, ο Πόντος, και δύο πατρίδες ζωής, η Σοβιετική Ένωση και η Ελλάδα.

Η «παλιννόστηση» παρουσιάζεται σαν ξεριζωμός, είτε εγκατέλειπαν βίαια είτε κατόπιν προετοιμασίας τη Σοβιετική Ένωση, γινόταν όμως με τη προσδοκία μιας καλύτερης ζωής στην Ελλάδα, όπως καλλιεργήθηκε συλλογικά κατά το παρελθόν. Αποδείχθηκε τελικά μια μετάβαση που σημαδεύτηκε από πολλές δυσκολίες και τραυματικές εμπειρίες, που χαρακτηρίζουν το φαινόμενο της μετανάστευσης (Γιωτσίδα & Σταλίκας, 2004). Εγκατέλειπαν μια «πατρίδα» και έρχονταν στην «ιστορική πατρίδα», το πέρασμα όμως από τη μια ζωή στην άλλη ματαίωνε τις προσδοκίες, γκρέμιζε «το όνειρο» παρασύροντας «στα συντρίμμια» και την ταυτότητά τους.

Τα δεδομένα βέβαια αποκαλύπτουν ότι κάποιοι παλιννοστούντες νοσηματοδότησαν τη «μετάβαση» και την ζωή τους μέχρι τώρα περισσότερο προσωπικά παρά συλλογικά. Η εγκατάσταση στην Ελλάδα για το Μίλτο ήταν μετάβαση από την ελεύθερη νεανική ζωή ενός ταξιδευτή της σοβιετικής επικράτειας, στην περιορισμένη σε καθήκοντα οικογενειακή ζωή στην Ελλάδα. Για τη Μαρία πάλι η εγκατάσταση στην Ελλάδα σηματοδοτεί την πρόκληση για προσαρμογή σε μια νέα κοινωνία με αισιοδοξία και αξιοπρέπεια. Η ελληνική καταγωγή και ιστορική διαδρομή μοιάζει να αποτέλεσαν άξονες ζωής ιδιαίτερα για τον πατέρα της, γι' αυτό και τα σέβεται, αλλά δεν αποτελούν ισχυρές δυνάμεις νοσηματοδότησης της δικής της.

3. Η προσαρμογή των παλιννοστούντων ποντίων στην ελληνική κοινωνία αποδείχτηκε πολύπλοκη διαδικασία μέσα σε στρεσογόνες καταστάσεις, άγχος και αβεβαιότητα, κλονίζοντας την αυτοεκτίμησή τους. Οι αφηγήσεις τους, που επιβεβαιώνουν στοιχεία της βιβλιογραφικής ανασκόπησης (Παρσάνογλου κ. ά., 2007 και Κατερέλος, 2007), δείχνουν ότι οι ίδιοι ήρθαν αντιμέτωποι με θέματα γλώσσας, στέγασης, εργασίας, αναγνώρισης πτυχίων και ως μαθητές με δυσκολίες στην εκπαιδευτική τους πορεία, συγγενείς τους δε με το θέμα των στεγαστικών δανείων. Φανεράνουν επίσης ότι οι πρόσφατα παλιννοστούντες συμπατριώτες τους ταλαιπωρούνται ακόμη για την απόκτηση ιθαγένειας, ενώ οι μεγαλύτεροι αντιμετωπίζουν σήμερα συνταξιοδοτικό πρόβλημα, συνολικά όμως ο πληθυσμός τους πλήττεται από την ανεργία, που θεωρείται μείζον πρόβλημα, δεδομένα που καταγράφονται και στη βιβλιογραφία (Cummins, 2002. Λαυρεντιάδου, 2006. Χατζηγεωργίου, 2006. Πηγή: Συνέντευξη Μιχάλη Στεφανίδη στο Διαδίκτυο <http://pontosforum.4.forumer.com/index.php?showtopic=3491>).

Οι αφηγήσεις αποκαλύπτουν ότι ήταν σοκαριστικό να στριμώχνονται σε μικρά διαμερίσματα, συχνά ολόκληρο συγγενολόι, να αναζητούν και να αλλάζουν συνεχώς εργασίες, για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Ήταν επώδυνο να εγκαταλείπουν πίσω τους επιστημονικά ή τεχνικά επαγγέλματα, για να εργάζονται σε δυσέυρετες χειρονακτικές εργασίες ή να επιχειρούν ανεπιτυχώς εμπόριο με προϊόντα που έφερναν τον πρώτο καιρό από τη Ρωσία. Ήταν επίπονο σε μεγάλη ηλικία να ξανακάθονται στα θρανία, για να μάθουν την ελληνική γλώσσα, ώστε να αποκτήσουν τη δυνατότητα να εργαστούν. Ήταν χρονοβόρα η αναγνώριση των πτυχίων τους και ακατόρθωτο για τους περισσότερους να εργαστούν με αυτά. Ήταν μαραθώνια διαδικασία η απόκτηση κατοικίας, η νομιμοποίηση ή αποπληρωμή της οποίας ακόμη ταλαιπωρεί συγγενείς τους ή συμπατριώτες τους.

Κάποιοι βέβαια αισθάνονται τυχεροί που τακτοποιήθηκαν σχετικά γρήγορα στην ζωή τους, όπως ο Θεόδωρος, ο Μίλτος, η Συμέλα, κάποιοι όμως, όπως ο Χαράλαμπος που έφτασε μετά το 2000 στην Ελλάδα, ταλαιπωρούνται περισσότερο από την ανεργία σήμερα.

4. Οι στρεσογόνες καταστάσεις των παλιννοστούντων όμως επιτείνονται και τα ψυχικά τραύματα οξύνονται από τη συμπεριφορά των ντόπιων, την έλλειψη αναγνώρισης της ελληνικής τους ταυτότητας και την άρνηση υποδοχής τους ως «αδέρφια» στη μητέρα πατρίδα.

Στα λόγια των αφηγητών αποκαλύπτεται άμεσα ή έμμεσα ο ρατσισμός των ελλήνων και η ματαίωση, υποτίμηση, η πίκρα και η αδικία που αισθάνονταν. Ενώ στη σοβιετική κοινωνία αναγνωρίζονταν έλληνες, στην Ελλάδα εντούτοις αποκαλούνταν «ρώσοι», «ρωσοπόντιοι», «ξένου», γεγονός που καταγράφεται και σε σχετικές μελέτες (Λαυρεντιάδου, 2006). Οι εντονότερες και εκτενέστερες αναφορές στο ρατσισμό των ελλήνων γίνονται από τους νεότερους. Ο Νίκος απέκτησε βαθιές πληγές από τη ρατσιστική συμπεριφορά συνομηλίκων, ενώ μεγάλες τραυματικές εμπειρίες του έχουν θύτες τις ελληνικές αρχές, τη συμπεριφορά των οποίων αποδίδει στην άδικη εξομοίωση ποντίων και γεωργιανών, πολλοί από τους οποίους σε αναφορά άλλου αφηγητή ελληνοποιήθηκαν. Στην αφήγηση του Γιώργου πάλι αφήνεται ανοιχτό το ενδεχόμενο μήπως κληροδοτηθούν τα βιώματα ρατσισμού στα παιδιά τους και στην επερχόμενη γενιά. Οι μεγαλύτεροι της πρώτης γενιάς παλιννοστούντων πάντως επιλέγει μια επιφυλακτική κριτική προς τους ντόπιους επιρρίπτοντας τις ευθύνες κυρίως στο κράτος. Η στάση τους μπορεί να συνδυαστεί μάλιστα με την αγωνία τους να διατηρηθεί η ανωνυμία των συνεντεύξεων. Τα δεδομένα προκαλούν επίσης έναν προβληματισμό μήπως η ρατσιστική συμπεριφορά των ντόπιων επέδρασε περισσότερο ψυχοτραυματικά επιβαρύνοντας την άσχημη ψυχολογία αντρών που έφτασαν στην Ελλάδα σε μικρότερη ηλικία και κατά τα πρώτα χρόνια της παλιννόστησης.

Ο ρατσισμός όμως των «αδερφών» ελλήνων στη μητέρα πατρίδα έρχεται να προστεθεί σε έναν άλλο του παρελθόντος από τους γεωργιανούς προκαλώντας όξυνση του προβλήματος. Παρόλο που αισθάνονταν ικανοποιημένοι από τις συνθήκες ζωής στη Σοβιετική Ένωση και το σοβιετικό καθεστώς, οι περισσότεροι δηλώνουν ότι στη Γεωργία βίωσαν και ρατσισμό, ιδιαίτερα μετά την περεστρόικα με τα βίαια φαινόμενα που εξελίχθηκαν σε εμφύλιες συγκρούσεις. Αυτό αιτιολογεί το ψυχικό τραύμα που βίωσαν μερικοί ως παιδιά, έφηβοι ή νεαροί στη Γεωργία, όπως εκδηλώνεται στο θυμό τους προς τους γεωργιανούς σήμερα που ζουν στην Ελλάδα. Η Συμέλα αισθάνεται ακόμη το φόβο που βίωσε ως νεαρή από τις ρατσιστικές συμπεριφορές των γεωργιανών, ο Νίκος δε είναι ακόμη πικραμένος και θυμωμένος από τις αδικίες εκείνων εις βάρος των ποντίων, όπως τις βίωσε παιδί, που ήρθαν να συμπληρωθούν αργότερα με κείνες των ελλήνων. Από την άλλη ο Γιώργος αναφέρεται στο ρατσισμό που έζησε παιδί και έφηβος στη Γεωργία, αποδίδοντας αρκετές διαστάσεις που αφορούν συνολικά την ομάδα τους, ενώ ο Χαράλαμπος, μεγαλύτερης ηλικίας, ομολογεί ότι στις συζητήσεις μεταξύ τους οι παλιννοστούντες

ανασύρουν το θέμα, στην αφήγησή του όμως δείχνει να το μειώνει. Ο Θεόδωρος πάλι, στην ηλικία του Χαράλαμπου περίπου, αρνείται κατηγορηματικά στο λόγο του την ύπαρξη ρατσισμού, μιλώντας όμως γενικά για τη σοβιετική κοινωνία και όχι ειδικά για τη Γεωργία.

5. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αφηγήσεις όλων αποκαλύπτεται η τεράστια σε μέγεθος αδικία που αισθάνονται ότι έχει διαπραχθεί συλλογικά στους ποντίους και ιδιαίτερα όσους ζούσαν πριν στη Γεωργία. Η αδικία αυτή έχει καταγραφεί στη συνείδησή τους με τους στίχους του τραγουδιού «*Πατρίδα μ' αραεύω σε, άμον καταραμένος, σα ξένα είμαι Έλληνας, και στην Ελλάδα ξένος*». Φαίνεται δε ότι αυτή η ψυχική κατάσταση έχει επιδράσει στην αντιμετώπιση των καταστάσεων που βίωσαν στην Ελλάδα, στην προσπάθεια προσαρμογής τους στην ελληνική κοινωνία όλα τα προηγούμενα χρόνια. Παραπονούνται ακόμη ότι το ελληνικό κράτος δεν αξιοποίησε την εκπαίδευση και μόρφωσή τους, τις ικανότητες και τον πατριωτισμό τους, για τα οποία ξεχώριζαν στη σοβιετική κοινωνία και είναι ακόμη περήφανοι, παράπονα που συναντούμε και στη βιβλιογραφία (Χατζηγεωργίου, 2006. Πηγή: Συνέντευξη Μιχάλη Στεφανίδη στο Διαδίκτυο <http://pontosforum.4.forumer.com/index.php?showtopic=3491>).

Μοιάζει δε ότι απέναντι στην αδικία και στον κίνδυνο της χαμηλής αυτοεκτίμησης αμύνονται ακόμη με έντονες διαμαρτυρίες και απαιτήσεις, διεκδικώντας επίμονα τον πατριωτισμό από τους ντόπιους και προβάλλοντας με περηφάνια την ελληνική τους καταγωγή. Η στάση αυτή φαίνεται να τους διαφοροποιεί από εκείνη που καταγράφεται για τους μετανάστες στη σχετική βιβλιογραφία. Το γεγονός όμως ότι ταυτόχρονα προσκολλώνται στην κουλτούρα του παρελθόντος τους, τα χαρακτηριστικά της οποίας εξιδανικεύουν, καθώς προσπαθούν να ενταχθούν στη νέα κοινωνία με μια ανανεωμένη ταυτότητα, επιβεβαιώνει σχετικές απόψεις και μελέτες (Τσαούσης, 1987. Coffman, 2001. Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004. Χατζηγεωργίου, 2006. Halkos & Salamouris, 2003).

Ύστερα από αρκετά χρόνια διαβίωσης στην Ελλάδα κάποιοι, όπως ο Γιώργος που έχει ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία λόγω της επαγγελματικής και κοινωνικής του θέσης, αποστασιοποιημένοι από τις τραυματικές καταστάσεις που βίωσαν, άρχισαν να τις εκλογικεύουν χωρίς να τις λησμονούν, νοηματοδοτώντας τις στο παρόν ως αναπόφευκτες εμπειρίες προσαρμογής τους στην κοινωνία που αποφάσισαν να ζήσουν.

Η ιστορική πατρίδα, αν και διέγνευσε τα όνειρά τους, είναι μια πατρίδα με πολλές ομορφιές και πλούσιο πολιτισμό, όπως λένε, και θα αγωνιστούν για να ριζώσουν σ' αυτήν. Άλλωστε η σοβιετική ένωση, που τώρα έγινε η «άλλη» πατρίδα, δεν έχει να τους προσφέρει τίποτα καλύτερο, όπως ομολογούν, γιατί εκεί τα πράγματα ακόμη παραμένουν σε αδιέξοδο. Λένε ακόμη ότι έχουν συνηθίσει να ζουν στην ελληνική κοινωνία, ακόμα και αν δεν έχουν ενταχθεί σε μεγάλο βαθμό πολλοί από αυτούς. Μέσα στο δυσμενές περιβάλλον κρίσης, που επηρεάζει ντόπιους και μετανάστες, πολλές από τις δυσκολίες τους έπαψαν να τους απασχολούν μόνο υπό το πρίσμα της αδικίας και του ρατσισμού.

6. Σήμερα, η ελληνική – ποντιακή εθνική συνείδηση, το αξιακό σύστημα, η νοοτροπία ζωής και κουλτούρα, τα οποία μεταφέρουν από το παρελθόν τους στις σοβιετικές χώρες και την ιστορική διαδρομή των προγόνων τους, είναι στοιχεία που δοκιμάζονται υπό την πίεση των συνθηκών ένταξης και επιπολιτισμού στην ελληνική κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα τους θωρακίζουν προσδίδοντάς τους μια συλλογική ταυτότητα, με την οποία προσπαθούν να αυτοκαθοριστούν στη νέα τους πατρίδα και να ετεροκαθοριστούν από τις άλλες πολιτισμικές ομάδες της κοινωνίας, όπως συμβαίνει στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Γεώργας & Παπαστυλιανού, 1993. Christopoulos & Tsitselikis, 2003. Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004. Παρσάνογλου κ. ά., 2007. Κατερέλος, 2007. Κλεφτάρας, 2009. Ίσαρη, 2009).

Βασικά στοιχεία της νέας τους συλλογικής ταυτότητας προέρχονται από την εθνική τους καταγωγή και από την μακροχρόνια διαβίωση της ομάδας τους στη σοβιετική χώρα. Οι χαρακτηρισμοί «ρώσοι» και «ρωσοπόντιοι», που προσλαμβάνονταν τα πρώτα χρόνια υποτιμητικά, γι' αυτό και αποποιούνταν, φαίνεται τώρα να αναδεικνύουν χαρακτηριστικά της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Τώρα κάποιοι δηλώνουν πλέον ότι είναι πόντιοι έλληνες και ρώσοι, ίσως περισσότερο ρώσοι, όπως δηλώνουν ο Χαράλαμπος και ο νεότερος Γιώργος.

Η ρωσική γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ των μεγαλύτερων κυρίως, φαίνεται ότι από στοιχείο «διαφορετικότητας» μετατρέπεται σε ένα βασικό της ταυτότητάς τους, στην προσπάθειά τους να αυτοπροσδιοριστούν ως ομάδα στην ελληνική κοινωνία. Παράλληλα και τα ποντιακά που μιλούσαν πολλοί, από μη αναγνωρίσιμο στοιχείο καταγωγής μετατρέπεται σε δηλωτικό της εθνικής τους ταυτότητας που υπερασπίζονται με πάθος και περηφάνια αντιδρώντας στην προσβολή που αισθάνονταν.

Φαίνεται ότι απέναντι στη στάση ανωτερότητας που προσλάμβαναν από στους ντόπιους αντιπροβάλλουν μια θέση ανωτερότητας που κατοχυρώνεται από την ιδιαίτερη εκτίμηση που έχαιραν ως ελληνική εθνική μειονότητα στη Σοβιετική Ένωση (όχι στη Γεωργία), όπως λένε οι αφηγητές, από τους αγώνες τους να αντιμετωπίσουν την αρνητική κομμουνιστική προπαγάνδα προς την καπιταλιστική Ελλάδα, όπως αναφέρει ο Χαράλαμπος, και από τις καταστροφές και διώξεις που έζησαν οι πατεράδες και παππούδες τους, όπως υπονοούν κάποιοι. Αυτή η διεκδικητική στάση των παλιννοστούντων ποντίων άλλωστε και η ταυτότητα με την οποία προσαρμόζονται στην ελληνική κοινωνία φαίνεται να τους διαφοροποιεί από άλλους μετανάστες και πιθανόν άλλους ομογενείς.

Οι νεότεροι, βέβαια, ή οι αποκαταστημένοι επαγγελματικά, που έχουν ενταχθεί αρκετά μέσα στην κοινωνία, διαφοροποιούνται στα επίπεδα συνειδητοποίησης της ιδιαίτερης πολιτισμικής τους ταυτότητα, η οποία εξακολουθεί να διανύει στάδια αναδιαμόρφωσης μέσα στην εξελισσόμενη πολυπολιτισμικά ελληνική κοινωνία, στοιχείο που συμφωνεί με σχετικές επιστημονικές απόψεις (Κλεφτάρας, 2009. Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004). Πάντως όλοι οι αφηγητές της έρευνας μοιάζει ότι επιθυμούν ή και αγωνίζονται να διατηρήσουν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους. Προς αυτό το στόχο προσανατολίζουν την συσπείρωσή τους στους συλλόγους και την ενασχόλησή τους με τα κοινά, ξεπερνώντας τα στενά πλαίσια των διευκολύνσεων στα οποία δραστηριοποιούνταν τα πρώτα χρόνια στην Ελλάδα.

Βέβαια, η ιδιαιτερότητα της ομάδας αυτής μέσα στην ελληνική κοινωνία θα είναι ολοφάνερη τουλάχιστον όσο θα υπάρχει η πρώτη γενιά παλιννοστούντων με τη χαρακτηριστική της γλώσσα και προφορά. Η επόμενη γενιά όμως μιλώντας άψογα την ελληνική γλώσσα και υιοθετώντας ολοένα και περισσότερο τρόπους και συνήθειες ζωής των ντόπιων μοιάζει ότι δεν θα παρουσιάζει εμφανή σημάδια «διαφορετικότητας».

7. Μέσα στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων, επίσης, διακρίνεται η περηφάνια τους για τα στοιχεία της σοβιετικής κοινωνίας και της ρωσικής-ποντιακής κουλτούρας που κουβαλούν. Ασπάζονται και υποστηρίζουν αρχές, αξίες, και τρόπους ζωής που καλλιεργήθηκαν από το σοβιετικό σύστημα, έτσι όπως τις υιοθέτησαν από τα πρώτα τους χρόνια μέσα στην οικογένεια και στο κοινωνικό περιβάλλον: Η αγάπη για μόρφωση και πνευματική καλλιέργεια, ο σεβασμός προς το συνάνθρωπο, η υπευθυνότητα και η πειθαρχία σε νόμους και κανόνες, η ισότητα των πολιτών και η

αξιοκρατία, η προστασία του περιβάλλοντος. Προβάλλονται μάλιστα κατ' αντιπαράθεση οι αρχές που βίωσαν ως πολίτες της Σοβιετικής Ένωσης και το αξιακό σύστημα που νοηματοδεί την ζωή τους, με εκείνα των ντόπιων ελλήνων, τεκμηριώνοντας την ανωτερότητα των δικών τους αρχών και αξιών και δικαιολογώντας ταυτόχρονα τη δυσκολία τους, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, στις συναλλαγές τους με τις ελληνικές αρχές και στις επαφές τους με ντόπιους.

Στις αξίες τους συμπεριλαμβάνονται όσες υιοθετήθηκαν μέσα στην οικογένεια, που απορρέουν από την εθνική τους ταυτότητα και παράδοση: Η αγάπη για την πατρίδα τους παρακινεί να αγωνίζονται για την πρόοδό της – κάτι που προσδοκούσαν να συμβεί στην Ελλάδα. Ο πατριωτισμός τους βοήθησε να διατηρήσουν τη γλώσσα τους και κάποιοι να το προσπαθούν και σήμερα στα παιδιά τους, όπως λέει ο Χαράλαμπος, πιστεύοντας ότι η γλώσσα αποτελεί πρωταρχικό στοιχείο της κουλτούρας ενός ανθρώπου και ενός λαού. Για τον ίδιο λόγο άλλωστε επιχειρούν και τη διατήρηση της ρώσικης, όπως ο Χαράλαμπος, που προσπαθεί να την διδάξει στα παιδιά του θεωρώντας την πολιτισμικό στοιχείο της ομάδας των παλιννοστούντων.

Στην ποντιακή κουλτούρα θα μπορούσαν να αποδοθούν η συνοχή της ευρύτερης οικογένειας, οι πατριαρχικές αρχές στη λειτουργία της οικογένειας, η αυστηρή ηθική των γυναικών και το ήθος της νεολαίας, η διατήρηση των συγγενικών και φιλικών – κοινωνικών σχέσεων, που διακρίνονται στις ιστορίες των αφηγητών και καταγράφονται στη βιβλιογραφία (Χατζηγεωργίου, 2006). Στην ιστορική μεταναστευτική διαδρομή επίσης των ποντίων φαίνεται να στηρίζεται η ανάγκη τους για αλληλεγγύη και η συσπείρωση σε κοινωνικά δίκτυα και συλλόγους, χάρη των οποίων διατήρησαν την εθνική τους ταυτότητα, κατάφεραν να μετακινηθούν και να τακτοποιηθούν στην Ελλάδα.

Πολλά έθιμα και συνήθειες επίσης που ακολουθούν οι αφηγητές έχουν τις ρίζες τους στην ποντιακή τους καταγωγή, αλλά και στη ρώσικη ζωή, έτσι όπως συνδέθηκαν στη σοβιετική τους διαδρομή. Φαγητά, γιορτές και τελετές, μουσική και κοινωνικές εκδηλώσεις, αποκαλύπτουν το πάντρεμα της ποντιακής και ρώσικης κουλτούρας και παράδοσης, όπως αποκαλύπτεται και στη βιβλιογραφία (Χατζηγεωργίου, 2006). Στα λόγια τους επίσης φαίνεται ότι αυτή την κουλτούρα τους οι μεγαλύτεροι κυρίως τη συμπληρώνουν με την ντόπια ελληνική επιθυμώντας παράλληλα να την κληροδοτήσουν στη νέα γενιά. Οι νεότεροι πάλι φαίνεται ότι ενσωματώνονται περισσότερο στην ελληνική κοινωνία ακολουθώντας τους τρόπους

ζωής των ντόπιων, αναγνωρίζοντας όμως παράλληλα την πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα που συνδέεται με την παράδοση των γονιών τους.

Σήμερα, μέσα στο νέο σκηνικό που διαμορφώνεται στην Ελλάδα, οι αφηγητές επιθυμούν εργασία, δικαιοσύνη, ειρήνη και μια καλύτερη ζωή για τα παιδιά τους, για το μέλλον των οποίων φοβούνται να μην ζήσουν όσα πέρασαν οι ίδιοι. Φαίνονται διατεθειμένοι να συνεχίσουν τις συλλογικές διεκδικήσεις τους για την επίλυση προβλημάτων που διαιώνίζονται από το παρελθόν. Ύστερα από τις προσπάθειες και θυσίες τους στην Ελλάδα φαίνονται αποφασισμένοι να μείνουν παρά να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες, όπου έχουν ήδη εγκατασταθεί πολλοί συγγενείς τους.

Κάποιοι φαίνεται πως προσδοκούν ανάπτυξη των σχέσεων Ελλάδας – Ρωσίας, κάτι που θα τους ανοίξει εργασιακές και όχι μόνο προοπτικές. Κάποιοι άλλοι επιθυμούν να βελτιωθούν οι συνθήκες στη Γεωργία, ώστε να επισκέπτονται τους πατρογονικούς τόπους. Κάποιοι πιστεύουν ότι δεν πρέπει να κάνουν σχέδια στην ζωή, γιατί αυτά μπορούν να ανατραπούν σε μια στιγμή, όπως τους διδάσκει η ιστορία τους. Φαίνεται ότι οι εμπειρίες της ζωής αυτών νοσηματοδοτούν ένα παρόν και μέλλον με πρωταρχικά εφόδια την ελπίδα και τον αγώνα.

* * *

Μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας και τη συζήτηση που επιχειρήθηκε αναδύονται μερικά νέα ερωτήματα και προβληματισμοί, που προκαλούν περαιτέρω διερεύνηση. Για παράδειγμα το γεγονός ότι οι αφηγητές στην πλειοψηφία τους κατάγονται από τη Γεωργία, προκαλεί άλλες έρευνες για τους παλιννοστούντες από το Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν κτλ., που συνδέονται με διαφορετικές συνθήκες ζωής και παλιννόστησης. Επίσης, σε νέα διερεύνηση οδηγεί ο προβληματισμός σχετικά με τη διαιώνιση του ρατσισμού και του αισθήματος της αδικίας στην επόμενη γενιά παλιννοστούντων. Ένας σημαντικός προβληματισμός προκύπτει επιπλέον από τη διεκδικητική στάση των παλιννοστούντων ποντίων και την περηφάνια για την ελληνικότητα και την πολιτισμική τους ανωτερότητα. Αυτά τα χαρακτηριστικά της προσαρμογής τους στην ελληνική κοινωνία μοιάζει να τους διαφοροποιούν από άλλους μετανάστες, σύμφωνα με μελέτες στο πεδίο της πολυπολιτισμικής

συμβουλευτικής, που εμφανίζουν στάση κατωτερότητας και χαμηλή αυτοεκτίμηση. Τους διαφοροποιούν όμως από άλλες ομάδες ομογενών ή παλιννοστούντων;

Από την άλλη πλευρά βέβαια, τα αποτελέσματα της έρευνας, παρέχουν πολλές πληροφορίες για την ομάδα των παλιννοστούντων ποντίων και δίνουν στους λειτουργούς της συμβουλευτικής τη δυνατότητα να διεκδικούν την πολιτισμική τους συνείδηση και ταυτότητα, τη στάση τους απέναντι στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, και όχι μόνο. Η ολιστική προσέγγιση του βιωματικού κόσμου των παλιννοστούντων ποντίων τους επιτρέπει επιπλέον να συγκρίνουν μεταξύ τους και άλλες περιπτώσεις ομάδων ελλήνων παλιννοστούντων, ομογενών αλλά και μεταναστών.

Είναι σημαντικό εξάλλου το γεγονός ότι οι ιστορίες ζωής των αφηγητών της έρευνας ανέσυραν για άλλη μια φορά στο προσκήνιο θέματα ρατσισμού, στερεοτύπων, εθνικής, συλλογικής και πολιτισμικής ταυτότητας, κοινωνικής αποδοχής και ένταξης. Με αφορμή τα βιώματα των παλιννοστούντων ποντίων ο κλάδος της συμβουλευτικής στη χώρα μας καλείται να αναλάβει ακόμη πιο επιτακτικό ρόλο όχι μόνο σε ερευνητικό επίπεδο με αντίστοιχη διερεύνηση και άλλων εθνικών και πολιτισμικών ομάδων που ζουν στην ελληνική κοινωνία, μα κυρίως σε πρακτικό με τη συντονισμένη εφαρμογή στοχευόμενων παρεμβατικών δράσεων στο κοινωνικό και εκπαιδευτικό πεδίο.

Εν κατακλείδι, η διερεύνηση του βιωματικού κόσμου ποντίων παλιννοστούντων ανέδειξε ένα νέο πολιτισμικό μέλος της ελληνικής κοινωνίας και αρκετά χαρακτηριστικά των ανθρώπων που το αποτελούν. Παρουσίασε ένα τμήμα του πληθυσμού της σημερινής Ελλάδας που αγωνίστηκε να εγκατασταθεί στη «μητέρα πατρίδα», διεκδικώντας να ενταχθεί στην κοινωνία της ως «αδερφό» με εχέγγυα που μεταφέρει από τη μακρά ιστορική του διαδρομή και να συμβάλει στην προοπτική του ελληνισμού και του ελληνικού κράτους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγτζίδης, Β. (1997). *Παρευξείνιος Διασπορά*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Alheit, P. & Bergamini, S. (2010). *Βιογραφική έρευνα και έρευνα ιστοριών ζωής. Μια νέα ποιοτική προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες*. Στην ιστοσελίδα www.soc.uoc.gr/political/announcements/doc.../papadakis-ygo.pdf
- Ανδρούσου Α., Ασκούνη Ν., Μάγος Κ. & Χρηστίδου-Λιοναράκη Σ. (2001). *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες*. Τόμος Β. Πάτρα: ΕΑΠ.
- Βάμβουκας, Μ. (2007). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. 8^η έκδοση. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βασιλικού, Κ. (2009). *Βιογραφική – Ερμηνευτική Μέθοδος*. Στην ιστοσελίδα www.nsph.gr/.../PAROYSIASH_BIOGRAFIKH-ERMHNEUTIKH.
- Barth, F. (1994). Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity. Στο Vermeulen, H. & Govers, C. (επιμ), *The Anthropology of Ethnicity. Beyond "Ethnic groups and boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Βέικου, Μ. (2011). Παραλλαγές πάνω στο θέμα «πατρίδα»: Η περιγραφή της εθνότητας ταυτότητας στις αφηγήσεις μεταναστών. Στο επιμ. Μωυσιάδης, Α. & Παπαδοπούλου, Δ.Β., *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες*. Αθήνα: Κριτική.
- Βεντούρα, Λ. (2009). Κράτος, έθνος και ομογένεια: 1974-2001. Στο επιμ. Παύλου, Μ. & Σκουλαρίκη, Α. *Μετανάστες & Μειονότητες – Λόγος και Πολιτικές*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Βόγλη, Ε. & Μυλωνάς, Χ. (2009). Έλληνες εισί... Στρατηγικές διαχείρισης επαναπατρισμένων ομογενών στη σύγχρονη Ελλάδα, 1990-2007. Στο επιμ. Παύλου, Μ. & Σκουλαρίκη, Α. *Μετανάστες & Μειονότητες – Λόγος και Πολιτικές*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Γεώργας, Δ. & Παπαστυλιανού, Α. (1993). *Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα. Ψυχολογικές διεργασίες προσαρμογής*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.
- Γεώργας, Δ., Γιώτσα, Α., Μπαφίτη, Τ., Μυλωνάς, Κ., Παπαδήμου, Λ. & Παυλόπουλος, Β. (2000). *Η επαγγελματική προετοιμασία και ένταξη των ατόμων που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό: Παλιννοστούντες Έλληνες Πόντιοι από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Γεωργογιάννης, Π. (1999). *Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.

Christopoulos, D. & Tsitselikis, K. (2003). *Legal aspects of religious and linguistic otherness in Greece. Treatment of minorities and homogeneis in Greece: Relics and challenges*. *History and Culture in South Eastern Europe*, 5, pp. 81-93. Στην ιστοσελίδα: <http://www.kemo.gr/index.php?sec=show&item=18>.

Γιωτσίδα, Β., Σταλίκας, Α. (2004). Η διαπολιτισμική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία σε πρόσφυγες: Ψυχοκοινωνικές ανάγκες και πολιτισμικές διαφορές. *Ψυχολογία: Το Περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 11(1), 34-52.

Γκότοβος, Α.Ε. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Cohen, A.P. (1994). Boundaries of consciousness. Consciousness of boundaries. Critical questions of Anthropology. Στο Vermeulen, H. & Govers, C. (επιμ), *The Anthropology of Ethnicity. Beyond "Ethnic groups and boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Cummins, J. (2002). *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας*. Αθήνα: Gutenberg.

Δαμανάκης, Μ. (2005). *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.

Danforth, L. (1999). *Η μακεδονική διαμάχη. Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Δραγώνα Θ., Σκούρτου Ε, Φραγκουδάκη Α. (2001). *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες: Κοινωνικές Ταυτότητες/Ετερότητες - Κοινωνικές Ανισότητες, Διγλωσσία και Σχολείο*. Τόμος Α. Πάτρα: ΕΑΠ.

Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2009). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. 12^η έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Genette, G. (2007). *Σχήματα III. Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*. Αθήνα: Πατάκης.

Goffman, E. (2001). *Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Griner, D., Smith, T. B. (2006). Culturally adapted mental health interventions: A meta-analytic review. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 43(4), 531-548.

Halkos, G. & Salamouris, D. (2003). Socio-economic integration of ethnic Greeks from the former USSR: obstacles to entry into the Greek labour market. *Journal of*

Ethnic and Migration Studies, 29 (3), pp. 519-534. Στην ιστοσελίδα (Πρόσβαση 14/11/2010).

Ίσαρη, Φ. (2009). Ο ρόλος του χορευτικού συμβάντος στη διαμόρφωση της ταυτότητας των ελληνο-αμερικανών: συνεπαγωγές για τη Συμβουλευτική Ψυχολογία. Στο επιμ. Πουρκός, Μ.Α., *Τέχνη, Παιχνίδι, Αφήγηση. Ψυχολογικές και Ψυχοπαιδαγωγικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Τόπος.

Ivey, A., Gluckstern, N. & Brandford-Ivey (1992). *Συμβουλευτική: Μέθοδος Πρακτικής Προσέγγισης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ιωαννίδου, Ν. (2006). Αναδύομενες ταυτότητες στις παρυφές της «μουσουλμανικής μειονότητας» στη Θράκη: η σημασία της «εμπειρίας» στο πλαίσιο της εθνογραφικής έρευνας. Στο επιμ. Τσιμπιρίδου, Φ., *Μειονότητες και μεταναστευτικές εμπειρίες. Βιώνοντας την «κουλτούρα του κράτους»*. Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. & Σπυριδάκης, Μ. (επιμ) (2006). *Ποιοτική κοινωνική έρευνα. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

Κατερέλος, Γ, (επιστημ. υπευθ.) (2007). *Το ψυχοκοινωνικό προφίλ του μετανάστη. Μια ψυχοκοινωνική έρευνα*. Μελέτη, Πάντειο Πανεπιστήμιο & Run Communication. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ).

Κείμενο Για τη βιογραφική προσέγγιση γενικά. Στην ιστοσελίδα www.cultural-representation.com/showLesson.php?file=biografikn.

Κλεφτάρας, Γ. (2004). Ο ρόλος της πολιτισμικής ταυτότητας στην ψυχολογική συμβουλευτική ατόμων διαφορετικής κουλτούρας. Στο *Διαπολιτισμική Συμβουλευτική* (σ. 14-24). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Κλεφτάρας, Γ. (2008). Δυσκολίες και εμπόδια στη συμβουλευτική και την ψυχοθεραπεία ατόμων που ανήκουν σε πολιτισμικές και εθνικές μειονότητες. *Ψυχολογία: Το Περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 15, 71-89.

Κλεφτάρας, Γ. (2009). *Πολιτισμική και πολυπολιτισμική συμβουλευτική. Άτομα με ειδικές ανάγκες – μειονότητες – μαθητές*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Λαυρεντιάδου, Μ. (2006). *Να φεύγεις και να ριζώνεις. Η εγκατάσταση των ελλήνων ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στη Θράκη και στην Αθήνα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Launikari, M. & Puukari, S. (2005). The European context for multicultural counseling. In Launikari, M. & Puukari, S., *Multicultural Guidance and Counseling –*

Theoretical Foundation and the Best Practice in Europe (pp. 15-26). Jyvaskyla, Finland: Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research.

Lee, C. C., Burnhill, D. A., Butler, A. L., Hipolito – Delgado, C. P., Humphrey, M., Munoz, O., Shin, H. (2009). *Elements of culture in counseling*. New Jersey: Pearson.

Μαλικιώση – Λοΐζου, Μ. (2008). Η πολυπολιτισμική διάσταση της ενσυναίσθησης. *Ψυχολογία: Το Περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 15(1), 1-15.

Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

McLeod, J. (2005). *Εισαγωγή στη Συμβουλευτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης & ΙΑΠΙΑΔ - Πάντειο Πανεπιστήμιο (2004). Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα: Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση με τα standards της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μελέτη. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ).

Morgan, A. (2011). *Τι είναι αφηγηματική θεραπεία. Μια ευκολοδιάβαστη εισαγωγή*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μπερζαμάνη, Θ. (2007). *Βιογραφική πορεία και ανάπτυξη της ακαδημαϊκής γλωσσικής ικανότητας. Το παράδειγμα των δίγλωσσων παλιννοστούντων φοιτητών από τη Γερμανία στα παιδαγωγικά τμήματα του ελληνικού πανεπιστημίου*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Μωυσίδης, Α. & Παπαδοπούλου, Δ.Β. (2011) (επιμ.). *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες*. Αθήνα: Κριτική.

Nelson-Jones, R. (2009). *Βασικές Δεξιότητες Συμβουλευτικής. Ένα εγχειρίδιο για βοηθούς*. Αθήνα: Πεδίο.

Παζιώνη-Κάλλη, Κ. (2009). *Η σημασία της μεθόδου 'Ιστορίες Ζωής' στην Έρευνα για τη Δια Βίου Εκπαίδευση: Διεθνείς Προοπτικές*. Αθήνα: 5^ο Διεθνές Συνέδριο Ανοικτής και εξ Αποστάσεως εκπαίδευσης, Νοέμβριος 2009. Στην ιστοσελίδα http://artemis.eap.gr/icodl2009/ICODL_5/My%20Webs/ICODL/A1-PDF/21.pdf.

Παρσάνογλου Δ., Κ. Μιχελιουδάκη, Η. Πετράκου, Α. Πανταζή (2007). *Το ψυχοκοινωνικό προφίλ του μετανάστη και η ένταξή του*. Μελέτη, European Profiles A.E. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής

Πασχαλίδης, Γρ. & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, Αι. (2002). *Οι διαστάσεις των πολιτισμικών φαινομένων*. Τόμος Α Εισαγωγή στον πολιτισμό. Πάτρα: ΕΑΠ.

Patterson, C.H. (1996). Multicultural Counseling: From Diversity to Universality. *Journal of Counseling and Development*, 74, 227-231.

Ponterotto, J.G., Casas, J.M., Suzuki, L.A. & Alexander, C.M. (2010). *Handbook of Multicultural Counseling*. 3rd ed. Los Angeles: Sage.

Πουρκός, Μ.Α. (2009). Προσεγγίσεις της αφήγησης και ο ρόλος της στην ηθική αγωγή και ανάπτυξη: προς μια οικο-σωματικο-βιωματική προσέγγιση και μια βιωματική, ευρετική και διαλογική-επικοινωνιακή ψυχοπαιδαγωγική. Στο Πουρκός, Μ.Α. (επιμ) *Τέχνη παιχνίδι αφήγηση. Ψυχολογικές και ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις*. Αθήνα: Τόπος.

Ρομπόλης, Σ.Γ. (2011). Οικονομική κρίση, αγορά εργασίας, μετανάστευση. Στο επιμ. Μωϋσίδης, Α. & Παπαδοπούλου, Δ.Β., *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες*. Αθήνα: Κριτική.

Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (2003). Επαγγελματική Συμβουλευτική και πολιτισμική διαφορετικότητα. *Ψυχολογία: Το Περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 10 (2και 3), 399-413.

Σκούρτου, Ε., Βρατσάλης, Κ. & Γκόβαρης, Χ. (2004). *Μετανάστευση στην Ελλάδα και Εκπαίδευση: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης – Προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης*. Εμπειρογνωμοσύνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ).

Σταλίκας, Α. (2005). *Μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Sue, D.W., Arrendoto, P. & McDavis, R.J. (1992). Multicultural Counseling Competencies and Standards: A call to the Profession. *Journal of Counseling and Development*, 70, 477-487.

Sue, D.W. & Sue, D. (1977). Barriers to effective cross-cultural counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 24 (5), 420-429.

Τσαούσης, Δ.Γ. (1987). *Η κοινωνία του ανθρώπου*. Αθήνα: Gutenberg.

Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.

Τσολάκης, Χ., Αδαλόγλου, Κ., Αυδή, Κ., Λόππα, Ε., Τάνης, Δ. (2008). *Έκφραση Έκθεση για το Ενιαίο Λύκειο*. Τεύχος Α. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Τσολάκης, Χ., Αδαλόγλου, Κ., Αυδή, Κ., Λόππα, Ε., Τάνης, Δ. (2006). *Έκφραση Έκθεση για το Ενιαίο Λύκειο*. Τεύχος Β. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Τσολάκης, Χ., Αδαλόγλου, Κ., Αυδή., Γρηγοριάδης, Ν., Δανιήλ, Α., Ζερβού, Ι., Λόππα, Ε., Τάνης, Δ. (2006). *Έκφραση Έκθεση για το Ενιαίο Λύκειο*. Τεύχος Γ. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Voutira, E. (1997). Population Transfers and Resettlement Policies in Inter-war Europe: The case of Asia Minor Refugees in Macedonia from an International and National Perspective. Στο (επιμ.) Mackridge, P. & Yannakakis, E., *Ourselves and Others. The Development of a Greek Macedonian Cultural Identity. Since 1912*. Oxford: Berg.

Voutira, E. (1991). Pontic Greeks today: Migrants or Refugees? *Journal of Refugee Studies*. 4 (4).

Χασιώτης, Ι.Κ. (1997). *Οι Έλληνες της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Μετοικεσίες και εκτοπισμοί. Οργάνωση και Ιδεολογία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Χατζηγεωργίου, Τ. (2006). *Έλληνες πόντιοι από την (πρώην) Σοβιετική Ένωση. Εκφράσεις της ταυτότητας και της κοινωνικοποίησης στην Ελλάδα*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών. Στην ιστοσελίδα <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/17343#page/229/mode/1up>.

Άλλες Πηγές

Ιστότοποι

www.ggae.gr Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού (ΓΓΑΕ)

users.otenet.gr/~eiyapoe Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων (ΕΙΥΑΠΟΕ)

www.imepo.org, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ)

www.kemo.gr, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ο όρος πολιτισμός παρουσιάζει θεμελιακό πρόβλημα ορισμού, όπως και ο συγγενής όρος κουλτούρα. Στη χώρα μας μάλιστα η εννοιολογική σύγχυση γίνεται μεγαλύτερη, καθώς οι έννοιες είναι δάνειες. Για ορισμένους σύγχρονους μελετητές είναι συμπληρωματικές. Πάντως και οι δύο αποκτούν διαφορετικό νόημα στο πέρασμα των αιώνων, στις διαφορετικές εποχές, όπως την αναγέννηση, το διαφωτισμό κτλ. Στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα η διάκριση μεταξύ των όρων πολιτισμός και κουλτούρα θεωρήθηκε περιττός αν όχι εσφαλμένος υιοθετώντας τον ορισμό του Ρέιμοντ Ουίλλιαμς για την κουλτούρα: είναι ένας συνολικός τρόπος ζωής, ο οποίος περιλαμβάνει την παράδοση αλλά και την καινοτομία, την επίσημη ή «υψηλή» τέχνη αλλά και τις καθημερινές συνήθειες και τη δημοφιλή ή μαζική κουλτούρα, επιπλέον τις συλλογικές αξίες και πεποιθήσεις αλλά και την προσωπική, ιδιόμορφη έκφραση και δημιουργία. Σύμφωνα μάλιστα με την άποψη του Έντουαρντ Τόμσον οι κουλτούρες βρίσκονται σε μια διαρκή σύγκρουση, αλληλεπίδραση και αλληλοτροφοδότηση και ταυτόχρονα σε μια κατάσταση αέναου μετασχηματισμού και διαφοροποίησης. Ως εκ τούτου καμιά κουλτούρα δεν είναι καθάρη και κατ' επέκταση κάθε πολιτισμική ταυτότητα είναι υβριδική και δυναμική ενσωματώνοντας μια διαρκώς μεταβαλλόμενη ποικιλία ετερόκλητων στοιχείων. Βλ. σχ. Πασχαλίδης, 2002: 22-53.

² Έλληνες ομογενείς θεωρούνται τα πρόσωπα που έχουν Ελληνική εθνική συνείδηση και κυρίως ελληνική καταγωγή. Παλιότερα ομογενείς συνήθως χαρακτηρίζονταν ή αυτοπροσδιορίζονταν όσοι είχαν ελληνική καταγωγή και ζούσαν στο εξωτερικό με ξένη υπηκοότητα. Ο όρος όμως άλλαξε περιεχόμενο, καθώς συμπεριέλαβε ανθρώπους με διπλή υπηκοότητα, ελληνική και της χώρας όπου ζουν. Συμπεριέλαβε επίσης και τους έλληνες που μετανάστευσαν και ζουν στο εξωτερικό, ενώ τα τελευταία χρόνια ο όρος καλύπτει πλέον και τους αλλοδαπούς «ελληνικής καταγωγής» που εγκαταστάθηκαν μετά το 1989 στην Ελλάδα και πολιτογραφήθηκαν έλληνες πολίτες. Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν οι ομογενείς από την Αλβανία και από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Ο όρος ομογενείς εξάλλου συνδέεται άρρηκτα ή δεν διαφοροποιείται με τον όρο διασπορά τουλάχιστον στο σύγχρονο επίσημο λόγο, όπως εκφράστηκε αυτός μέσα από τους πολιτικούς σχεδιασμούς και τις στρατηγικές των τελευταίων δεκαετιών. Και οι δυο όροι χαρακτηρίζουν τους ελληνικούς μειονοτικούς πληθυσμούς του εξωτερικού, όπως τους έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Αλβανίας, αλλά και τους αποδήμους, όπως τους έλληνες που μετανάστευσαν μεταπολεμικά στη Γερμανία, τους ελληνοαμερικανούς μέχρι και τρίτης γενιάς. Βλ. σχ. Βεντούρα, 2009: 105-106.

³ Ο όρος παλιννόστηση χρησιμοποιείται γενικά για να δηλώσει την επιστροφή στην πατρίδα οικονομικών μεταναστών. Ωστόσο στην περίπτωση των παλιννοστούντων από την πρώην Σοβιετική Ένωση ο όρος αποκτά διαφορετική σημασία που επικράτησε μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Αφορά εθνικές μειονότητες της ανατολικής Ευρώπης που «επιστρέφουν» στις ιστορικές τους πατρίδες. Πρόκειται για τους Έλληνες, Γερμανούς και Εβραίους που επιστρέφουν μετά το 1989 αντίστοιχα στην Ελλάδα, τη Γερμανία και το Ισραήλ, απολαμβάνοντας με την υποτιθέμενη επιστροφή τα δικαιώματα των πολιτών των κρατών αυτών με την απόκτηση υπηκοότητας και τα προγράμματα ένταξης. Στην Ελλάδα ο όρος χρησιμοποιήθηκε εναλλάξ με τον όρο «έλληνες ομογενείς» από την πρώην ΕΣΣΔ και σε συνδυασμό με τον όρο «παλιννοστούντες ομογενείς». Οι ίδιοι παλιννοστούντες δεν αποδέχτηκαν αυτό τον χαρακτηρισμό υποστηρίζοντας ότι τους ταίριαζε καλύτερα «πόντιοι πρόσφυγες». Βλ. σχ. Χατζηγεωργίου, 2006: 145-148.

⁴ Σύμφωνα βέβαια με την άποψη του Taylor μια κοινωνία είναι πολυπολιτισμική «εφόσον περιλαμβάνει στους κόλπους της περισσότερες από μια πολιτισμικές κοινότητες, που θέλουν να επιβιώσουν», άρα η ελληνική κοινωνία είναι πολυπολιτισμική, διότι υπάρχουν δυο ιστορικές κοινότητες που επιβιώνουν πολιτισμικά, η μουσουλμανική και των αθηγάνων, στις οποίες πρόσφατα προστίθενται νεότερες με την μετανάστευση και παλιννόστηση. Βλ. σχ. Δαμανάκης, 2005: 89.

⁵ Η πολυπολιτισμικότητα των κοινωνιών συνδέεται με τις μετακινήσεις και μεταναστεύσεις πληθυσμών, ένα φαινόμενο που διακρίνει τον ελληνικό λαό από την αρχαιότητα ακόμη και που οδήγησε κατά τα νεότερα χρόνια στη νεοελληνική διασπορά. Το μεταναστευτικό ρεύμα των ελλήνων προς το εξωτερικό ακολούθησε τις τελευταίες δεκαετίες ένα έντονο κύμα παλιννόστησης. Ήδη από τη δεκαετία του '60 επιστρέφουν από τη Δυτική Ευρώπη και κυρίως τη Γερμανία απόδημοι εργάτες, αρκετοί δε μετανάστες από τις ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία και Αφρική. Παράλληλα, επιστρέφουν

πολιτικοί πρόσφυγες από Βαλκανικές, ανατολικοευρωπαϊκές χώρες και την πρώην Σοβιετική Ένωση, ενώ μεταναστεύουν στη χώρα μας ομογενείς παλιννοστούντες από περιοχές του Καυκάσου και Νότιας Ρωσίας, ομογενείς από Κωνσταντινούπολη, Αίγυπτο και άλλες παροικίες της Ασίας και Αφρικής. Από τα τέλη της δεκαετίας του '70 οι ελληνικές κυβερνήσεις ενθάρρυναν την παλιννόστηση για δημογραφικούς και οικονομικούς κυρίως λόγους, οπότε παρατηρείται μεγάλος επαναπατρισμός από την Ευρώπη όλη τη δεκαετία του '80. Από το 1990 ενώ μειώνεται ο επαναπατρισμός ομογενών από την Ευρώπη και υπερπόντιες χώρες, αντίθετα αυξάνεται από τις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και από την Αλβανία. Βλ. σχ. Δαμανάκης, 2005: 40-49 και Γεωργογιάννης, 1999: 37-43.

⁶ Οι ευρωπαϊοί μετανάστες απασχολούνται κυρίως στο διοικητικό, επιστημονικό και εμπορικό τομέα, ενώ οι αφρικανοί και ασιατές καλύπτουν θέσεις εργασίας που αποφεύγονται από τους Έλληνες, χαμηλόμισθες και ανθυγιεινές. Μεγάλος αριθμός όμως αλλοδαπών ζουν στη χώρα χωρίς άδεια παραμονής, οι οποίοι εισρέουν στη χώρα όλο και περισσότεροι τα τελευταία χρόνια και εργάζονται παράνομα. Σημαντικό ποσοστό αυτών αποτελούσαν μέχρι πρόσφατα οι Αλβανοί, ενώ τα τελευταία χρόνια προέρχονται από μουσουλμανικές κυρίως χώρες της Ασίας, ο ακριβής αριθμός των οποίων δεν είναι πουθενά καταγεγραμμένος. Βλ. σχ. Γεωργογιάννης, 1999: 37-43 και Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης & ΙΑΠΑΔ - Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2004. Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ΙΜΕΠΟ στην ιστοσελίδα: http://imepo.org/index.php?option=com_content&view=article&id=89%3A2011-07-08-16-12-59&catid=38%3A2011-03-04-10-49-47&Itemid=87&lang=el (πρόσβαση 28/10/2011).

⁷ Ο αριθμός των αλλοδαπών μεταναστών και όσων έχουν κάρτα ομογενούς πιθανόν μέχρι το 2004 να ανέρχεται σε 1,15 εκατομμύριο ανθρώπους, δηλαδή περίπου στο 10,3% του συνολικού ελληνικού πληθυσμού. Οι αριθμοί αυτοί διαφέρουν αρκετά από αυτούς που δίνει η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, η οποία το 2008 καταγράφει 608.564 μετανάστες. Το γεγονός αναδεικνύει μια πτυχή της αναποτελεσματικότητας της μεταναστευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους, η οποία ξεκινά από τη μη νόμιμη είσοδο πλήθος μεταναστών και τα προβλήματα με την άδεια παραμονής και εργασίας, συνεχίζει με τις δυσκολίες εργασιακής απασχόλησης, υγειονομικής ασφάλισης και εκπαίδευσης, καταλήγοντας στη μη νόμιμη έξοδο από τη χώρα και την προώθηση των μεταναστών σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Βλ. σχ. Ρομπόλης, 2011:53-70.

⁸ Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ελληνικού κράτους παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στη διαδικασία ενσωμάτωσης τόσο των αλύτρωτων «αδελφών» που κατοικούσαν σε υπό διεκδίκηση περιοχές, όσο και των ομογενών που εντάσσονταν στη λεγόμενη «διασπορά», αλλά και των ομογενών που οδηγούνταν σε επαναπατρισμό. Στη δεκαετία του 1990, κατά την οποία οι μαζικότερες ομάδες επαναπατρισθέντων ομογενών που έφτασαν στην Ελλάδα προέρχονταν από την πρώην ΕΣΣΔ και την Αλβανία, σημειώθηκαν σημαντικές αποκλίσεις στις στρατηγικές διαχείρισης του επαναπατρισμού - παλιννόστησης και της «ενσωμάτωσης» στην ελληνική κοινωνία. Βλ. σχ. Βόγλη & Μυλωνάς, 2009: 359-372.

Όλες οι στρατηγικές που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος καταδεικνύουν την προτεραιότητα απέναντι στους ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ, τουλάχιστον μέχρι πριν λίγα χρόνια, ως αποτέλεσμα των συμφερόντων και της ψηφοθηρικής πολιτικής των ελληνικών κομμάτων με την προώθηση πελατειακών σχέσεων. Βλ. σχ. Βόγλη & Μυλωνάς, 2009: 373-392 και Ιωαννίδου, 2006: 33-37.

⁹ Η Γενική Γραμματεία Παλιννοστούντων Ομογενών (ΓΓΠΟ) οργάνωσε μαθήματα ελληνομάθειας με τη δωρεά λεξικών ελληνικής γλώσσας, σεμινάρια εκμάθησης ηλεκτρονικών υπολογιστών, προγράμματα ενισχυτικής και φροντιστηριακής διδασκαλίας για παλιννοστούντες μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ειδική αρωγή προς τους φοιτητές και πτυχιούχους και διευκόλυνση μεταγραφών τους στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο. Για την εκπαιδευτική πολιτική και τα προγράμματα που υλοποιήθηκαν για παλιννοστούντες στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (Δαμανάκης, Μ., 2005: 57-61, 94-97). Για τις ευρωπαϊκές επιταγές αναγνώρισης της γλωσσικής και πολιτισμικής ετερότητας μέσω της εκπαιδευτικής πολιτικής και των προγραμμάτων. Βλ. σχ. Γκότοβος, 2002: 177-210.

¹⁰ Χορηγήθηκε στους παλιννοστούντες δωρεάν ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη, δόθηκε δυνατότητα κοινωνικής ασφάλισης στον ΟΓΑ για τους ανασφάλιστους υπερηλίκους. Βλ. Βόγλη & Μυλωνάς, 2009: 378-379.

¹¹ Η Γενική Γραμματεία Παλιννοστούντων Ομογενών (ΓΠΠΟ) συνέστησε γραφείο εύρεσης εργασίας, δημιούργησε μητρώο επαγγελματιών, υλοποίησε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ενταγμένα σε επιχειρησιακά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βλ. σχ. Βόγλη & Μυλωνάς, 2009: 379-380 και Γεωργιάς κ. ά., 2000.

¹² Οι έννομες ρυθμίσεις που κατά καιρούς ελήφθησαν από την ελληνική πολιτεία μετά το 1980 για τους παλιννοστούντες ομογενείς αφορούν κυρίως σε ζητήματα ιθαγένειας, αλλά και άλλες ευνοϊκές ρυθμίσεις για τη στεγαστική και επαγγελματική τους αποκατάσταση. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις αφορούν κυρίως το Ν. 2790/2000 και τον τροποποιημένο 2910/2001, καθώς και πλήθος εγκυκλίων και γνωμοδοτήσεων.

¹³ Η ΓΓΑΕ ιδρύθηκε το 1982 (Ν. 1288), λειτούργησε το 1983, ενώ το 1993 υπήχθη στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Η Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού (ΓΓΑΕ) σχεδιάζει και υλοποιεί ενέργειες που στοχεύουν στην άρση όλων εκείνων των παραγόντων που δρουν απαγορευτικά στην ομαλή ένταξη των παλιννοστούντων, τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Οι ενέργειες απευθύνονται τόσο στους ίδιους τους παλιννοστούντες όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, οι αντιλήψεις του οποίου είναι τις περισσότερες φορές καθοριστικές για την ομαλή κοινωνική και οικονομική ένταξη των παλιννοστούντων.

Στο Α΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ), τα προγράμματα γλωσσικής και επαγγελματικής κατάρτισης που υλοποίησε η Γ.Γ.Α.Ε. σε συνεργασία με τις κατά τόπους ΝΕΛΕ και τους μαζικούς φορείς των παλιννοστούντων παρακολούθησαν περισσότεροι από 8.000 παλιννοστούντες και δαπανήθηκαν πάνω από 4δισ. δραχμές Στο Β΄ ΚΠΣ, η Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού δίνει την εθνική χρηματοδότηση για την εκπόνηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων για τους παλιννοστούντες σε περισσότερους από 50 φορείς, ενώ υλοποιεί η ίδια ως φορέας παροχής συνοδευτικών υποστηρικτικών ενεργειών, μια σειρά από παρεμβάσεις. Στην Γ.Γ.Α.Ε. λειτουργεί το τμήμα συμπαράστασης Αποδήμων και Παλιννοστούντων που παρέχει πληροφόρηση στους παλιννοστούντες για όλα τα θέματα που τους απασχολούν (συνταξιοδότηση, ασφάλιση, εργασία, νομοθεσία, φορολογία κλπ) επιχορηγεί συλλόγους παλιννοστούντων για ενίσχυση των δραστηριοτήτων που αναπτύσσουν με σκοπό την υποβοήθηση της ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία. Βλ. στην Πηγή: Ιστότοπος ΓΓΑΕ, www.ggae.gr (πρόσβαση 20/10/2011).

¹⁴ Η θεώρηση εισόδου με την ένδειξη «ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ» χορηγούνταν από τις ελληνικές προξενικές υπηρεσίες της Μόσχας σύμφωνα με στοιχεία που προέρχονταν κυρίως από τα Προξενικά Μητρώα των Ομογενών που ζούσαν στην πρώην ΕΣΣΔ., στα οποία μητρώα καταγράφονταν οι ομογενείς με μοναδικό κριτήριο την ελληνική καταγωγή τους. Επομένως όσοι ήταν κάτοχοι Ελληνικού Διαβατηρίου που χορηγήθηκε από το Ελληνικό Προξενείο θεωρήθηκε από τις ελληνικές αρχές ότι έχουν την Ελληνική ιθαγένεια. Βλ. στην Πηγή: Ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypaoe> (πρόσβαση 30/10/2011).

¹⁵ Ιδιαίτερα στη Γεωργία, από όπου παλιννόστησαν πλήθος ομογενών ποντίων, εξερράγησαν πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ Γεωργιανών και Αμπχάζιων στη περιοχή του Σοχούμι. Δυστυχώς, ο Ελληνισμός της περιοχής βρέθηκε διάσπαρτος και στις δύο περιοχές των εμπολέμων, με αποτέλεσμα να ταλαιπωρηθεί και να κινδυνεύσει. Η ανάγκη να κινηθεί η Ελληνική Πολιτεία για τη διάσωση ήταν άμεση και αναπόφευκτη. Βλ. στην Πηγή: Ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypaoe> (πρόσβαση 30/10/2011) και Χατζηγεωργίου, 2006:64.

¹⁶ Στοιχεία για τον αριθμό των ελλήνων και ποντίων που εισήλθαν στην Ελλάδα τα πρώτα χρόνια μετακίνησής τους μπορούμε να βρούμε μόνο σε ανεπίσημες πηγές. Έτσι υπολογίζεται ότι μέχρι το 1992 οι νεοαφιχθέντες πόντιοι πρέπει να έφταναν τους 50.000-60.000, ενώ μέχρι το 1998 έφταναν τις 70.000-150.000. Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΙΥΑΠΟ το διάστημα 1985-1995 στην Ελλάδα βρίσκονταν περίπου 65.000 μόνιμα εγκαταστημένοι πόντιοι και 110.000 με «τουριστική άδεια». Βλ. σχ. Χατζηγεωργίου, 2006:66-67.

¹⁷ Το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Ομογενών Ελλήνων (Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε.) ιδρύθηκε με το Ν. 1893/9017 ως Κοινοφελές Ίδρυμα εποπτευόμενο από τον Υπουργό Εξωτερικών με σκοπό την υποδομή και κοινωνική ένταξη των Ελλήνων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, που είχαν αρχίσει να φτάνουν στην χώρα μας από το 1988. Όταν όμως το 1991 χιλιάδες Αλβανοί φυγάδες κατέφυγαν στην

Ελλάδα, τότε με Πρωθυπουργική εντολή το νεοϊδρυθέν Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. ανέλαβε παράλληλα την υποδοχή και των βορειοηπειρωτών. Το 1993 υπάχθηκε στη Διεύθυνση Αλλοδαπών της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Βλ. στην Πηγή: Ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypoe> (πρόσβαση 30/10/2011).

¹⁸ Με την επιχείρηση "ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΟ ΔΕΡΑΣ" το ΕΙΥΑΠΟΕ πραγματοποίησε μεταφορές των εγκλωβισμένων ομογενών της Γεωργίας από το Σοχούμι και την Τιφλίδα με λεωφορεία, πλοία και αεροπλάνα στη Θεσσαλονίκη, Αλεξανρούπολη και Στόμιο Λάρισας. Αντιμετώπισε επίσης και το πρόβλημα της ασφαλούς διαμονής των προσφύγων που απομακρύνθηκαν από την περιοχή του Σοχούμι, για ένα χρόνο, με την καταβολή επιδομάτων ανά οικογένεια. Βλ. στην Πηγή: Ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypoe> (πρόσβαση 30/10/2011).

¹⁹ Οι εγκαταστάσεις που οργανώθηκαν από το ΕΙΥΑΠΟΕ ήταν στους νομούς Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης και μικρός αριθμός προσωρινά στους νομούς Ημαθίας (Νάουσα) και Λάρισας (Στόμιο) Βλ. στην Πηγή: Ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypoe> (πρόσβαση 30/10/2011).

²⁰ Οι κυβερνήσεις προχωρούν σε «ελληνοποιήσεις» κάθε φορά που έχουν να εισπράξουν επακόλουθα οφέλη και κυρίως εκλογικά με βασικό κριτήριο να μην κατηγορηθούν για «εθνική μειοδοσία». Με αυτή τη συλλογιστική ο δρόμος για τις ελληνοποιήσεις των ομογενών και μεταναστών από την πρώην ΕΣΣΔ ήταν ανοικτός. Οι κυριότεροι λόγοι ήταν ότι α) δεν συνορεύουν οι χώρες, β) δεν υπάρχουν στην Ελλάδα σχετικές μειονότητες, γ) δεν υπάρχει στο παρελθόν καμιά ανταγωνιστική διεκδίκηση από τις δύο χώρες, δ) το ελληνικό κράτος πίστευε ότι με το εγχείρημα, είσοδο ομογενών από την ΕΣΣΔ, θα πετύχαινε την ομογενοποίηση της Δυτικής Θράκης, εφόσον είχε σχεδιάσει από πριν την εγκατάσταση αυτών στην περιοχή που κινδύνευε με αφελληνισμό λόγω των μουσουλμάνων. Αυτός άλλωστε ήταν ένας από τους βασικούς λόγους που οι ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ αντιμετωπίστηκαν με πολύ ευνοϊκότερο τρόπο από τους εκείνους της Αλβανίας, απέναντι στους οποίους αναπτύχθηκε μεγάλη επιφυλακτικότητα, γιατί ακριβώς υπήρχε η δέσμευση των τεσσάρων παραπάνω κριτηρίων. Βλ. σχ. Βόγλη & Μυλωνάς, 2009:388.

²¹ Η νέα πολιτική μάλιστα, που σφραγίστηκε με τη σύσταση και λειτουργία του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ) το 1995, έρχεται ως συνέπεια της νέας θεώρησης του ελληνισμού του εξωτερικού και των ομογενών της διασποράς που πρωταγωνίστησε την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα μέσα από τις απόψεις πολλών πολιτικών, δημοσιογράφων, ιστορικών και πνευματικών ανθρώπων. Βλ. Βεντούρα, 2009: 122-135.

²² Σύμφωνα με τη Βουτυρά οι παλιννοστούντες πόντιοι μπορούν να χαρακτηριστούν ως μετανάστες ή πρόσφυγες και η μετακίνηση και είσοδός τους στην Ελλάδα ως προσφυγικότητα, εκπατρισμός και παλιννόστηση. Βλ. Voutira, 1991: 400-420. Από το ελληνικό κράτος επικράτησε ο όρος παλιννοστούντες και σ' αυτούς συμπεριλαμβάνονταν και μετανάστες και πρόσφυγες ελληνικής καταγωγής από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ.

Σύμφωνα με τον Shuval η μετανάστευση ορίζεται σαν προσωρινή κατάσταση, αν και έχει διαπιστωθεί ότι πολλές κατηγορίες μεταναστών με το πέρασμα των χρόνων μένουν μόνιμα στους τόπους υποδοχής, όπως πχ. οι Έλληνες μετανάστες στην Αμερική, Γερμανία, Αυστραλία κτλ. Στη μετα-βιομηχανική εποχή όμως η μετανάστευση άλλαξε τυπολογία συμπεριλαμβάνοντας πρόσφυγες αιτούντες άσυλο, μόνιμους και παράνομους μετανάστες, μόνιμα εγκατασταθέντες, προσωρινούς και εποχικούς, ειδικευμένους και ανειδίκευτους, που προέρχονται από ποικίλα κοινωνικά στρώματα, εθνοτικές ομάδες και μετανάστες της διασποράς. Βλ. σχ. Χατζηγεωργίου, 2006: 107.

²³ Οι όροι ένταξη, ενσωμάτωση, αφομοίωση ορίζονται και ερμηνεύονται με ποικίλους τρόπους τόσο μέσα στο πλαίσιο των διαφορετικών επιστημών, όσο και των διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεων. Πολλές φορές χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες ή ταυτόσημες λέξεις η «ένταξη» και «ενσωμάτωση». Η διαφορά τους όμως γίνεται φανερή από πολλούς. Η διαδικασία της ένταξης έχει σκοπό κάθε άνθρωπος να αναγνωρίζεται ισότιμα σε όλους τους τομείς μιας κοινωνίας. Η έννοια της ενσωμάτωσης φανερώνει μια προσκόλληση κάποιου προς έναν άλλο, μιαν άλλη ομάδα. Βλ. σχ. Ζώνιου-Σιδέρη, 2009: 125-127.

²⁴ Σύμφωνα με τον Β. Αιτζίδη βασική αιτία παλιννόστησης των ποντίων από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης είναι η «ελληνολατρεία» που καλλιεργήθηκε σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα

κατά τις διώξεις που υπέστησαν από το καθεστώς και τις μετακινήσεις και ταλαιπωρίες που εξαναγκάστηκαν να βιώσουν (Αγτζίδης, 1997: 536-544).

²⁵ Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας κατά τον Henri Tajfel κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του με την κοινωνική του διάσταση και η ομάδα στην οποία βρίσκεται έχει τη δύναμη να επηρεάζει συνειδητά και ασυνειδητά τη συμπεριφορά του, είτε τη διαπροσωπική στις φιλικές σχέσεις του είτε τη δι-ομαδική με την οποία λειτουργεί ως μέλος της. Βλ. Δραγώνα κ.ά., 2001: 29-42.

²⁶ Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά ανάγονται σε πρωταρχικό παράγοντα που προσδιορίζει την κοινωνική ένταξη των ανθρώπων και την κατηγοριοποίηση τους σε κοινωνικές ομάδες. Κάθε άνθρωπος ανήκει σε πολλές κοινωνικές ομάδες ταυτόχρονα με βάση κριτήρια όπως το φύλο, την επαγγελματική ιδιότητα, την οικονομική θέση κτλ. Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου επομένως προσδιορίζονται και από άλλες υποκουλτούρες μιας κοινωνίας και όχι μόνο την εθνοπολιτισμική του ταυτότητα, η οποία ως εκ τούτου δεν καθιστά τις πολιτισμικές ομάδες ομοιογενείς, αλλά εσωτερικά διαφοροποιημένες. Βλ. σχ. Ανδρούσου κ.ά., 2001: 88-89.

²⁷ Σύμφωνα με το Γ. Κλεφτάρα μέσα σε μια κοινωνία εντάσσονται ορισμένες μειονοτικές ομάδες ατόμων που, ενώ ανήκουν σε αυτήν, διαφοροποιούνται εν μέρει και εντάσσονται παράλληλα και σε άλλες ευδιάκριτες κουλτούρες, όπως είναι τα άτομα με αναπηρίες, οι ομοφυλόφιλοι κ.ά. (Κλεφτάρας, 2009: 41).

²⁸ Ο όρος πολιτισμική συνδέεται με τους όρους πολυπολιτισμική και διαπολιτισμική. Οι τρεις όροι μερικές φορές ταυτίζονται στη χρήση, ενώ για τους περισσότερους ερευνητές και μελετητές χρησιμοποιούνται σαν συνώνυμες αποδίδοντας διαφορετικές πτυχές της συμβουλευτικής που έχει πλαίσιο τον πολιτισμό. Ο όρος «πολιτισμική» σύμφωνα με το Γ. Κλεφτάρα δηλώνει τη συμβουλευτική που αφορά άτομα που ανήκουν σε πολιτισμικά μειονοτικές ομάδες, σε υποκουλτούρες, όπως π.χ. γυναίκες, ανάπηρους, ομοφυλόφιλους. Ο όρος «πολυπολιτισμική» συνδέεται με τη συμβουλευτική που αφορά άτομα διαφορετικής κουλτούρας που ανήκουν συνήθως σε εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Τέλος ο όρος διαπολιτισμική δηλώνει τη συμβουλευτική που έχει άξονα το πολιτισμικό υπόβαθρο του ατόμου μέσα στο πλαίσιο της οικουμενικότητας από τη μια πλευρά και του σχετικισμού από την άλλη, θεωρώντας ότι τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κάθε ανθρώπου διακρίνονται σε αυτά που μεταβιβάζονται από τον ιδιαίτερο πολιτισμό του και σ' αυτά που μεταβιβάζονται σε όλους τους πολιτισμούς, οικουμενικά και πανανθρώπινα. Με τους τρεις όρους συνδέεται και ο όρος «πολιτισμική ενσυναίσθηση» που αποδίδει μια ειδική διάσταση της ενσυναίσθησης και αναφέρεται στην ικανότητα του συμβούλου να κατανοεί με ακρίβεια τις προσωπικές εμπειρίες των ατόμων που προέρχονται από άλλους πολιτισμούς. Βλ. σχ. Κλεφτάρας, 2009. Μαλικιώση-Λοϊζου, 2008. Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004.

²⁹ Αυτά αναφέρονται σε στάδια ανάπτυξης της πολιτισμικής συνείδησης τόσο του συμβουλευόμενου, όσο και του συμβούλου μέσα στη συμβουλευτική διαδικασία. Στόχος του συμβούλου στην πολιτισμική προσέγγιση της διαδικασίας είναι να διευκολυνθεί ο συμβουλευόμενος να συνειδητοποιήσει τον εαυτό του και την εξέλιξή του μέσα σε ένα πολιτισμικό πλαίσιο. Σύμφωνα με το μοντέλο ανάπτυξης της πολιτισμικής ταυτότητας του Jackson τα στάδια συνειδητοποίησης είναι πέντε: η αφέλεια, η αποδοχή, η αντίσταση και αναγνώριση, ο επαναπροσδιορισμός και η εσωτερίκευση. Ο στόχος της πολιτισμικής συμβουλευτικής όμως επιτυγχάνεται και ανάλογα με την πολιτισμική συνείδηση του συμβούλου, η οποία σύμφωνα με τον Ponterotto και των συνεργατών του αναπτύσσεται σε τέσσερα στάδια: προέκθεση, έκθεση, φανατισμό ή άμυνα και σύνθεση ή ενσωμάτωση. Οι δυσκολίες και τα εμπόδια λοιπόν που έχει να αντιμετωπίσει ο σύμβουλος απέναντι σε κάποιο άτομο με διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα απαιτούν και διαφορετική προσέγγιση κατά τη συμβουλευτική διαδικασία. Βλ. σχετικά Ponterotto et., 2010. Lee et., 2009. Κλεφτάρας, 2009: 22-56. Κλεφτάρας, 2008. Griner & Smith, 2006. Patterson, 1996. Launikari & Puukari, 2005. Κλεφτάρας, 2004. Cohen, 1994. Sue et., 1992. Sue & Sue, 1977.

³⁰ Η μεταναστευτική ταυτότητα βέβαια δημιουργείται από τη σταδιακή κινητικότητα οικονομικών μεταναστών ή επαγγελματικών ελίτ, γεγονός που διαφοροποιεί λίγο τους ποντίους, τους οποίους θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε κυρίως οικονομικούς μετανάστες, ακόμη και αν οι συγκυρίες μετακίνησής τους δεν είναι καθαρά οικονομικές διότι συμπλέκονται με ιστορικές, εθνικές και κοινωνικοπολιτικές. Βλ. σχ. Λαυρεντιάδου, 2006: 112-115.

³¹ Οι όροι έθνος, εθνοτικός, εθνικός, εθνικισμός επιδέχονται πολλαπλές ερμηνείες που έχουν δώσει κατά καιρούς οι επιστήμονες και μελετητές διαφόρων επιστημών. Οι έννοιες έθνος και εθνοτική ομάδα πολλές φορές ταυτίζονται, εμφανίζουν όμως κοινά και διαφορετικά στοιχεία. Κατά την άποψη του Danforth (Danforth, 1999: 20) το έθνος διαφέρει από την εθνοτική ομάδα στο ότι οι άνθρωποι που ανήκουν σ' αυτό επιζητούν την κυριαρχία σε κάποια περιοχή. Ως εθνοτική ομάδα επομένως μπορούμε να ορίσουμε μια ομάδα ανθρώπων που ανήκουν σε ένα έθνος, έχουν κοινή εθνική καταγωγή. Στην Ελλάδα ο όρος έθνος συνδέεται με τον όρο γένος δηλώνοντας την κοινή καταγωγή, ιστορία και κουλτούρα. Ως εκ τούτου διαφέρουν οι έννοιες εθνικότητα και υπηκοότητα. Η επιστημονική συζήτηση για τους όρους έθνος και εθνοτική ομάδα παραμένει ανοικτή.

³² Η εθνοτική ταυτότητα μιας πληθυσμιακής ομάδας είναι μια πολιτική διαδικασία που συνθέτει τη συλλογικότητα κατά τα ενδιαφέροντά της. Άρα οι μετανάστες κατασκευάζουν την εθνοτική τους ταυτότητα όχι τόσο με τα πολιτισμικά σύμβολα, όσο με τα διακριτά στοιχεία έναντι άλλων, που τους δίνουν συνείδηση του ανήκειν. Είναι πολύ σημαντικός επομένως ο τρόπος που επανακαθορίζεται το ανήκειν μέσω των αφηγήσεων για την πατρίδα κατά τη διαδικασία της μετανάστευσης. Με αυτή την έννοια η πατρίδα μπορεί να είναι ένα ιδανικό που αλλάζει. Βλ. σχ. Βέικου, 2011: 184-188.

³³ Στα χρόνια μετά την Περεστρόικα τα δίκτυα συνένωσης των ελληνικών κοινοτήτων με τη μητροπολιτική Ελλάδα ενισχύονται από εθνοτικούς φορείς και την οργάνωση συνεδρίων, στα οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι της διασποράς και πολλοί από τη Σοβιετική Ένωση με σκοπό να προωθηθούν εθνικές διεκδικήσεις. Έτσι οι ελληνικές κοινότητες της πρώην ΕΣΣΔ συνδέονται εκ νέου με τα δίκτυα της ελληνικής διασποράς και ως συνέπεια αυξάνεται και ο αριθμός των ποντιακών συλλόγων και οργανώσεων. Βλ. σχ. Λαυρεντιάδου, 2006: 118.

³⁴ Ως επίσημη γλώσσα της ελληνικής μειονότητας στη Σοβιετική Ένωση καθιερώθηκε η νέα ελληνική και όχι η ποντιακή διάλεκτος που μιλιόταν ευρέως, αλλά ήταν μόνο προφορική. Βλ. σχ. Ατζιζίδης, 1997: 378-388 και Χασιώτης, 1997: 370-373.

³⁵ Σύμφωνα με τον Τσαούση εξάλλου η σύνδεση των μεταναστών με τα μέλη της ομάδας καταγωγής καθίσταται προστατευτική κατά την περίοδο που αιωρούνται μεταξύ δύο πολιτισμών με την απειλή του κοινωνικού αποκλεισμού. Η αναδιαμορφωμένη συλλογική τους ταυτότητα αναδεικνύεται σε φυγόκεντρος δύναμη ανάμεσα στην αφομοιωτική δύναμη της κοινωνίας υποδοχής και της κοινωνικής απομόνωσης, καλλιεργώντας τη δυνατότητά τους να προσαρμόσουν τη ζωή τους στην κουλτούρα της κοινωνίας υποδοχής και να ενταχθούν σ' αυτήν ως μέλη της (Τσαούσης, 1987: 160-161). Αναδεικνύεται επίσης σε δύναμη ευρύτερης αναδιαμόρφωσης της κοινωνίας όπου συμβιώνουν διάφορες πολιτισμικές ομάδες. Ο συλλογισμός αυτό συνδέεται με τον «πολιτισμικό σχετικισμό» που προβάλλει την αξία και ισοτιμία όλων των πολιτισμών. Συνεπακόλουθα οι πολιτισμικές ανισότητες και συγκρούσεις υποβαθμίζονται και ατονεί η πολιτισμική αφομοίωση προς όφελος της διατήρησης και εξέλιξης των συλλογικών και εθνοτικών ταυτοτήτων μιας κοινωνίας. Σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία ο πολιτισμός των ομάδων υφίσταται και διατελεί υπό διαρκή διαπραγμάτευση, αλληλεπίδραση και αναδιαμόρφωση, ενώ παράλληλα η κοινωνία αναδιοργανώνεται μέσα στο πλαίσιο της πολιτισμικής διαφοράς (Barth, 1994:11- 13. Cohen, 1994: 59-60).

³⁶ Τα προγράμματα αποκατάστασης των παλιννοστούντων έμειναν ημιτελή και οι ίδιοι βρέθηκαν να αιωρούνται καθώς κατέρρεαν με το χρόνο οι ελπίδες τους στην ιστορική πατρίδα. Μαζί με την εθνική αποκατάστασή τους προσέβλεπαν στην οικονομική και κοινωνική ενίσχυση, όπως είχε συμβεί με τους πρόσφυγες του '22 που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα με παραχωρήσεις και ουσιαστική αναδόμηση του ελληνικού κράτους. Σε μια νέα αναδόμηση πίστευαν και οι παλιννοστούντες, αλλά διαψεύδονταν καθώς περνούσαν τα χρόνια. Βλ. σχ. Voutira, 1997: 111-133.

³⁷ Η μέθοδος των αφηγήσεων ζωής υπάρχει από τη στιγμή που η κοινωνική έρευνα επιθυμεί να «παρουσιάσει» «πορτρέτα» που αντιπροσωπεύουν έναν ιστορικό ή έναν πολιτισμικό περίγυρο, εμφανίζει δηλαδή ένα χαρακτήρα λογοτεχνικό και περιγραφικό. Με την κυριαρχία της σχολής του Σικάγο (δεκαετία του '20), την οπισθοχώρησή της και τη συνέχιση αυτής της παράδοσης (δεκαετία του '60) μπαίνουν οι σπόροι για μια κοινωνιολογία άμεση, επιτόπια, συμμετοχική, με στόχο την εκ των έndon σύλληψη του κοινωνικού βιώματος, την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το υποκείμενο συνδιαλέγεται με τις κοινωνικές του συνθήκες.

Στο μέσον της δεκαετίας του '70, με την κρίση των ποσοτικών προσεγγίσεων είναι η εποχή κατά την οποία μπαίνουν τα θεμέλια για τη σύγχρονη χρήση της μεθόδου των αφηγήσεων ζωής. Παράλληλα με την ανάπτυξη της βιογραφικής μεθόδου ως απάντησης στην κρίση διαδίδεται ευρύτερα το ρεύμα της προφορικής ιστορίας και της μελέτης της «συλλογικής μνήμης» ως μέλημα ενός ευρύτερου αναγνωστικού κοινού, το οποίο δεν ενδιαφέρεται πλέον αποκλειστικά για τη ζωή και τη δράση διασήμων προσωπικοτήτων, αλλά στρέφει επίσης και κυρίως το ενδιαφέρον του στη ζωή των μικρών ανθρώπων και των αγνώστων. Ιστορικοί, εθνολόγοι, ανθρωπολόγοι, κοινωνιολόγοι παρουσιάζουν λοιπόν αφηγήσεις μεμονωμένων ατόμων ή μικρών ομάδων «ταπεινής» κοινωνικής προέλευσης (ιστορίες μεταναστών ή εργατών, εθνογραφίες μικρών χωριών κλπ.), προσπαθώντας όχι μόνο να εμπλουτίσουν τις πηγές τους βλέποντας την ιστορία από άλλη οπτική γωνία, αλλά και να συνδέσουν τις εμπειρίες αυτών των ατόμων ή/και ομάδων με την εξέλιξη στο επίπεδο του ευρύτερου κοινωνικού περίγυρου.

Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την αυτοβιογραφία εκφράζει την ανάγκη συλλογής και διατήρησης υπολειμμάτων ενός παρελθόντος που απειλείται με εξαφάνιση, ανάγκη που συμβαδίζει με τη ρήξη στην παραδοσιακή μετάδοση της γνώσης από γενεάς εις γενεά και που προκαλεί στους νεότερους ένα είδος νοσταλγίας και περιέργειας για το παρελθόν. Για την ιστορική εξέλιξη της βιογραφικής έρευνας. Βλ. σχ. Τσιώλης, 2006. Κείμενο στην ιστοσελίδα www.cultural-representation.com/showLesson.php?file=biografikn (πρόσβαση 25/11/2011).

³⁸ Η δυνατότητα του υποκειμένου στις βιογραφικές έρευνες να αφηγείται το παρελθόν και να σκιαγραφεί την εικόνα και πορεία της ζωής του μπορεί να συνδεθεί με την αφηγηματική προσέγγιση στη συμβουλευτική που καθιστά το συμβουλευόμενο κατά τη συμβουλευτική διαδικασία ενεργό αφηγητή στην προσπάθεια ανασυγκρότησης της ζωής του. Βλ. σχ. Morgan, 2011.

³⁹ Η αφήγηση είναι η βασική δομή της εμπειρίας του ανθρώπου στο χρόνο, γι' αυτό εφαρμόστηκε στο πεδίο της ψυχολογίας και συμβουλευτικής και υποστηρίχτηκε ιδιαίτερα από τους φαινομενολόγους και υπαρξιστές. Η αφήγηση θεωρείται μια διαλογική – επικοινωνιακή διαδικασία που θεμελιώνεται στο γεγονός ότι από τη μια αποτελεί πολιτισμικό προϊόν και από την άλλη τρόπο της συνείδησης, ως εκ τούτου η αφήγηση συνιστά το αποτέλεσμα της αλληλεπιδραστικής σχέσης αυτών που τη χρησιμοποιούν σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια η αφήγηση εκφράζει μια κοινωνικά οργανωμένη σχέση ενός προσώπου με ένα άλλο (Πουρκός, 2009: 417-427). Η αφηγηματική συνέντευξη λοιπόν αποτελεί μια επικοινωνιακή διαδικασία μεταξύ του συνεντευκτή και του συμμετέχοντα σε μια έρευνα, με αφηγητή τον συμμετέχοντα, ενώ κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ενεργοποιούνται ψυχολογικές διαδικασίες όπως προσοχή, φαντασία, μνήμη κτλ.

⁴⁰ Τα στοιχεία αυτά θεωρούνται βασικές δεξιότητες και τεχνικές στη συμβουλευτική. Βλ. σχ. Nelson-Jones, 2009, McLeod, 2003 και Ivey et., 1992.

⁴¹ Η αφηγηματική ποικιλία των κειμένων ως προ τη μορφή, τις τεχνικές και τους τρόπους εντοπίζεται στα εξής: Στα στοιχεία δημοσιογραφικού, δοκιμιακού (φιλοσοφικού), πολιτικού λόγου και στη χρήση επιχειρηματολογίας, λογοτεχνικού ύφους και λογοτεχνικών μέσων. Στη χρήση περιγραφών, διαλόγων, στις εναλλαγές ευθύ - πλάγιου λόγου και ρηματικών προσώπων, στη δομή, στη θεματική και χρονολογική αλληλουχία, στη χρονική διάρκεια, στην εστίαση του αφηγητή. (Genette, 2007. Τσολάκης κ.ά., 2008: Τεύχος Α. Τσολάκης κ.ά., 2006: Τεύχος Β. Τσολάκης κ.ά., 2006: Τεύχος Γ. Τσιώλης, 2006).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

A. Μεταναστευτικές διαδρομές των «ελλήνων ποντίων»

Οι έλληνες πόντιοι είναι έλληνες που κατάγονται από τον Πόντο, περιοχή στα παράλια του Εύξεινου Πόντου και βορειοανατολικά της Μικράς Ασίας. Η παρουσία τους στον τόπο χάνεται στα βάθη των αιώνων, ενώ η μεταναστευτική τους πορεία σημειώνεται σε περιόδους σημαντικών ιστορικών γεγονότων και εξαρτάται από τις σχέσεις και πολιτικές των λαών που συνυπάρχουν ή γειτνιάζουν γεωγραφικά. Η παρουσία των ελλήνων στο βόρειο Εύξεινο Πόντο ανάγεται στα μυθικά χρόνια και συνδέεται με τους μυθικούς ήρωες Προμηθέα, Φρίξο, Ηρακλή, Αργοναύτες κ.ά. Κατά την πρώτη χιλιετία δημιουργούνται εμπορικοί σταθμοί και από τον 8ο αιώνα ιδρύονται ελληνικές αποικίες σε όλο τον Εύξεινο Πόντο. Η εξέλιξή τους συνεχίζεται στη διάρκεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας και του εκχριστιανισμού των ρώσων μέσα από την ιστορική πορεία του ελληνικού και ρωσικού λαού. Στη διάρκεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας ο βορειοανατολικός Εύξεινος Πόντος, ο Καύκασος, η Γεωργία και οι Παραδουνάβιες περιοχές, γίνονται το καταφύγιο πολλών ελλήνων.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 και της Τραπεζούντας το 1461 και τη δημιουργία της οθωμανικής αυτοκρατορίας ο δρόμος της ελευθερίας ανοίγει για πλήθος έλληνες προς τις περιοχές του Καυκάσου, του Αντικαυκάσου, Κριμαίας, Γεωργίας και όλης της Ρωσίας. Για δυο τρεις αιώνες έλληνες πόντιοι εγκαθίστανται σε εμπορικούς δρόμους προς τη Μαύρη Θάλασσα και έρχονται σε επαφή με μουσουλμάνους, Αρμένιους, Τατάρους και ως αποτέλεσμα πολλοί αφομοιώνονται γλωσσικά και πολιτισμικά. Η οικονομική μετανάστευση των ποντίων προς την τσαρική Ρωσία συνεχίζεται μέχρι τον 18^ο αιώνα, έχοντας για πολλούς προσωρινό χαρακτήρα.

Η ελληνική επανάσταση δημιουργεί συνθήκες για να αναπτυχθεί νέο κύμα μετανάστευσης από τον Πόντο στη Ρωσία, όπου αναπτύσσεται ένα φιλελληνικό κίνημα. Οι ελληνικές κοινότητες που υπήρχαν σχεδόν σε όλες τις πόλεις της Ρωσίας έγιναν πραγματικές εστίες προετοιμασίας του απελευθερωτικού αγώνα. Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα οι πόντιοι πραγματοποιούν μαζικές μεταναστεύσεις προς τον Καύκασο σε ρωσικές περιοχές φιλικές προς χριστιανικούς πληθυσμούς. Σ' αυτό συνετέλεσαν από τη μια οι πολεμικές συγκρούσεις και εναλλαγές συνόρων μεταξύ

Οθωμανών και Ρώσων κατά τον κριμαϊκό πόλεμο (1853-1856) και τους τέσσερις ρωσοτουρκικούς πολέμους και από την άλλη η μεταναστευτική πολιτική της Ρωσίας, η οποία με τους ελληνικούς εποικισμούς στόχευε να ενισχύσει τις αγροτικές περιοχές, να ενδυναμώσει το δυναμικό του στρατού και να καλύψει διοικητικές της ανάγκες. Το 1829 χιλιάδες έλληνες της Αργυρούπολης ακολουθούν τον ηττημένο ρωσικό στρατό για να αποφύγουν βιαιοπραγίες των τούρκων. Αρκετοί μετακινήθηκαν στην Τιφλίδα, οι πιο πολλοί όμως εγκαταστάθηκαν στην περιοχή Τσάλκα της Γεωργίας, όπου ιδρύθηκαν τα γνωστά σε όλους σαράντα χωριά, στα οποία κατέφυγαν μετά το 1956 μετανάστες από τη Σάντα του Πόντου. Το 1863 οικογένειες από τα Κοτύωρα και τα χωριά του Λαζιστάν πέρασαν σε ρωσικό έδαφος, ενώ μέχρι το 1868 πολλές οικογένειες από τη Σαμψούντα εγκαταστάθηκαν στον Καύκασο και άλλες από την Αρμενία μετακινήθηκαν στη Μαύρη Θάλασσα και την Αμπχαζία, όπου ιδρύθηκαν τρία χωριά, αρκετοί έλληνες δε εγκαταστάθηκαν στο Σοχούμι. Η μαζικότερη εγκατάσταση πληθυσμών από τον Πόντο στη Ρωσία έγινε αμέσως μετά το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1876-1878, όταν πάνω από 100.000 έλληνες εγκατέλειψαν τον Πόντο και εγκαταστάθηκαν στο Καρς, ενώ άλλοι μετακινήθηκαν προς το Αρνταχάν, την Αμπχαζία και την Αζαρία ενισχύοντας με ελληνικό πληθυσμό το Βατούμι και το Σοχούμι. Αυτές τις ελώδεις περιοχές που μάλιστα η μαλάρια μετέτρεψαν οι πόντιοι σε εύφορες εκτάσεις με καλλιέργειες τσαγιού, εσπεριδοειδών και σηροτροφίας.

Σύμφωνα με ρωσική απογραφή του ελληνικού πληθυσμού το 1897 καταγράφονται 207.536 «απόγονοι των βυζαντινών ζώντες μεταξύ ρώσων και άλλων εθνοτήτων» και μεταξύ των πολυπληθέστερων ελληνικών κοινοτήτων ήταν της περιοχής του Καρς, της Τιφλίδας, του Κουμπάν, της Τσάλκας.

Οι μετακινήσεις των ελλήνων του Πόντου προς τη Ρωσία συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια κατασκευής του σιδηροδρομικού άξονα που ένωνε την ευρωπαϊκή Ρωσία, με τον Καύκασο, την Κασπία και τη Σιβηρία, οπότε εγκαταλείπονται η Νεοκαισάρεια, Χαλδεία, Ερζερούμ. Το 1912 ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου, σύμφωνα με στοιχεία του τουρκικού κράτους, μειώνεται στο ένα τρίτο των 2.000.000 του παρελθόντος. Σύμφωνα δε με τις εκτιμήσεις των ελληνικών διπλωματικών αρχών και των ελληνικών κοινοτήτων της Ρωσίας (Πανελλήνιο Συμβούλιο των εν Ρωσία Ελλήνων) το 1918 ο ελληνικός πληθυσμός στη Ρωσία ξεπερνούσε τις 700.000. Η έξοδος των ποντίων προς τη Ρωσία συνεχίστηκε ασταμάτητα μέχρι την Οκτωβριανή

Επανάσταση και ένα μεγάλο κύμα φυγής ελλήνων προς τις περιοχές της Γεωργίας και της υπόλοιπης Ρωσίας σημειώνεται στις αρχές του 1918 μετά τη λήξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από τα τουρκικά εδάφη. Στο διάστημα αυτό μέχρι το 1922 αρκετοί πόντιοι από τα ρωσικά εδάφη και τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας ακολουθώντας την πορεία των ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου καταφεύγουν πρόσφυγες στην Ελλάδα.

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την επικράτηση των μπολσεβίκων στη Ρωσία και τον Καύκασο ο χαρακτήρας των μεταναστεύσεων των ελληνικών πληθυσμών αλλάζει. Οι μετακινήσεις τους πλέον περιορίζονται εντός των ορίων της Σοβιετικής Ένωσης. Κάποιες από αυτές ήταν αποτέλεσμα ένοπλων συγκρούσεων και τοπικών διενέξεων που ακολούθησαν τον πόλεμο, ενώ οι μαζικότερες οφείλονται σε κρατικούς σχεδιασμούς εκτόπισης ελλήνων στις Δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1930.

Στην περίοδο 1918 – 1937 η τύχη των ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης καθορίστηκε από τις σχέσεις ελληνικού κράτους και σοβιετικού, αλλά κυρίως από την πολυποίκιλη πολιτική των σοβιετικών απέναντι στις εθνικές μειονότητες που ζούσαν στα εδάφη τους. Στις αρχές της περιόδου σημειώνεται ύφεση των μεταναστεύσεων των ελλήνων, ενώ παράλληλα καλλιεργείται η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας και ελληνικής γλώσσας, στηρίζονται οι ελληνικές κοινότητες και ενισχύεται η ελληνική συνείδηση μέσα στο δημοκρατικό κλίμα θεμελίωσης της σοβιετικής ένωσης με τη συμβολή των διαφορετικών πληθυσμών και εθνικών μειονοτήτων.

Στα πρώτα χρόνια του σοβιετικού καθεστώτος αναπτύχθηκε πολύς διάλογος μεταξύ σοβιετικού κράτους και ελληνικών κοινοτήτων για τη μορφή της ελληνικής γλώσσας που θα επικρατούσε ως γλώσσα της ελληνικής εθνικής μειονότητας. Η συζήτηση αυτή συνέπιπτε χρονικά με το γλωσσικό ζήτημα που εξελισσόταν στον ελλαδικό χώρο. Η ποντιακή διάλεκτος μιλιόταν ευρέως, διέθετε όμως μόνο προφορικό σύστημα και δεν είχε γραφτεί ποτέ, γι' αυτό αποκλείστηκε. Τα ποντιακά ήταν γνωστά δε στη Σοβιετική Ένωση ως «ρωμαίικα». Τελικά καθιερώθηκε ως γλώσσα της ελληνικής μειονότητας της Σοβιετικής Ένωσης η νέα ελληνική, όπως η επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους.

Το σοβιετικό καθεστώς προωθεί τη διατήρηση της γλώσσας, κουλτούρας και παιδείας των λαών, ως αποτέλεσμα της σοσιαλιστικής πολιτικής που στηρίχθηκε στη διαφορετικότητα των λαών, πάνω στην οποία στηρίχθηκε η σοσιαλιστική

δημοκρατία. Έτσι την εποχή εκείνη καλλιεργήθηκαν η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός στα σχολεία που λειτούργησαν στη Γεωργία, στην Αμπχαζία κτλ, ώστε διατηρήθηκε η ελληνική ιστορική μνήμη και εθνική συνείδηση. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι σε μερικές Δημοκρατίες επιτράπηκαν τα εθνικά σοβιέτ, κάτω από την πίεση των κοινοτήτων των λαών, είχε ως αποτέλεσμα τη ύπαρξη συμπαγών ελληνικών πληθυσμών σε πολλές περιοχές της ευρύτερης περιφέρειας της Μαύρης Θάλασσας και τη δημιουργία οικισμών με έντονο το ελληνικό στοιχείο.

Στο διάστημα κατά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 και την ανταλλαγή των πληθυσμών, ενώ πολλοί έλληνες της Σοβιετικής Ένωσης ξεσηκώθηκαν να έρθουν στη μητροπολιτική Ελλάδα, το ελληνικό κράτος αποφάσισε να κρατήσει αποστάσεις από το κομμάτι αυτό της ελληνικής διασποράς.

Τα τελευταία χρόνια της περιόδου όμως η σταλινική πολιτική μεταβάλλεται και έτσι εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια ενάντια στα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων. Την περίοδο λοιπόν 1937-1939 οι διώξεις κορυφώνονται και αποκτούν εθνικό χαρακτήρα. Ως αποτέλεσμα η ελληνική γλώσσα ως στοιχείο της εθνικής ταυτότητας απαγορεύεται, τα ελληνικά σχολεία κλείνουν, οπότε η διάσωση της ελληνικής γλώσσας και ποντιακής διαλέκτου περιορίζονται στην οικογένεια. Οι μετακινήσεις πραγματοποιήθηκαν σε τέσσερις διαδοχικές φάσεις με αυτούς που είχαν κρατήσει στο μεταξύ την ελληνική υπηκοότητα. Οι πρώτοι λοιπόν εκτοπίστηκαν προς το Καζαχστάν, το Ουζμπεκιστάν, την Κιργιζία και λίγοι προς το Βλαδιβοστόκ, όπου εγκαταστάθηκαν υπό άθλιες συνθήκες και εργάστηκαν σε κολχόζ χωρίς το δικαίωμα να μετακινηθούν σε ακτίνα μεγαλύτερη των πέντε χιλιομέτρων από την κατοικία τους ή να επιστρέψουν στον τόπο καταγωγής τους.

Κατά τη δεύτερη περίοδο εκτοπίσεων στην Κεντρική Ασία, 1941-1949, το σοβιετικό καθεστώς εξαναγκάζει τους ελληνικούς πληθυσμούς σε μεταναστεύσεις για να ενισχύσει τα αδύναμα σύνορά του λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του φόβου συνεργασίας μουσουλμανικών πληθυσμών της σοβιετικής ένωσης με τους τούρκους και στη συνέχεια με τους συμμάχους αυτών γερμανούς. Το 1942 και 1944 εκτοπίζονται όλοι οι εναπομείναντες έλληνες της Κριμαίας και της Αζοφικής στο Καζαχστάν. Το 1949 εξορίζονται οι έλληνες του Καυκάσου και της Γεωργίας (από την εξορία εξαιρούνται κάποια χωριά της περιοχής της Τιφλίδας και της Τσάλκας) στην Αμπχαζία, Αζαρία και στο Καζαχστάν. Στα επόμενα χρόνια οι εκτοπισμένοι πόντιοι στην κεντρική Ασία, παρ' όλες τις καταπιεστικές συνθήκες διαβίωσης και την

απαγόρευση μετακίνησής τους, κατάφεραν να διατηρήσουν την ελληνική τους ταυτότητα παράλληλα με τη σοβιετική, να δραστηριοποιηθούν στις νέες τους πατρίδες μετατρέποντας τις αφιλόξενες στέπες σε εύφορους αγροτικούς τόπους και να δημιουργήσουν την κοινότητα του ποντιακού ελληνισμού της κεντρικής Ασίας με αστικά κέντρα το Τσιμκέντ και το Κεντάου.

Μετά το 1953 η πολιτική του σοβιετικού καθεστώτος υπό την προεδρία του Χρουστσόφ προς τους ποντίους αλλάζει παραχωρώντας σε όσους έχουν τη σοβιετική υπηκοότητα την άδεια μετακίνησης στον τόπο καταγωγής τους. Η επιστροφή πολλών ιδιαίτερα στη Γεωργία και στο Σοχούμι μετά το 1958 συνοδεύτηκε με πολλές αντιξοότητες μιας και στα πατρογονικά σπίτια είχαν εγκατασταθεί πληθυσμοί διαφορετικών εθνοτήτων. Στο ίδιο διάστημα επιστρέφουν από την εξορία πολλοί πολιτικοί κρατούμενοι.

Στις αρχές της δεκαετίας 1960-1970 ο ελληνισμός της σοβιετικής ένωσης γνωρίζει μια νέα δυναμική περίοδο με ανάπτυξη του ελληνικού στοιχείου στην Υπερκαυκασία, στη Γεωργία, στο Ουζμπεκιστάν και την Τασκένδη, το Σοχούμι, Βατούμι, Τιφλίδα και Τσάλκα, όπου ξαναζωντανεύει η ελληνική γλώσσα με τη διδασκαλία της στα σχολεία, ξαναλειτουργούν ελληνικά τμήματα σε θέατρα και εκδίδονται ελληνικές εφημερίδες. Η πολιτιστική αναγέννηση διακόπτεται όμως σύντομα, όταν οι τοπικές αρχές ενοχλούνται από τους υπερδραστήριους Έλληνες. Στα μέσα της δεκαετίας αρκετοί ομογενείς από τις χώρες της Κεντρικής Ασίας μεταναστεύουν στην Ελλάδα μετά τη διακρατική συμφωνία Χρουστσόφ και Παπανδρέου (1964) για ελεγχόμενη μετακίνηση Ελλήνων με περιορισμένο αριθμό αυτών κάθε χρόνο στην Ελλάδα.

Η κατάσταση ξαναβελτιώνεται για τους Έλληνες της σοβιετικής ένωσης, όταν τη δεκαετία του 1980 η αλλαγή στη σοβιετική πολιτική με την περεστρόικα δίνει τη δυνατότητα νέας εθνικής αφύπνισης των Ελλήνων, επαναλειτουργίας ελληνικών σχολείων, πραγματοποίησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων, αλλά προπάντων τη δυνατότητα να ταξιδέψουν και να εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Στα τέλη της δεκαετίας του '80 εξάλλου παραχωρείται από το καθεστώς το δικαίωμα ιδιοκτησίας γης που μπορεί να μεταβιβαστεί και κληροδοτηθεί, οπότε πολλοί Έλληνες αποκτούν την περιουσία τους. Ταυτόχρονα επιτράπηκε η ίδρυση ιδιωτικών επιχειρήσεων, οπότε αρκετές ελληνικές επιχειρήσεις εξαπλώθηκαν στη νότια Ρωσία και τον Καύκασο.

Το 1989 πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα η Πανενοσιακή Ιδρυτική Συνδιάσκεψη των Σοβιετικών Ελλήνων, όπου ξεχώρισε ο λαϊκός βουλευτής Μιχαήλ Ποπόφ με την

άποψη να δημιουργηθεί Αυτόνομη Ελληνική Δημοκρατία στη νότια Ρωσία, κάτι που δεν έγινε αποδεκτό από το Ανώτατο Σοβιέτ. Η αφύπνιση των ελλήνων συνεχίζεται τα επόμενα χρόνια με γρήγορους ρυθμούς και ακολουθούν έντονη δραστηριοποίηση των ελληνικών συλλόγων και πραγματοποίηση Συνδιασκέψεων, στις οποίες τέθηκαν θέματα μεταναστεύσεων κυρίως προς την Ελλάδα, δικαιωμάτων, αυτονομίας και οργάνωσης των πολιτών ελληνικής καταγωγής, θέματα περιουσιών κτλ.

Σύντομα τα ιστορικά γεγονότα, κατάρρευσης της σοβιετικής ένωσης, ανεξαρτησίας πολλών πρώην σοβιετικών χωρών και εσωτερικών ταραχών και εμφυλίων πολέμων, προκάλεσαν ένα νέο μεταναστευτικό ρεύμα που εντάθηκε μετά το 1991. Πολλοί έλληνες ποντιακής καταγωγής, μετά από μια παρουσία στο χώρο της Ρωσίας και της πρώην ΕΣΣΔ, μετανάστευσαν με τις αμιγείς ή μικτές οικογένειές τους αυτή τη φορά στην Ελλάδα, στη «νέα πατρίδα», αντιμετωπίζοντας αρκετά και μεγάλα προβλήματα αλλά και θέληση για μόνιμη εγκατάσταση.

Σύμφωνα με την απογραφή του 1989 στη σοβιετική ένωση οι πόντιοι ανέρχονταν σε 358.000, ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνουν οι σύλλογοί τους φτάνουν τους 600.000. Αν πάλι ληφθούν υπόψη και οι μικτοί γάμοι αυτών τότε ο αριθμός τους αγγίζει το 1.000.000 κατά το Γαβριήλ Ποπόφ.

Για τις Μεταναστευτικές διαδρομές των «ελλήνων ποντίων» βλ. σχ. Πηγή: Ιστότοπος ΕΙΥΑΠΟΕ, <http://users.otenet.gr/~eiypoe>. Λαυρεντιάδου, 2006. Χατζηγεωργίου, 2006. Αγτζίδης, 1997. Χασιώτης, 1997.

B. Αφηγηματικά αποσπάσματα

Από τις ιστορίες ζωής του Χαράλαμπου και του Θεόδωρου

1. *Ας πούμε εγώ παραδείγματος χάριν προσφέρω κάποτε κάποτε... , προσφέρω δωρεάν εκπαίδευση αυτούς που δεν μπορούν να πληρώνουν... βοηθάω να ετοιμάζουν τα σχολικά τα μαθήματα. Βοηθάω τους παλιννοστούντες να αποκτήσουν ιθαγένεια, με τα χαρτιά και με τα λοιπά, με τις αιτήσεις. Γιατί και οι περισσότεροι έχουμε... δεν ξέρουνε καλά τα ελληνικά και δεν καταλαβαίνουνε. Και με τη γραφειοκρατία που κρατάει εδώ στο ελληνικό κράτος, είναι πάρα πολλά δύσκολα αυτοί οι άνθρωποι να βγάλουνε πέρα σε μια υπηρεσία. Γι' αυτό είμαστε εδώ, βοηθάμε... Όταν χρειαστεί ας πούμε κάποια βοήθεια στην περιφέρεια ή στις άλλες υπηρεσίες, είναι πάρα πολλοί άνθρωποι που είναι αρκετά ηλικιωμένοι και εδώ και πέντε έξι επτά χρόνια ταλαιπωρούνται να αποκτήσουνε ιθαγένεια ή σύνταξη ή κάτι ασφάλεια από την πρόνοια κτλ. κτλ. Τους στείλνουνε από το ένα τμήμα στο άλλο, αυτοί δεν καταλαβαίνουνε, γι' αυτό εμείς κάπου κάπου, όχι κάπου κάπου, συνεχώς, διαρκώς τους βοηθάμε ας πούμε.*
2. *Και ως συνέπεια αυτό αγγίζει, δημιουργεί πάρα πολλά άλλα προβλήματα και όλα τα μέρη της ζωής. Δηλαδή είναι ένα πράγμα, το οποίο δεν ήξεραμέ τι είναι αυτό στη Σοβιετική Ένωση. Όταν άκουγαμέ ότι στα καπιταλιστικά κράτη κάνουν απεργίες οι άνθρωποι, γιατί είναι άνεργοι και ζητάνε χρήματα, εμείς λέγαμε τι είναι, πώς δεν δουλεύουν, δεν έχουν εργοστάσια, δεν έχουν μαγαζιά, δεν έχουνε κ.ά. κ.ά.*
Γενικά να πω εντοπίζω και άλλα προβλήματα λόγω έλλειψης δουλειάς. Μα κάπου κάπου κάνω πέρα ας πούμε. Με το επάγγελμα μου δεν είμαι στο χειρότερο επίπεδο. Μα κάθε φορά, πρώτη φορά στη ζωή μου ξεκίνησα να σκέφτομαι θα βγάλω κανένα μεροκάματο ή δεν θα βγάλω. Αυτό είναι το θέμα. Και αυτό ψυχολογικά είναι πάρα πολύ δύσκολο. Να επιζείς και να επιζείς. Καταλαβαίνω όλη η Ελλάδα περνάει κρίση, μα ιδιαίτερα εμείς που δεν είχαμε περιουσία, κανείς δεν άφησε περιουσία, ας πούμε να βασιζόμαστε, όπως αν δεν

έχεις δουλειά, έχεις κάποιον στην άκρη, μια περιουσία, για να μπορείς να επιβιώνεις.

3. *Όπως και τώρα στα τόσα χρόνια έδωσαν τα δάνεια και τους άφησαν τους ανθρώπους έξω. Ποιος θα κερδίζει; Πάλι το μονοπώλιο, οι τράπεζες, αύριο μεθαύριο θα 'ρθουν και θα κάνουν κατασχέσεις.....
Αυτό είναι μια παγίδα του κράτους για τον πολίτη. Ο καπιταλισμός.*
4. *Ήταν δωρεάν η Εστία. Πλήρωναν τους καλούς φοιτητές διατροφή. Δηλαδή με αυτά τα ελάχιστα λεφτά μπορούσε ένας φοιτητής να επιβίωνε αρκετά καλά ας πούμε. Αυτός που ήθελε να σπουδάσει... ελεύθερα. Ήταν ας πούμε φοιτητές που παντρεύτηκαν στα 18, 19, 20 χρονών, ήταν και οι δύο φοιτητές, είχαν και παιδιά και το Πανεπιστήμιο, γενικά το κράτος, τους στήριζε. Οποσδήποτε τους έδινε εστία, τους έδινε κάποια πλεονεκτήματα. Και ας πούμε όσο πολλά διάβαζες εκεί, δηλαδή είχες βαθμολογία καλή, τόσο είχες στήριξη από το Πανεπιστήμιο και το κράτος. Δηλαδή προόδευε το κράτος.*
5. *Όχι μόνο αγαπώ την Ελλάδα και τελειώνει. Για να αγαπάς την Ελλάδα πρέπει να καταλαβαίνεις το πολιτικό σύστημα, να καταλαβαίνεις το πολιτισμό, να καταλαβαίνεις την νοοτροπία των ανθρώπων που ζουν, να καταλαβαίνεις την επικοινωνία πώς γίνεται μέσα, να κοιτάξεις λίγο μπροστά πού πάει αυτή η χώρα. Αυτά είναι γενικά πράγματα που πρέπει να έχει καθένας έλληνας. Καθένας άνθρωπος εγώ θεωρώ. Δηλαδή να μην προδώσεις την πατρίδα σου, με όποια μορφή γίνεται αυτό. Αυτές είναι οι βασικές αρχές.*

Από τις ιστορίες ζωής του Μίλτου και της Συμέλας

6. *Αν δεν δίνεις σημασία ... αν δεν δίνει σημασία ένας αγρότης ... έσπειρε πατάτα, άντε, δεν δίνει σημασία και θα το μαζέψω. Έτσι είναι η οικογένεια, έτσι είναι και το παιδί. Αμα δεν δώσεις σωστό διάδρομο .. τουλάχιστον ας κάνει λάθη, αλλά πάντα ... πρέπει ο άνθρωπος από μικρός μέχρι μια ηλικία να αφήσει λάθη στην ζωή του. Αλλά όχι τέτοια λάθη που να τον πάνε πίσω μήνες. Γιατί άμα πέσεις σε μια λακούβα, οι άλλοι προχωράνε μπροστά, εσύ μένεις πίσω. Μέχρι*

να σκαρφαλώσεις περνάει χρόνος, ένα διάστημα, πάντα λείπει. Όταν λείπει αυτό που έφτασαν οι άλλοι πάντα έχεις ένα ψυχολογικό τραύμα. Λες, α, τι έγινε ... γιατί ο άλλος προχώρησε μπροστά και γω ακόμη ... γι' αυτό λέω συγκεκριμένο ρόλο πρέπει να παίζει ο γονιός...

7. Όταν ήμουν στο ..., επειδή το ... συχωρέθηκε ο μπαμπάς μου, η μάνα μου τότε έμεινε μόνη της. Και ο αδερφός μου έπαιρνε τηλέφωνο, να πήγαινε στο χωριό, «να μείνεις εκεί, μόνη της είναι» κλ, κλ. Κάποια στιγμή πήγα στο χωριό και εκεί μαζευτήκαμε εγώ και ο ξάδερφός μου, πήγαμε για εργασία. Τότε λεγόταν σαλχός κολχός στο κέντρο της Ρωσίας. Δούλευαμ στα αχλάδια. Καλλιεργούσανε μπαχτσέδες δηλαδή. Και πήγαινες έκανες συμφωνητικό με το διευθυντή και μάζευες αχλάδια, π.χ. πρώτης ποιότητας που έβγαιναν στην αγορά. Ήταν τότε 3 ρούβλια. Και μεις ο καθένας προσπαθούσαμε να μαζεύουμε πρώτης ποιότητας για να μαζεύουμε λεφτά. Μετά με τα αχλάδια που μάζευες, με τα ρούβλια αυτά, με τα λεφτά αυτά, αγόραζες ... αυτό κρατούσε 2 μήνες. Μετά με βαγόνι τα στέλναμε στη .... Μετά πήγαμε οι ίδιοι για πούλημα. Ήταν χειμώνας. Είναι ιστορίες που έχουν ενδιαφέρον, αλλά...
8. Και από κει μετά δύο βδομάδες, έψαχνάμε δουλειές, μαζευόμασταν πέντε έξι, έψαχνάμε. Πού δεν πηγαίναμε. Με τα πόδια γυρνούσαμε παντού. Μετά από δύο εβδομάδες λέω για να πάω στον Κώστα. «Ω καλώ τον τον ...» στα ποντιακά. «Πώς είσαι; Ντε φτας;» Λέγω «καλά. Να δεν δουλεύω». «Να», λέει, «έχω δύο τρία μεροκάματα, έλα.» Είχε μπροστά δύο κυβικά άμμο, να το κοσκινίσεις και να το σηκώσεις επάνω. Ήταν μια σκάλα πολύ μικρή. Ξεκίνησα, τρία μεροκάματα. Μου λέει «μη βιάζεσαι. Κάνε πέντε μέρες». «Όχι», λέω, «είπαμε τρία. Τρία». Και πελάτιδες που έρχονταν εκεί ... ήταν η κυρία Μαρία: «μερεμέτια ξέρεις να κάνεις;» Ε πώς να ξέρω τι θα πει μερεμέτια. Εγώ: «Ντο να λες;» Τι λες; Και φωνάζει τον Κώστα. «Με τον πόντιο δεν τα καταφέρνουμε». Έρχεται. Κι ο Κώστας με λέει: «να έχει δύο τρία μικρά έργατα. Μπορείς κι εφτάσατα;» Λέγω: «γιατί και πορώ;». όταν ο λύκος είναι νηστικός και το πιο μικρό πρόβατο για το λύκο είναι ... είχανε Υψηλάντη ένα διαμέρισμα. Ξενοικιάστηκε. Και ήθελε μερεμέτια. Με λέει η Μαρία: «μετά, μόλις τελειώσεις τη δουλειά, έλα για καφέ». Μου έδωσε τα στοιχεία. Λοιπόν πηγαίνω. Ο

συχωρεμένος ο άντρας της ο κυρ Δημήτρης, πολύ καλός, σαν παιδί του με είχε. Και στα παιδιά του έλεγε: «σαν αδερφό να έχετε». Με ρώτησε «ξέρεις να φτιάχνεις ...;» φυσικά ούτε χαμπάρι δεν πήρα τι θα πει ... κλ. Εγώ περίμενα κάτι να καρφώσω, κάτι να κάνουμε. Λέω εγώ «βέβαια». Τη λέξη βέβαια, ήξερα (γέλιο). Λοιπόν ερχόμαστε Υψηλάντη. Να λέει «Μίλτο πρέπει να ... ». Τότε δεν είχαμε φόβο να επιβιώσουμε. Και ξεκίνησα το ... . Ταλαιπωρήθηκα. Από κει, εκεί να, τεχνίτης! Ήξερα τη δουλειά. Εκεί στη ... στο εργοστάσιο όταν δεν είχαμε δουλειά, διορθώναμε, καθένας το χώρο του. Είχα κάποια πρακτική γνώση, είχα. Και έτσι η κυρία Μαρία με έκανε τεχνίτη! Μέχρι σήμερα από τα καλύτερα χέρια. Αυτή ήταν όλη μου η ιστορία. Στα τουρκικά λένε ... .

Από τις ιστορίες ζωής του Γιώργου, του Νίκου και της Μαρίας

9. *Από κει που έχεις όμορφες κουρτινούλες και φυτά στην τάξη και παρκέ και ... ζαφνικά βλέπεις κάγκελα και μπετόν στην αυλή και ούτε ένα δενδράκι... και να χοροπηδάνε οι άλλοι στην τάξη, να κάνουνε ζημιές... και όταν γύρισα και είπα «τι κάνετε» ... γυρνάει ο τύπος και μου λέει «γιατί δικό μου είναι;» έπεσα από τα σύννεφα. Γιατί κάτι τέτοιο δεν υπήρχε στη Ρωσία... αν έπιανε η δασκάλα έναν μαθητή να κάνει ζημιά .... την επόμενη μέρα οι γονείς στο σχολείο και αποζημίωση... οπότε ούτε καν να το σκεφτεί κανείς. Δεύτερον υπήρχε υπεύθυνος στην τάξη και φρόντιζε.....*
- Σε κάποια μαθήματα αλλάζαμε αίθουσες για τα εργαστήρια. Υπήρχε αυλή τεράστια, τύπου γήπεδο, χωματόδρομοι, αμμοδόχος, μήκος, ύψος, γυμναστήριο για το χειμώνα .....*
- Τότε ακόμη πηγαίναμε με στολές..... και φιογκάκια*
- Οι γείτονες ήμασταν αρκετά δεμένοι. Οι συνομήλικες παίζαμε σαββατοκύριακα και καλοκαίρια, αγόρια, κορίτσια, αθώα, παίζαμε όλοι μαζί..... άλλα χρόνια. Τώρα μπορεί να άλλαξαν.*
- .....
- Ανά περιοχή υπήρχε παιδίατρος. Όπως και τα ασθενοφόρα, έλεγες τα συμπτώματα και αναλόγως έστελναν την κατάλληλη μονάδα. Εδώ έρχεται μόνο ο οδηγός και ο τραυματιοφορέας στην καλύτερη των περιπτώσεων ... .*

10. Ήταν μια σκεπή σε μια πολυκατοικία κι ήταν το δωματιάκι αυτό, ο χώρος από τη σκάλα, ξέρεις, ένας χώρος, συν ένας άλλος χώρος που χτίσανε παράνομο μάλλον και μια τουαλέτα απ' έξω, στη σκεπή όλα. Και έμενε εκεί ο μπαμπάς μου με τη θεία μου με το θείο μου, ήρθαμε κι εμείς και αναγκαστικά μέναμε εκεί κάμποσο καιρό.
11. Τώρα που το παιδί είναι αρκετά, είναι ... χρονών, καταλαβαίνει κάποια πράγματα, ... τώρα θα αρχίσει η εκμάθησή του πάνω σε άλλα θέματα, η ιστορία της οικογένειας. Κάποια πράγματα απλά τα ξέρει, πώς ήρθαμε, πού σπουδάσαμε και πώς ήτανε... το ότι είμαστε πόντιοι, ας πούμε, ακόμη δεν το παίρνει κι εγώ το αφήνω προς το παρόν.
12. Οι σχέσεις με τους ντόπιους τώρα σε κάποιους άλλαξε, σε κάποιους όχι. Γιατί οι άνθρωποι κάποιοι ήρθαν πιο αργά, έρχονται ακόμη. Ζούνε πολλοί ακόμη με αυτό το πράγμα. Εγώ εντάξει. Τώρα μπορεί να φταίει η σταδιοδρομία μου, το ότι σπούδασα, το ότι έμαθα τη γλώσσα λίγο παραπάνω από τους άλλους. Γιατί οι γονείς μου δεν μιλάνε τη γλώσσα έτσι όπως εγώ. Δυσκολεύονται. Αυτό τους ξεχωρίζει κάπως.
13. Δεν υπάρχει τίποτα σχεδόν. Και να βρίσουνε και να κάνουνε. Αυτό το πράγμα εκεί δεν υπήρχε. Στο σχολείο υπήρχε τιμωρία. Δεν μπορούσα να φανταστώ να είμαι σε λεωφορείο, να μη σηκωθώ αν είναι κάποιος μεγαλύτερος από μένα. Δεν μπορούσα να το διανοηθώ ότι θα κάθομαι εγώ και θα στέκεται μια έγκυος, ένας μεγαλύτερος. Εδώ δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα. Τα είδαμε.... Αυτό το βλέπει και τώρα. Εκεί ήταν πολύ αυστηρά σ' αυτά τα θέματα. Νομίζω ήταν ένα θετικό για εκεί. Οι σχέσεις γενικώς των ανθρώπων μέσα στην κοινωνία, των παιδιών που μεγαλώνουν και μπαίνουν στην κοινωνία ήταν πολύ αρνητική εδώ...
.....
Ξεχωρίζει ακόμη η συγγενική σχέση, όπως θυμάμαι. Πολλές φορές βλέπαμε εδώ ο αδερφός με τον αδερφό του να μαλώνουνε, να μην βλέπονται. Δεν λέω ότι σε όλους είναι έτσι, αλλά το ακούσαμε πάρα πολλές φορές. Μας φάνηκε αδιανόητο. Πώς είναι δυνατόν; Να ζούνε χώρια, να μην βλέπονται τα παιδιά

τους. εγώ και όλοι σχεδόν μπορώ να πω με τα δεύτερα ζαδέρφια είμαστε πολύ κοντά, πάρα πολύ κοντά. Εδώ αυτό το πράγμα νομίζω δεν υπάρχει.

Πάντως τους φίλους έχω τους παλιούς. Δεν έχω βρει κανέναν έτσι να με καταλαβαίνει. Δεν θα καταλάβει ούτε αυτός εμένα, ούτε εγώ αυτόν. Αυτό το πιστεύω. Γιατί υπάρχουν κάποια πράγματα που αλλιώς σκεφτόμαστε.

14. Δεν φέρνουμε πολλά έθιμα. Το Δεκαπενταύγουστο πηγαίναμε στο χωριό, ανεβαίναμε σε μια εκκλησία ψηλά. Εδώ όλοι οι πόντιοι το ακολουθούμε αυτό, πάμε στην Παναγία Σουμελά. Αυτό το ξεχωρίζεις.

Κάποιοι που μένουν κοντά στην ποντιακή κοινωνία, ακολουθούνε, θέλουνε να είναι ενωμένοι, να πηγαίνουν στο σύλλογο τον ποντιακό, να χορεύουν. Και εγώ θέλω να πάω.

Στα φαγητά κρατήσαμε πολλά. Ακόμη και τώρα στην οικογένειά μου υπάρχουν πολλά από κει. Η μαμά μου ξέφυγε. Τη μαλώνω, ίσως βαριέται εκείνα που έκανε παλιά. Τα θυμάμαι. Η γιαγιά μου θυμάμαι τα πρώτα χρόνια εδώ δεν έτρωγε τα κλασικά φαγητά που τρώμε. Ό,τι έμαθε στο χωριό της. Χωρίς εκείνα δεν μπορούσε να ζήσει. Το τανομένον σορβά, κτλ, ό,τι ποντιακό. Ο μπαμπάς μου τρελαίνεται γι' αυτά. Εγώ λίγο ξέφυγα.

Όσο για τους γάμους, έχω βαρεθεί... στους γάμους πάμε, στα βαφτίσια... οι δικοί μας μαζεύονται σε κάποια κέντρα, που είναι, θεωρούνται ότι πάνε μόνο οι πόντιοι, οι ρωσοπόντιοι. Παντού το ίδιο και το ίδιο. Είναι τα φαγητά με τη μικρασιατική κουζίνα... η μουσική ποντιακή ... χορούς ...

15. Η περιοχή που μένουν οι γονείς είναι στο δρόμο για το ... . Κάποιος έξυπνος τα πήρε, τα χώρισε σε κομμάτια, τα πούλησε, μέχρι να το καταλάβουν όλοι, τα πήρανε που ήτανε παράνομα, χτίσαμε τα σπίτια, ο μπαμπάς μου από τους πρώτους. Και τώρα ξέρεις είναι και αυτό το θέμα: έπρεπε να μας βοηθήσουνε και δεν μας βοηθήσανε... δηλαδή αυτό το πράγμα υπάρχει και τώρα. Δυσκολίες τώρα με το σπίτι αυτό, να πληρώσει το ένα, το άλλο, τα πρόστιμα. Και όλοι στην περιοχή είναι δικοί μας, από τη Γεωργία οι περισσότεροι.

16. Από τα πριν. Υπήρχε κάποια κόντρα και στη Γεωργία απ' ό,τι θυμάμαι. Με τους γεωργιανούς. Ήταν και είναι νομίζω λίγο ρατσιστές.

... και θυμάμαι τα τελευταία χρόνια πριν φύγουμε από κει, υπήρχε ένα θέμα έτσι που ... να φύγετε, να κάνετε... άρχισε σε όλη τη Σοβιετική Ένωση. Αυτό έμεινε κάπως το αρνητικό. Γι' αυτό και δεν ήθελα να πάω ποτέ πίσω στη Γεωργία που γεννήθηκα. Τη Σοβιετική Ένωση κράτησα ως χώρα από όπου ήρθα. Γιατί πήραμε στοιχεία νομίζω από όλη τη Σοβιετική Ένωση... η ρώσικη γλώσσα είναι που μάθαμε.

... Υπήρχε αυτό το θέμα μετά την περεστρόικα. Σε κοιτούσαν με άλλο μάτι. Το καταλάβαινες. Το ότι νιώθω σοβιετικός ίσως συνετέλεσε ότι σπούδασα στη Ρωσία. Αλλά και να μην πήγαινα, νομίζω πάλι έτσι θα ήμουν. Όπως και οι συγγενείς και φίλοι που δεν σπούδασαν, αλλά πηγαίνανε στο σοβιετικό στρατό...